

KOINONIA

*A Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközösségének
teológiai folyóirata*

SZERKESZTI: Gémes István

2005. Karácsony

66. szám

TARTALOM

ÁHÍTATOK

Gáncs Péter: Zsolt 103,2	2
Ittzés János: Fil 3,12-14	3
Isó Dorottya: 1Kor 3,9-15	5

ELŐADÁSOK

Gémes István: A diakóniai teológia és bírálata	8
Ittzés Gábor: A DT első hazai bírálata	15
Gémes Pál: Barth Károly és a magyar egyházpolitika	21
Csepregi András: A DT kritikája másképp	28
Pátkai Róbert: Vajta Vilmos magyarnyelvű szolgálata	38
Pósfay György: Emlékeim Vajta Vilmosról	47
Ifj.Fabiny Tibor: Küzdelem a lutheri teológia érvényesüléséért	58
Böröcz Enikő: A lutheri teológia tartaléka az egyházvezetés számára	63

VISSZAEMLÉKEZÉS

Isó Zoltán: Egy utazás maradandó élményei	75
--	----

(Mk 10,45)

„A diakonosz itt még nem tisztség megjelölése, hanem a vezetés, igehirdetés, szegények gondozása, sőt gyülekezeti összejöveleken az asztal körüli szolgálatot jelenti (v.ö. 1Kor 16,15; 2Kor 4,5; Róm 15,25; 16,1; Kol 1,7,25). Az így követelt magatartás megalapozását az emberfia szolgálata és engesztelő szolgálata indokolja. E két adat – amint a többi „azért-jöttem“ igékben – egy bizonyos szempont alatt Jézus egész életét összefoglalja. Utánozható a magunk kiszolgálása és a szolgálat, ám az Ő váltságshalála olyan egyedülálló szotériológiai jelentőségű, amely a tanítványt is kötelezi ... Az igehely Ézs 53,10-12 háttéré nélkül érthetetlen ...“

Joachim Gnilka, Das Evangelium nach Markus in: EKK II/2, 103-104

Szerkesztőség és kiadóhivatal: D-70184 Stuttgart, Gänsheidestr. 9

Tel. 0711/23-49-529 – Fax: 0711/23-49-530

E-Mail: istvan.gemes@t-online.de

A KÉMELM idei teológiai konferenciáját 2005. szeptember 1-3-án tartotta Magyarországon, Piliscsabán. Témája a múlt század második felének sokat vitatott „diakóniai teológiája” volt, kettős indítékkal: egyrészt Vajta Vilmosnak, a KÉMELM volt elnökének a diakóniai teológiát bíráló könyve magyar kiadása bemutatására volt ígéret. Sajnos, a kiadás késése miatt erre nem került sor. – Másrészt a munkaközösség pontot kívánt tenni, a maga részéről, a múlt teológiájával való évtizedeken át folytatott foglalkozására.

Nagy örömünkre elfogadták meghívásunkat magyarországi és külföldi előadók, megfigyelők és érdeklődők, köztük a Magyarországi Evangélikus Egyház püspökei is, akik jelenlétükkel és elvállalt szolgálatukkal fejezték ki munkánk elismerését.

Folyóiratunk jelen száma a konferencián elhangzott áhítatokat, előadásokat (1-1 kivétellel) tartalmazza, valamint egy visszaemlékezést hoz. Köszönjük előadóinknak, hogy kézírataikat rendelkezésünkre bocsátották.

szerkesztő

ÁHÍTATOK

Gáncs Péter:

*„Áldjad, én lelkem, az Urat, és ne feledd el mennyi jót tett veled!”
Zsoltár 103, 2*

Az Útmutató heti igéje intonálja konferenciánkat, melynek egyik feladata a közelmúltunkkal való szembenézés. A német nyelvben külön kifejezés is van erre: a „Vergangenheitbewältigung”, amiben benne rejlik a múlt árnyainak legyőzési lehetősége is. Talán nem véletlen, hogy a magyarban nem találunk erre szakkifejezést, mert mi igencsak nehezen boldogulunk múltunk feldolgozásával, a történetek megemésztésével.

Gyakorta kísért a szelektív memória: vannak, akik csak saját hőstetteikre és mások árulására emlékeznek. Egyszer a „csak a szépre emlékezem” lakkozás fenyeget, máskor viszont, mindenki – magunkat természetesen kivéve – kolaboránst, Judást vélünk felfedezni. A rózsaszínű, illetve a sötét szemüveg mellett, nem kevésbé veszélyes a mindent összerosó maszatolás, a pilátusi minden mindegy, az igazság ügyis relatív, gondolkodás cinizmusa.

Bizony nagy szükségünk van a zsoltár tiszta alaphangjára, amely hálaadásra hív: „Áldjad, én lelkem, az Urat, és ne feledd el, mennyi jót tett veled...” Mielőtt bárkit a vádlottak padjára ültetnénk, hangoljuk fel lelkünket, (NEFES), azaz egész egzisztenciánkat, vitalitásunkat (von Rad). Fedezzük fel a cselekvő Isten munkáját történelmünk sötét évtizedeiben is.

Ahhoz a lelkésznevezékhez tartozom, aki immár három évtizede fut a pályán, ebből 15 év abban a bizonyos „átkosban”, a második félidő pedig az úgynevezett szabad világban és egyházban adatott. S bizony, nem tudom eldönteni, melyik félidőben tett több jót velem a történelem Ura?! Ő nem volt akkor sem kisebb, gyengébb, amikor hivatalosan még pusztá létét is kétségbe vonták. Ha részben a templomfalak közé szorított „gettó”-létformában, de akkor is szólt az evangélium a Magyarországi Evangélikus Egyházban. Különben nem töltöttük volna meg, nyaranta többször is, zsúfolásig a főti kántorképző intézetet, és nem jelentkeztünk volna – talán éppen a Mandák Otthon falai között tüzet kapva – a Teológiai Akadémiára...

De Isten elhalmozott ajándékaival az úgynevezett rendszerváltást követően is: visszakapott iskolák, újjáéledt intézmények, feltámadó egyesületek, nyíló határok, soha nem látott, nem is remélt új, szédítő lehetőségek, távlatok...

Bizony, van okunk a hálaadásra, még akkor is, ha manapság kissé gyanús a hálás ember. Szinte kötelező a panaszkodás. Csak az tűnik hitelesnek, reálisnak, aki kesereg: nem így képzeltük a rendszerváltást, a nagy szabadság szabadossággá torzult. Újra kényszerpályára kerültünk: a kommunizusból konzumizmus lett... Sok ma a keserű, csalódott ember, egyházon belül és kívül egyaránt...

De az az igazán hiteles, reális látás, amelyik számol a legvégső valósággal, a legstabilabb realitással: a gondviselő és szabadító Isten munkájával, aki politikai rendszerektől függetlenül jót tesz velünk.

Intonálja ez a tiszta, zsoltáros alaphang, az Isten iránti hála hangja, most indul közös gondolkodásunkat, múltunkat feltáró, jövőnket kutató együttes munkánkat.

(Rövidített, szerkesztett változat)

Ittzés János:

Kedves Testvéreim!

Az elmúlt napokban egy tanévnyitó istentiszteletre készülve ismét rádöbbszem, milyen ritkán imádkozunk a Szentlélek Úristen jelenléteért és áldásáért. Konfirmáció, pünkösöd ünnepe, ordinációs istentiszteletek, esetleg szeptember elején – bár ebben már nem vagyok olyan biztos – a tanévnyitó *Veni Sancte*-istentiszteleteken könyörgünk érte. Talán ezért vagyunk olyan szegények, és ezért alusznak közöttünk sokan...

Az igehirdetési alapige, amit most felolvasok, ebben az összefüggésben arra biztat és bátorít bennünket, hogy buzgón és folyamatosan könyörögjünk a Szentlélekért. Ne csak egy-egy kiemelkedő istentiszteleten, az iskolaév vagy a lelkészi szolgálat elején, konfirmációi ünnepen, az ún. felnőtt keresztyén élet rajtvonalánál, hanem legyen napi könyörgésünk a *Veni Sancte Spiritus*.

Filippi 3,12–14-et olvasom:

Még nem vagyok a célnál, de igyekszem, hogy meg is ragadjam, mert engem is megragadott a Krisztus Jézus. Testvéreim, én nem gondolom magamról, hogy már elértem, de egyet teszek: ami mögöttem van, azt elfelejtve, ami pedig előttem van, annak nekifeszülve futok egyenesen a cél felé, Isten mennyei elhívásának a Krisztus Jézusban adott jutalmáért.

1. Imádkoznunk kell a Szentlélek Úristen áldásáért és munkájáért, hogy *életünkben és szolgálatunkban a rövid távú célok ne takarják el a végső reménységet.*

Többféleképpen tehetünk különbséget emberek gondolkodása, életszemlélete és időfelfogása között. Az egyik lehetőség az, ha megvizsgáljuk, hogyan viszonyul egymáshoz a rövid és a hosszú távú tervezésük. Vannak, akikről elmondható, hogy életük nagy pályája rövidtávú futások sorozatából áll. Ezek az emberek azok, akik az egymást követő évek elején nagy elhatározással megpróbálnak újat kezdeni, nagy lendülettel kezdenek elképzelésük, terveik megvalósításába. Egy-egy váratlan nehézség vagy kudarc esetén aztán könnyen “bedobják a törülközőt”, és azt mondják, hogy majd legközelebb, a következő évfordulón, a következő jeles napon kezdem újra. Az egyik sikertől a másik sikerig, vagy az egyik kudarcból a másik kudarcig rohanják vagy vánszorogják végig életüket. Kár lenne tagadni, hogy Jézus tanítványait, a földön küzdő egyházat is próbára teszi a rövid távú sikerek kísértése. Ilyenkor az éppen esedékes üzenetet úgy fogalmazza meg, időszerűnek gondolt feladatait úgy határozza meg, hogy az irányelveket az aktuális világ elvárásai és a korszellemnek való megfelelés szándékával állapítja meg. És így – bármennyire is hadakozik ellene – szolgáltató és kiszolgáló egyházzá lesz. Isten igéje most bennünket indít önvizsgálatra. Vizsgáljuk meg magunkat Isten színe előtt, és így gondoljuk végig hétköznapijainkat, munkaéveinket, akár még egy-egy konferenciánkat is!

A Szentlélek Úristen azonban felemeli szívünket és tekintetünket a – talajszintünkről szemlélve nagyon szűknek tűnő – horizont fölé. És ahol a Szentlélek Úristen munkálkodik, ott vannak rövid távú célok, aktuális feladatok is, de sosem szűkül be a látóhatár a mára vagy esetleg a holnapra. Mert a Jézus Urunktól kapott ígérek beteljesedésének, a végső célba érésnek nem vakító, hanem hívogató-biztató szembefénye határozza meg a rövid távú terveket is. Lelkészek és nem csak lelkészek pontosan tudják, micsoda *kopernikuszi fordulat* ez egy tanítvány, egy közösség, az egyház életében. Micsoda nagy változás az, ha a végső reménység bizonyossága irányítja tervezőceruzánkat, fantáziánkat, gondolatainkat akkor is, ha az éppen ránk váró tennivalókkal birkózunk! Ha ez csodaképpen megtörténik velünk és közöttünk, akkor egészen biztosan átrendeződik az egyház, a Krisztus-tanítványok közösségének értékrendje. Kevésbé lesz fontos az, amiért mások élnek és halnak, egymás torkának esnek, versenytársakként egymás ellen hadakoznak. A gyülekezetek életében is jelentős fordulat állna be. Gyülekezeteink egymás iránti szolidaritása sem lenne hiánycikk többé.

Ez nem történik meg csak úgy magától. Mert ahogy az év igéje mondja, a mindannyiunkat megrostáló sátán minden *cunaminál* és földrengésnél nagyobb

bizonytalanságot okoz a nem a Szentlélek által vezetett tanítvány életében. S elhitei, hogy amit ma megszerzel, az a tiéd. Amit ma felépítesz, mert éppen erre van lehetőség, azzal sikeres leszel. Közben belefárad a szív, és belefárad a lélek, és kifulladásos tudóval, lógó nyelvvél lihegünk a szolgálat pályája mellett: Nem bírom tovább, halálosan belefáradtam... Közben a ránk bízottak is elhullanak, nagy lendülettel indított intézményeink nem tudják egészen betölteni küldetésüket. Pedig lehet, "csak" az az egy hiányzott, hogy a Szentlélek Úristen meggyőzőn, munkába vegyen, hogy a rövid távú tervek és célok ne takarják el előlünk a végső cél, az üdvösség reménységét.

2. Imádkoznunk kell a Szentlélek Úristen áldásáért, jelenléteért, munkájáért bennünk és közöttünk azért is, *hogy a tegnap árnyai ne takarják el a ma és a holnap derűjét és céljait.*

Személyes keresztyén életünkre, de közösségeink, egyházunk életére nézve is fontos üzenet ez. Ki az közülünk, aki még nem élte át a saját múltjának árnyékában, milyen nehezen sarjad ki a holnap reménysége? Milyen nehéz a tegnapi bűnök terhét cipelve elhitezni magunkkal, de egymással is, hogy tudunk újat kezdeni! Nem a saját szívemre hallgatok, hanem Isten ígéje, üzenete szűrődik át a szívemen, amikor Testvéreim előtt is megvallom meggyőződésemet: Nyomorúságunk fő oka, hogy a múlt árnyai kísértenek, és bennünk vannak most is. Persze a kérdés az, hogyan próbálunk szabadulni hűtlenségeink, árulásaink, rossz emléké múltunk árnyaitól. Van olyan szolgatársunk, aki az alkoholt hívta segítségül, hogy a múlt árnyait a mámor ködével próbálja elviselhetővé tenni. És még mindig nem döbbsent rá, hogy nem az alkoholos bódulat védi meg az egykor írt jelentések emlékének árnyaitól. Van, aki eladott tisztaságával, ennek szomorú emlékével próbált újat kezdeni, s azt mondta, majd új, más, hozzám jobban illő pár oldalán lesz életem számára új kezdet. S miközben ösztönei vezérlik, halomra omlanak élete új és még újabb légvái.

Testvéreim, a Szentlélek Úristen munkájára van szükség, hogy a tegnap árnyai ne takarják el a velünk kapcsolatos isteni terveket. És miért hallgatjuk el, miért nem kiáltjuk hangosan, amit mindannyian tudunk, hogy van bűnbocsánat a megbánt és megvallott bűnökre! De csak azokra. A múlt feldolgozására ezt a lehetőséget kínálja fel az Úristen. S akkor mi másfél évtizede mentegetőzünk, magyarázkodunk, hogy miért nem tudjuk legyőzni a múltat. Ezért nem tudjuk. Mit mond Pál? *"Elfelejttem, ami mögöttem van."* Ez nem emberi amnézia miatt következik be, hanem mert érvényes és hatékony lett az Írás, az élő Isten üzenete. A megbocsátott bűn a múltban marad. A meg nem vallott, mint a múlt árnya, bénít, körülhang, és a jövő kilátásait is bizonytalanná, kontúr nélkülivé teszi. Lehet folytatni a képeket, a lényeg azonban nem változik. Igen, szükségünk van, szükségünk lenne a Szentlélekért való könyörgésre. Azért is, hogy a tegnap árnyai ne takarják el szolgálatunk távlatait és reménységét.

3. Imádkoznunk kell azért is ezen a reggelen a Szentlélek munkájáért – helyezi szívünkre a Pál apostoli *versenyszemlélet* –, *hogy lelkesedésünk ne bizonyuljon szalma-lángnak.*

Azt mondják, hogy mi, magyarok túlságosan is könnyen tudunk lelkesedni. Könnyen felkínáljuk életünket és vérünket az utolsó cseppig, könnyen fogadkozunk, ígéretünk. S az első nehézségnél megtorpanunk, és az első adandó alkalommal bizottságot alakítunk, amelyik megállapítja, miért nem jó az, amiért tegnap még lelkesedtünk.

Két nappal ezelőtt kisiskolásoknak is elmondtam, és hadd használjam ezt a gyermeki hasonlatot most is: Sokszor mi, felnőttek is éppen olyanok vagyunk, mint a kisdíjakok, akik áhítattal szorgolják új tankönyveiket, gyönyörködnek szépen bekötött füzetekben. Ígérnek és fogadják, mindig szépen írnak majd, de amikor az első paca a füzetre kerül, vagy az első számárfülek elcsúfítják a könyveket, oda a lelkesedés, s a korábbi ígéreteket már el is felejtették. Az önvizsgálat csendes perceiben magunkban is felfedezhetjük ezt a mentalitást. Könnyen ígéretünk, fogadalmakat teszünk, de aztán szavaink szárnyakat növesztenek, elrepülnek, és minden marad a régiben. Talán csak azért, mert magunk erőlködünk, s nem tartjuk számon a Mester velünk kapcsolatos reménységét és nekünk mondott ígéretét.

Mindannyian tudjuk, Jézus Urunk sok mindent nem ígért meg tanítványainak, egyházának. Hogy mi mindent nem ígért meg övének, sokáig tartana felsorolni. De azt is

tudjuk, egy valamit egészen biztosan megígért: *A ti mennyei Atyátok ad Szentlelket azoknak, akik kérik tőle* (Lk 11,13). E jézusi ígéret fényében lélektelen, szélcsendes állapotunkra van-e, lehet-e más magyarázat, mint az, hogy csak azért nem adatik, mert nem imádkozunk érte? Hogy nem eleget és elégszer, azt éppen helyzetünk, állapotunk mutatja. Kinevezünk egy napot, kettőt vagy hármat, amikor méltóztatunk *Veni Sancté*ra összegyűlni, Lélek-hívó énekeket énekelni. Közben elrohannak mellettünk vagy lemaradnak tőlünk sokan, mi meg egy helyben futunk, és fonnyadt vitorlájú hajónkat mi magunk akarjuk a célba fűjni. Pedig lehet, hogy semmi mást nem kellene tenni, csak a Mester ígéretére apellálni, és szüntelenül buzgón imádkozni: *Veni Sancte Spiritus!* Mert gyenge a mi erőnk.

De ha a Lélek ereje átjár és megújít bennünket, a fonnyadt vitorlát is új szél dagaszthatja, és a rövid távú célok kábulata nem takarja el előlünk az atyai ház nyitott kapujának hívogató fényét. A tegnap árnyai is a múltban maradnak, mert a bűnbocsánatban megelevenedik egyéni és közösségi életünk, és a nagy ígéretek sem hullanak a porba, mert ő tartja érvényben őket. Mert nem szalmaláng-tüzet, hanem igazi tábor tüzet gyújt, amelynél átmelegedik a szív, közösséggé formálódnak a magányban megfagyott lelkek.

Kérjük együtt most, konferenciánk első munkanapjának kezdetén is: *Veni Sancte Spiritus!* Ámen.

Imádkozzunk!

Csak ámulunk, Urunk, hogy milyen pontos a te diagnózisod rólunk. Takargatjuk sebeinket, leplezzük szégyenünket, új és új ötletekkel állunk elő, de csak emberiek a gondolatok, és nélküled nem mozdul a hajó. Mit is tehetnénk? Sóvárgó, gyermeki szívvel kérünk, váltsd valóra ígéretedet, amikor most együtt hívunk és kérünk: Jöjj, Szentlélek Úristen! Tedd hatékonyá a szívünkben a kereszt evangéliumát, a bűnbocsánat igéjét, nyisd meg előttünk az üdvösség reménységének távlatát! Gyűjtsd lángra szívünket, hogy boldog reménységgel, egyedül rád figyelve keressük és leljük meg feladatainkat, amelyekben hűséges szeretettel helyt is állhatunk a reánk bízottak üdvösségére és Jézus Urunk szent nevének dicsőségére.

Köszönjük, hogy összegyűjtöttél bennünket erre a konferenciára közletről és távolról. Imádkozunk azokért a testvéreinkért is, akik szívük szerint itt lennének, de talán betegség vagy halaszthatatlan elfoglaltság miatt nem tudtak közénk jönni. Add, hogy az imádság és a Lélek köteléke velük is összekössön bennünket, és átéljük, megtapasztaljuk, hogy a Lélekben való egységnek nem szab határt a határ és a kilométerekben mért távolság.

Sok minden van a szívünkben, de jó nekünk azt is tudnunk, hogy te érted gondolatainkat, mielőtt szavakká formálódnának. Ezért kérünk, add meg nekünk azt, amire valóban szükségünk van, mert ha te, Szentlélek Úristen, közénk jössz, általad miénk lehet minden. Ámen.

Isó Dorottya:

Ige: 1Kor 3, 9-15

Kedves Testvérek!

A múlt és a jövő kapcsolópontján, újév napján hangozhat el ez az ige gyülekezeteinkben. Agendánk rendje szerint ugyanis e napra kijelölt igeszakasz ez. De mi magunk is, itt, e konferencián bizonyos értelemben a múlt és a jövő kapcsolópontján állunk. A múltén, mert egyházunk közelmúltjának kérdéseivel, problémáival foglalkozunk, melynek hatása a mában, a jelenben is érezhető, és a jövőén, mert keressük azokat a válaszokat, melyek helytállóak az egyház számára, s annak jövőjét jelenthetik.

A múlt és a jövő kapcsolópontján szólal meg tehát ez az ige, és arra sarkall, arra ösztönöz bennünket ma este, hogy fényében gondoljuk végig az egyház, a gyülekezet múltját, jelenét és jövőjét; hogy gondoljuk végig, miért lehet múltból beszélni az egyházban, vagyis miért jött, jöhetett létre gyülekezetek sokasága, és az egyház; gondoljuk végig, hol tart ma egyházunk a kezdetekhez, a gyülekezetek megszületésének idejéhez képest; gondoljuk végig egy válságba jutott gyülekezet, a korinthusi gyülekezet példáján keresztül, hol rontottuk el, s mit kell tennünk, hogy a jövő biztos legyen gyülekezeteink, egyházunk számára, hogy megmaradjunk, és hogy gyarapodhassunk.

Krisztus népe Isten nagy csodája! Amiről zengett énekünk, arról tanúskodik igénk is! Minden gyülekezet, minden hívő szív, s így maga az egyház is Isten cselekvő akaratanak csodájaként jött létre! Ahol hangzott a Krisztusról szóló, és a Krisztus keresztyéről szóló evangélium, ott jött létre gyülekezet és egyház. Múltból tehát azért beszélhetünk, mert legalább egyszer hangzott Krisztus keresztyének evangéliuma, s ez az evangélium némelyeket megérintett, és Krisztus követőjévé tett. Ahogyan ez Korinthusban is történt: Pál, megérkezve a városba, a kereszt evangéliumának hirdetésével alapította meg a gyülekezetet. A kereszt evangéliumával, mely Isten legfőbb titkának megismerését jelenti: azt, hogy az Isten, szerető Isten! Nem a harag, nem a bosszú, nem a büntetés szándéka hatja át őt, hanem a szeretet szándéka, melyből a bűnbocsánat és az üdvözítő akarat fakad.

Hogy a hit lángja fellobbanjon szívünkben – tudnunk kell az Isten szeretetéről! Hogy a megváltás eseménye életünket meghatározó eseménnyé váljon – tudnunk kell az Isten szeretetéről! Hogy bűneinkkel leboruljunk színe előtt, és megvalljuk azokat – tudnunk kell az Isten szeretetéről! Tudnunk kell, hogy az Isten értünk, emberekért cselekszik, tudnunk kell, hogy az Isten értünk, emberekért, szeretetből adta oda saját Fiát; s tudnunk kell, hogy e nélkül az odaadó szeretet nélkül nem volna bűnbocsánat, sem megváltás, sem új kezdet, sem üdvösség!

Jézus Krisztus evangéliuma az alap, melynek hirdetése, Isten szeretetből és az emberért vállalt áldozatáról szóló örömhíre teremti meg a hívő szívet, a hívő szívek közösségét, a gyülekezeteket, az egyházat. Csak ott nem jön létre gyülekezet, ahol nem Krisztust hirdetik, de ahol Krisztust hirdetik, ott mindig van, aki hisz Krisztus szavának és velük elkezdődik egy Krisztus közösség, egy gyülekezet élete. Így volt ez Korinthusban, így volt ez Magyarország sok-sok településén is!

Krisztus népe Isten nagy csodája! S, hogy ma van gyülekezete Krisztusnak, nem is egy ebben az országban, Krisztus evangéliumának, keresztéről szóló beszédének ereje által, Isten cselekvő akarata által van. Mert más alapot senki sem vehet a meglévőn kívül, amely a Jézus Krisztus – mondja Pál. A Jézus Krisztusról szóló evangélium tehát, a kereszt örömhíre az alap, mely által megszületett a hit sokak szívében, s megszülettek a gyülekezetek, létrejött maga az egyház is.

De nem mindegy, hogy ki, mit, és hogyan épít erre az alapra, Krisztusra. Lehet úgy, mint Korinthusban. S ez az ige éppen arra mutat rá, hogy az alapra épülhet széna, szalma is, vagyis értéktelen és elmúló tanítás, bölcsélet, teológia is. Dóka Zoltán írja: (Lelkipásztor 1979. 49. oldal) Korinthusban szembekerült a kereszt és a teológia. A kereszt elveszítette jelentőségét, és helyette a gnózis, az ismeret, a lelki bölcsesség vált a legfontosabbá. De nem ugyanez történt velünk is, a mi egyházunkban is?! A teológia szembekerült a kereszttel, s a kereszt elveszítette jelentőségét; helyette az ember, a törvény, s az ember szolgálata vált a legfontosabbá. Már nem az Isten szeretete állt a középpontban, melynek legfőbb megnyilvánulása Krisztus keresztvállalása és kereszthalála! Mert a kereszt mellé oda állított az ember, aki ugyanúgy tud szolgálni, mint Jézus: ő a kereszttel szolgált, mi pedig egymásnak tudunk szolgálni, ha segítünk, ha lehajolunk, ha együttérzünk, ha harcolunk!

Az evangélium, az örömhír fölé, mely mindig azt jelentette a páli-lutheri értelemben, amit Isten ad az embernek, odakerült, elsőbbséget kapott a törvény, a követelés, melyet Isten akar, kíván az embertől, s melyet az ember meg is tud tenni, képes teljesíteni, betölteni. S amikor az evangéliumot, az örömhírt hirdettük meg, úgy éreztük, vagy úgy kellett éreznünk, mintha csak a kevésbé fontosat mondtuk volna el – hiszen a lényeg ezután kellett, hogy jöjjön: hogy neked, ember, mit kell tenned, mi a kötelességed.

S elfeledtük a bűnt. Annak az ember életét teljes mértékben gúzsba kötő valóságát!

Hogy nincs szabad akarat, hogy nincs döntési lehetőség, választási alternatíva! Hogy egyedül, emberi erőből csak pusztulás, és elmúlás, és halál van. Hirdettük, hogy a döntés az, ami igazán lényeges; vagyis ami igazán lényeges az az, amit az ember tesz! Hirdettük a cselekedetek útján való megigazulást! Közben pedig a kegyelem, a minden kegyelem evangéliuma elveszett! A gyülekezetet, a hitet, az egyházat teremtő kegyelem, a szeretet evangéliuma elhallgatott, vagy pontosabban alig-alig szólalt meg!

Nem csodálkozhatunk, ha gyülekezeteink fogynak, s a hívők száma egyre kevesebb egyházunkban! Hiszen Krisztus evangéliuma az alap, mely egyházat, gyülekezetet, hitet teremt! Miben reménykedünk? Hogy a mi szavunk is teremtő erővé válik? Krisztus evangéliumához kell visszatérnünk! Hiszen ez a küldetésünk is! Pál azt mondja az igében – s ez nekünk, igehirdetőknek szóló kijelentése: mi Isten munkatársai vagyunk! Az Isten munkatársai azért, és csak addig, amíg Krisztus evangéliumát, a keresztről szóló örömhírt hirdetjük, mely által Krisztus ma is, és minden időben képes hitet teremteni, gyülekezetet gyűjteni, egyházat éltetni!

Isten munkatársai vagyunk és lehetünk! Méltóságunk tehát nem emberi megfontolásokból és emberek szava által adatik, hanem a küldetés szava által: menj, és hirdesd az Úr halálát és feltámadását! Isten munkatársai vagyunk – s ettől több nem is kellhet nekünk! Szívet-lelket átjáró és megremegtető az a tény, hogy e szolgálatban, a keresztség evangéliumának hirdetésére a hatalmas Isten választott ki! Hogy éppen én állhatok oda népe elé, és én képviselhetem Krisztust, hogy igehirdésem emberi beszéde által ő, Krisztus szól gyülekezetéhez. S e Krisztustól nyert küldetésbe, annak méltóságába nem fér sem emberi hiúság, sem versengés, sem dicsőségvágy. Nem fér sem emberekkel való dicsekedés, sem saját befolyási övezet másik kárára való érvényesítése, sem az egyházi rend tisztiségének bármi áron való megszerzése. Mert ha ez valósul az egyházban, ha hatalmi harcok dúlnak, vagy karrierépítések folynak, s a jobb helyekért, a “magasabb” tisztségekért könyökölnek a vele járó felelősség hordozása nélkül, akkor a világ ereje és hatalma tört be az egyházba, és hiánycikké vált az evangélium, a teremtő és fenntartó erő, a keresztről szóló beszéd. S ott Isten munkatársai elveszítették küldetésüket és méltóságukat, s a szó szoros értelmében már nem nevezhetők Isten munkatársainak!

Ha ez megtörténik egy gyülekezetben, mint ahogy megtörtént Korinthusban, s ha ez megtörténik egy egyházban, mint ahogy ma egyházunkban ez gyakran így van, akkor csak egyetlen lehetőség létezik, mely jövőt, mely életet biztosít gyülekezetnek, gyülekezeteknek, s magának az egyháznak is! S óvárogyva kérni az evangéliumot Istentől, s óvárogyva kérni Krisztust, hogy álljon ő ismét a középpontba, és térítsen minket magához. Hiszen aki létrehozta a gyülekezetet, aki megteremtette a hitet, aki által van egyház, ő tudja a jövőt is garantálni! S az biztos, hogy egyedül Krisztus evangéliumának hirdetése által, az Isten cselekvő akarata által lesz gyülekezet, gyülekezetek sokasága, lesz egyház a jövőben is!

Mi Isten munkatársai vagyunk – mondja Pál –, és más alapot senki sem vethet a meglévőn kívül, amely a Jézus Krisztus! Adja Isten, hogy a jövő ezen az alapon épüljön tovább gyülekezeteink, és egyházunk számára; és adja Isten, hogy munkatársai bátran, teljes hittel és elkötelezettséggel végezzék apostoli szolgálatukat, a keresztség evangéliumának hirdetését; s így egészen bizonyos, hogy az alapra épült munka értékes és maradandó lesz, a tűz próbáját megállja, és jutalomban részesül minden munkatárs, aki hűséggel végezte küldetését! Ámen.

Úr Jézus Krisztus! Hálás szívvel borulunk le előtted, és köszönjük meg, hogy evangéliumoddal élteted hitünket, fenntartod gyülekezeteidet, egyházadat! Kérünk add, hogy apostoli küldetésünket hűséggel végezzük, és Szentlelked erejével a keresztség örömhírét hirdessük, amíg csak erre időt adsz, amíg megállunk színed előtt, és megítéled szolgálatunkat, melyet munkatársaidként végeztünk. Ámen.

ELŐADÁSOK

Gémes István:

A diakóniai teológia és bírálata

Visszatekintésemet négy előzetes megjegyzéssel szeretném bevezetni.

Az első: Nem törvényszéki tárgyalásra jöttünk itt össze. Nincsenek tévedhetetlen bírák közöttünk, akik megfellebbezhetetlen ítéletet lennének hivatottak megfogalmazni és kihirdetni. Bennünket inkább csak az a törekvés vezet, hogy egy nagyon súlyos nemzeti katasztrófa után kialakult és ránkényszerített korszakot elemezzünk, amely súlyos következményekkel járt az egyházak számára is. Elemzésünk tudományosan tárgyilagos akar lenni, ám ugyanakkor nem rejtjük véka alá személyes érintettségünket sem. A kettő feszültségéből adódhatnak tévedések vagy megjelenhetnek hamis következtetések, amiket tudatosítanunk és vállalnunk kell.

A második: Az első félreértést rögtön el kell háráitanunk: számunkra, külföldre kerültek számára soha föl nem merült az a gondolat – amelyet igen sokszor a szánkba tettek! –, hogy 1945 és 1989 között Isten igazi egyháza csak a Lajttól nyugatra létezett, s ami attól keletre volt, az csupán behódolásból, megalkuvásból, opportunizmusból állt össze. Soha sem állítottuk, hogy hazai kollegák nem lettek volna hűséges munkatársai az Isten egyházának. Miután 15 évi távollét után újra Magyarország földjére léphettem, csak a saját, nagy évfolyamomat is tekintve, sokszor estem egyik ámulatból a másikba. Évfolyamtársaim nehézségei és töretlen munkakedve, lelkesedése és áldozatvállalása belémfojtott volna minden fellengzősséget és kioktatni-akarást.

A harmadik: soha nem álmodtunk arról – s ezt a magam számára elkötelezetten tudom mondani! – hogy egyszer majd fehér lovon/vagy Mercedes-en – lovagolunk be egykori hazánkba, s az ittenieket majd végre meg tudjuk tanítani arra, ami helyes, s megmutathatjuk nekik, hogy lám, mi már akkor is tudtuk, mit csináltak rosszul. Megtanultuk azonban, hogy kritikai vizsgálódás tárgyává tegyünk eseményeket, tényeket, mind a magunk, mind mások munkájában. Szeretünk mérlegelni, s igyekszünk elviselni, ha minket tesznek mérlegre.

A negyedik: egyik mély nyomokat hagyó élményemet szeretném megosztani a kedves hallgatókkal. Amikor a változás utáni első, szabad zsinat megnyitásán, a külföldiek nevében, a KÉMELM akkori elnökeként, azt javasoltam üdvözlésemben, hogy az egyház készülő, új törvénykönyvének preambulumbába nagyon jól beleillenek a visszatekintés bűnbánó szava, akkor odajött hozzám az egyik teológiai professzor és keményen rámförmedt, hogy erre itthon senkinek nincs szüksége, annál inkább nekünk, külföldieknek. Nem is próbáltam tiltakozni, de most itt elmondhatom, hogy a bűnbánat szükségszerűsége – a lutheri tételen túl is! – ma is fennáll, függetlenül, hogy határon innen vagy túl élünk.

Mostani feladatomban nem úgy értettem, minthogyha a DT-t részletesen ismertetnem kellene. Egyrészt olyanok vagyunk itt együtt, akik ismerik a materiát, másrészt ezt a konferenciánkat amolyan lezárásnak szeretnék tekinteni. Mi, külföldiek kezdeményeztük a DT-val való foglalkozást. S ezt nem valami elbizakodottság mondatja velünk, hanem a megértés, amellyel itthon élő és dolgozó testvéreinket szeretnék a hallgatás, netán kollaborálás vádjá alól fölmenteni. Egy ideológiává vált, diktatórikus eszközökkel, sőt megfélemlítéssel és egzisztenciák tönkretételével alkalmazott teológiai – ebben az esetben szívesebben beszélnek egyházpolitikái! – rendszer nem engedte meg, hogy ők szabadon szólhassanak. Úgy gondoltuk,

hogy kötelességünk helyettük emelni föl szavunkat. A kevesek, akik ezt mégis megtették – legyen értük hála az Istennek! – a legjobb esetben félreállításukkal vagy ellehetetlenítésükkel kellett számoljanak.

Nos, mai konferenciánkkal, – mi a magunk részéről! – szeretnénk pontot tenni egykori kezdeményezésünk végére. Ugyanakkor nem rejtjük véka alá azt a vágyunkat, hogy kedvet csináljunk hazai kutatóknak a közelmúlt *sine ira et studio* tanulmányozásához.

A DT kritikája

Káldy Zoltán esperes segédlelkészeként hagytam el 1956-ban az országot. Nemcsak jó főnöknek ismertem meg őt, aki értette, hogyan vonjon be munkatársának, hanem mint olyan embert is, aki céltudatosan tört céljai megvalósítására. Életének nagy fordulópontjánál is jelen lehettem: nekem mutatta be első beszédét és kérte róla a véleményemet, amikor az akkori országos béketanács szokásos, évi konferenciáján – Dezséry lebukása után – először beszélhetett ő a Magyarországi Ev. Egyház nevében. Emlékezetem szerint beszédében semmi kivetni való nem volt, bár javasoltam, hogy azt még a „nagy öregünknek“, Szentágothay János professzornak is mutassa meg. – Igaztalan lennék, ha ebben a visszatekintésben valamiféle, Káldy személyére vonatkozó megjegyzéseket tennék, bár külföldön is találkoztam az ő ellentmondásos jellemével.

Braziliából Európába visszatérve figyeltem föl a „DT“ néven ismertté lett koncepciójára. Első olvasatra az exkluzivitásig menő egyoldalúsága és a már-már az ideológia határát súroló merevsége tűnt föl. Arra gondoltam, hogy vajon hogyan viszonyulhat a lelkészi karnak az akkor még igen tekintélyes ébredési hányada vagy az éppen a 2. világháború előtt és alatt oly reményteljesen megindult, Lutheren való tájékozódás követője?

1973-as, stuttgarti KÉMELM konferenciánkon foglalkoztam először ezzel a témával. Elemzésem alapjául Káldy pozsonyi székfoglalója (1964), ill. egy teológusoknak tartott előadása (1964), valamint egy lelkészkonferenciái előadása (1973) szolgált. Ezenkívül azt is összefoglaltam, amit, – nyilván Káldy utasítására – 13 lelkész írt az EvÉletben, „Kommentárok, vagy ahogy Káldyt otthon értik“ fejezetcímmel.

Három kérdésem ez volt: a.) megfelel-e az újtestamentumi teológia szemléletének a diakonosz és a diakónia exkluzív kiemelése és használata? – b.) hol marad hely ebben a koncepcióban az egyház prófétai/kritikai szolgálatának? – c.) egyoldalú „evangélium“- hirdetés – és hol marad a törvény? De óvást emeltem a szolidaritás hamis alkalmazása ellen is, mert itt láttam a legfőbb ideológiai veszélyt. Felhívtam a figyelmet arra az ellentmondásra, amely „az emberiség összes nagy problémája“ megoldani akarása és a saját szomszéd gondjával szembeni tehetetlenség között állt fenn az akkori helyzetben. A martíria és a kereszt teológiája tekintetében is fenntartásokkal éltem, valamint a „Werkgerechtigkeite“ veszélyére is rámutattam, – ahogy azt később Vajta Vilmos szintén megtette.

A történeti hűség kedvéért elmondom, hogy 1973-as előadásomat udvarias levél kíséretében elküldtem Káldy Zoltánnak, – a beszélgetés megindulása reményében. Választ tőle erre soha nem kaptam. Három megnyilatkozásáról közvetve tudok. A bajor ev. egyház lapjában kikérte magának, hogy emigránsok foglalkozzanak az „ő teológiájával“. Ezt az érvelési módot – jellemző módon – nyugaton igen hamar megtanulták és átvették tőle, s ez egészen a budapesti nagygyűlésig az LVSz és a nyugati egyházak megnyilatkozásaiban a mi stereotip, gyakran felháborodással fűszerezett deklasszifikálásunkat jelentette. A LVSz könyvmatosának szerkesztője, a német König, Genfben jártamkor részletesen kifejtette nézetét arról, hogy mi (eleve rosszindulatúnak ítélte!) emigránsok teljességgel illetéktelenül avatkozunk bele a világszövetség egyik teljes jogú tagegyházának a belső ügyeibe. Ennek csak buzgón szekundált az osztrák egyházi lap kritikusa, aki Vajta könyvének recenziójában ezt a leereszkedő hangot engedte meg magának: „Aus dem sicheren Ausland argumentiert es sich anscheinend leichter.“ (T.A. in: Amt

und Gemeinde 40/5, 1989. május, 76. oldal). – Egy az EvÉletben megjelent cikkében „a hannoveri szűk falusi parókiából“ jövő vélemények illetéktelenségét magyarázta Káldy. Az EVT végrehajtó bizottságának torontói gyűlésén pedig Vajta Vilmos rákérdezett Káldynál, hogy mit szól a neki megküldött előadásomhoz? Vajta szerint Káldy alig is tudta türtőztetni magát és felháborodottan kérdezett vissza, hogy „Gémes milyen jogon szól hozzá a mi belügyünkhöz?“

A dialógus természetesen nem jöhetett létre. Ettől függetlenül, két további munkámban foglalkoztam még a Káldy-féle koncepcióval. Az egyik a több helyütt idézett „Párbeszédkiismerlet a diakóniai teológiával“ (1980. máj. 1-2., megjelent in: KOINONIA 26.sz. 1-9. oldal) c. dolgozatom. Fontosnak tartom annak hangsúlyozását, hogy még ekkor is párbeszédben reménykedtem. A 7 évvel azelőtti, főleg újtestamentumi érveimet részben újra megismételtem. Az időközben kialakult helyzetre való tekintettel azonban már a bevezetőben három további felismerést kellett szóvá tennem: a.) Káldy koncepciója „az otthoni egyház egyetlen hivatalosan uralkodó iránya“ lett, azaz az egyetlen, kötelező, nem kritizálható, s megengedett „teológia“. Akkor már az ideológiává fejlődés minden ismertető jelét hordva magán. b.) Akkor úgy láttam, hogy a reformátusok Káldytól vették át ezt az irányt. Csak Vajta könyvéből tudtam meg, hogy ez csak feltételesen igaz, mert a „szolgálat teológiája“ távolról sem került olyan széleskörű feldolgozásra, mint a Káldy-féle koncepció. c.) Időközben „ennek a koncepciónak az exportálása nagyban és egészben sikerült.“ Káldy egy amszterdami LVSz gyűlésen (1975) tarthatott róla előadást. (Utólag értesültem arról, hogy annak első két fejezetét Karner Károly professzor írta). Valószínűleg ennek nyomán is, a nyugati egyházak valóságos varázsszóként fedezték föl a diakóniát. „A külföldiek általában csodálkozva vették észre (nem a magyarokról van szó), hogy ez a fajta teológia újtestamentumi alapú lehet.“ (H.K. közlése) Ennek ellenére vallom meggyőződéssel, hogy soha nem voltak képesek felfogni a nagy különbséget: hogy ti. míg Magyarországon két különböző ideológiai tömb *modus vivendi*-jének teológiai alapvetését és exkluzív, kötelező egyházi használatát jelentette a DT, addig a nyugati, egészen más, szekularizált társadalmakban főleg a szeretetmunka hagyományos szolgálatát és általa az egyházak létének „igazolását“ jelentette.

Hadd szolgáljak néhány illusztrációval, nehogy a belemagyarázás vádjának tegyem ki magamat! Egy heidelbergi konzultáción – amelyre később még visszatérek! – a f i n n előadó egy 1944-es egyházi törvényükre hivatkozott, amely minden gyülekezetet „diakóniai hivatal“ felállítására kötelezett. A „társadalmi változások“ alatt pedig ő belső migrációt és korváltozásokat értett, amelyekben az egyháznak meg kell tanulnia az új tájékozódást (Matti Järveläinen). A n o r v é g küldött a diakónia címszó alatt egyrészt a koinonia-fogalommal egybekötött testvérszeretetről értekezett, másrészt az egyes keresztény kötelező „társadalomszolgálatáról“ (Kai Ingolf Johannessen). A s v é d delegátus az egyházi diakónia és az állami segítő szolgálatok viszonyát elemezte (Sten-Erik Wihlborg). A n y u g a t - n é m e t hozzájárulás a diakónia három területét vizsgálta, a gyülekezeti, a különleges szolgálatok és az ökümenikus segítség-szolgálat kategóriáiban (Gerhard Röckle). A k e l e t - n é m e t előadó érdekesen ecsetelte a diakónia NDK-s sorsát: először kritikus eltávolodás egyházi és állami segítőszolgálatok között; aztán az ateista állam teljes beleszólása az egyházi diakónia ügyeibe; majd arról szólt, hogy hogyan sikerült a konfrontációt legyőzni: először az állam kezdte eltérni a diakóniát, végül elismerte azt, sőt az állami egyéjszégügyi és szociális munka szerves részévé tette (Heinz Wagner).

Összefoglalva: a nyugatiak mit sem sejtve jöttek el a heidelbergi konzultációra. Talán még a kelet-német küldött értette meg legjobban (hasonló politikai milióban élvén!), hogy a DT kifejezés mit rejthet magában?! Mégis a jelentésekben szó sem volt a DT által átvett és mindig ismételt négy munkaterületről: „népünk jólétének emelése“, „népek egymás közti békéje“, „a faji egyenlőség munkálása“, „küzdelem a háború ellen a világbékéért“. Vagy ahogy azt Ottlyk fogalmazta: gyülekezeti diakónia, szeretetintézményekben végzett diakónia és világméretű diakónia; ami alatt fejlődés, haladás, éhség, nyomor, elmaradottság, betegség, békeharc volt értendő.

A heidelbergi konzultáció

A Heidelbergi Egyetem Diakóniatudományi Intézete (Diakoniewissenschaftliches Institut) a LVSz Német Nemzeti Bizottságának támogatásával 1986-ban konferenciát rendezett a diakóniáról. Címének ezt adták: „Theologie der Diakonie“ – Ein europäischer Forschungsaustausch in Abstimmung mit dem Lutherischen Weltbund (1986-1988)“. Jelentősége abban állt, hogy a konferencia eredményeit, a braziliai Curitiba-ba tervezett világgyűléshez benyújtandó dokumentum előmunkálataiként volt hivatott összefoglalni. Heidelberg bizonyult a legmegfelelőbb tárgyalási helynek, mert Herbert Krimm, a gyakorlati teológia professzora már a 60-as évek elején igen sokat dolgozott a diakónia tudományos megalapozása terén. Utóda Theodor Strohm pedig „Diakoniewissenschaftliches Institut“-ot szervezett. Ennek vezetője lett az a Paul Philippi, aki később – heidelbergi, hivatalos katedrjáról lemondva –, visszatelepült Nagyszebenbe, hogy az erdélyi „exodus“ miatt egyre gyengülő „szász” teológiai kar erősítésében segédkezzék.

Már a konferencia 1985-ös előkészítőjét is heves viták jellemezték. Philippi azt javasolta, hogy Káldyt ne hívják meg, nehogy az ő heidelbergi diakóniakutatási munkáját megzavarja. Ugyanakkor tudott arról is, hogy Vajta – akihez mély, személyes barátság fűzte – már dolgozik a Káldy-koncepció elemzésén. Ezért attól is félt, hogy Vajta elemzése a konferencián kellemetlen hatást válthat ki. Ebben a félelmében csak erősítette őt Edmund Ratz, a Világszövetség Német Nemzeti Bizottságának ügyvivője, aki nem szeretne volna látni a konferencián Vajta Vilmost, viszont a konferencia megrendezéséhez ő hozta a pénzt. E.Ratról el kell mondjam, hogy németországi magyar munkáknak szívélyes és készséges támogatója volt. Ambiciózus volt azonban abban a tekintetben, hogy az ő szervezete legyen a konferencia gazdája, s ezt az együttlétet *ne zavarja meg semmi kritikai hang*. Kettejük félelme alaptalannak bizonyult: Vajta beteg lett és nem vehetett részt a tárgyaláson, Káldy megbízásából pedig Cserhádi Sándor teológiai professzor tarthatott előadást, sőt – nyilván elnök-püspöki meghatalmazással – a résztvevőket meg is hívta egy Gyenesdiáson tartandó konferenciára. Vajta előre megtárgyalta Philippivel, hogy Cserhádi előadását nem veszik föl egy később megjelenendő kötetbe. S amikor ez mégis megtörtént, Vajta ezt „eklatantes wissenschaftliches Skandal“-nak nevezte. (Levél Philippéhez, 1990.jún. 7.) – Vajta a kérdésére, hogy lesz-e Gyenesdiáson alkalom párbeszédre, vagy inkább csak a DT hazai koncepciójában kapnak a résztvevők dogmatikus, tehát tovább nem megkérdőjelezhető kioktatást?, – igenlő választ kapott. Ezzel szemben őt magát a konferenciára nem hívták meg. Nagy baj nem történt: tudtommal a gyenesdiási konferenciából nem lett semmi.

Bennünket most Cserhádi előadása csak annyiban érdekel, amennyiben a mi kritikánkat utasítja vissza. „Mi“ alatt ő névszerint Gémet, Dókát és Vajtát érti. Rögtön előljáróban el kell mondanom, hogy azt az előbb már ismertetett diakónia-szemlélet különbséget, amely a hazai koncepció és a nyugatiak felfogása között volt, az előadó ügyesen kihasználta. Bevezetésében igen részletesen nem a DT koncepciójáról, hanem a Magyarországi Evangélikus Egyház „diakóniai intézményeiről“ beszélt. Belesimult tehát a nyugatiak együttesébe, anélkül, hogy azok észrevették volna a következő részben tárgyaltak nagy különbözőségét. Ott is sikeresen oldotta meg az átmenet kérdését: egzisztenciális és dogmatikai fejtegetéseit nem is érthette volna bírálat. Jellemzőnek tartom azonban, hogy a konferenciáról megjelent összefoglaló füzet mit emel ki Cserhádi előadásából: „Az így keletkezett szabad tér (Freiraum) megengedheti, hogy a DT megóvjon a hatalmi pozíciók restaurálásától, s ezen felül ébren tartja a globális veszélyek iránti érzékenységet és felelősséget.“ – Vajta Vilmos ez ellen a különbség-elmosás ellen tiltakozott és Philippinek szemrehányást tett: „A Te és intézeted feladata lett volna elmondani, hogy Ti ezzel a magyar jelenséggel csak a legerősebb kritikával foglalkoztok. Ehelyett Káldy felvétele a baráti körödbe és most ennek a cikknek a felvétele a gyűjteményes kötetbe került be. Mindez a Te szándékod ellenében történt, ahogy azt velem levélben közölted....“ (idézett levél, 2. oldal).

Az általam emelt fenntartásokat Cserhádi az előadásában így kommentálja: „...(ezek) a DT szemére vetették, hogy szűk bibliai bázisra támaszkodik, mert a diakonosz cím nem tartozik

a legfontosabbak közé. Ezt az ellenvetést megalapozatlannak tartom. Ha ui az ügy, ti. az Isten hatalmi megnyilvánulása felől kérdezzük, kiderül, hogy ebben a komplementáris kijelentésben az egész ÚT szemlélete benne foglaltatik.“ (95) – Vajtát így intézi el: „Vajta félelme, hogy a DT egy a diakónia által ‚kiegészített evangéliumból‘ indul ki, s a vádja, hogy ebben mutatkozik meg ‚alapvető tévedése‘, s hogy színre lép ebben a legrégebb, sőt az egyháztörténet tulajdonképpen tévtanítása, – mindez alaptalan. A diakónia semmiképpen nem az evangélium kiegészítése, hanem az evangélium tartalma, mint Urunknak a rajtunk végzett és végzendő szolgálata.“ (96) Vajta ellenvetésére, hogy a magyar egyháznak a társadalom felé kritikus szolidaritással kellene élnie, ahogy azt az egyház megbízatása megkövetelné, Cserhádi válasza szerint erre nincsen szükség, sőt: inkább „szolidáris kritika és szolidáris önmegtartóztatás“ lenne a helyes magatartás!

A „keskeny bibliai bázis“ félreértésen kell alapuljon. Bírálatomban én ui. az újtestámentumi Jézus-predikátumok komplementáris jelentőségére hívtam föl a figyelmet. Ennek megfelelően kellett tiltakoznom a Christosz Diakonosz exkluzív használata ellen. Hogy Jézus Diakonosz, az minden kétségen felül áll. De hogy az ő kereső, mentő, szabadító, és teljességre elvívó munkáját, ideértve halálát és feltámadását is, mind a diakonosz fogalomba tömörítsük, az önkényes, s az újtestámentumi gondolkodástól teljesen idegen elképzelés. – Ugyancsak azt sem mondtam, hogy a Diakonosz nem tartoznék a legfontosabb predikátumok közé! Éppen ellenkezőleg: mind egyformán fontos, s ezért nem szabad őket rangsorolva, a magunk kénye-kedve szerint felhasználni. De még ennél is fontosabb, hogy Káldy koncepciója elsiklik Mk 10,45 második mondatfele fölött: „... és adja az ő életét váltságul sokakért“. A DT ugyanis az aktivitást hangsúlyozza a szolgálatra hivatkozással, s abban nincs helye a Diakonoszról vallott meggyőződésért való esetleges szenvedésvállalásnak. Éppen ellenkezőleg arra hivatott, hogy – ebben az esetben – egy ideológiával zárja össze sorait, s a funkcionális meghatározottság lesz a jellemzője. Nincs hely benne az imitatio Christi affecti-nek, mert csak tevésről, cselekvésről, akcióról akar hallani. S ezt nem enyhíti az sem, hogy e tevésben Krisztust imitálja, mert akkor itt ő csak követendő példakép. Ha viszont az életét váltságul odaadó Krisztus diakóniáját csak a példaképre korlátozzuk, akkor a tanítvány diakóniája is bizvást elfeledkezhet a békéltetés szolgálatáról, ami – ha rosszmájú akarok lenni! – az ideológiai harc világában labdába nem igen rúghat, sőt egyenesen zavaró elemnek számít.

Amit Cserhádi a dogmatikai és etikai szempontokról mond, arról lehet vitatkozni. De kérdés, hogy ennek volna-e értelme, hiszen a DT-nál bibliai alapok eltorzulásával van dolgunk. De még akkor is lehet jó meglátásaival és elemzésével foglalkozni. Kár azonban, hogy utolsó „kitekintésével“ mégis újra egysíkúvá válik. A „Befejező gondolatok: a diakónia jövőbeli aspektusai“ címszó alatt egyrészt elismeri, hogy a „karitativ diakónia feladata az éhség, szegénység, járványok, szociális feszültségek miatt csak egyre nagyobb lesz (bántó, ahogy ezeket a tevékenységeket a diakónia „szanitációs szolgálatának“ /Sanitätssoldatendienst/ titulálja). Ezen felül azonban csak ilyen nagy perspektívájú dolgok jutnak az eszébe, mint atomholokauszt, a világ szegény és gazdag része közötti szakadék, a környezetvédelem, – mint a diakónia jövő aspektusai. Végül „szellemi megújulást“ jósol és javasol, amelynek esélyei a történetkritika-okozta elbizonytalanodás következtében igen korlátozottak. Az akkori, magyarországi helyzetet ismerő olvasó szinte megszeppenve kérdezi, hogy hol volt itt Kis Pál és Nagy Péter nyomorult helyzetének és megsegítése lehetőségének csak a felvillantása is, aki odahaza joggal (?) várhatta volna el papjától, püspökétől, hogy kicsit rá is gondoljon és Kiskunbüdöskén vagy Hódmezővásárhelykutatson – az ideológiailag megalapozott terror halálos szorítása ellenében – valami közvetlen diakóniai segítséget – éppen a CHRISZTOSZ DIAKONOSZ nevében – neki is nyújtsjon?

A DT marxista kritikája

Egyik teológiai konferenciánkon indirekte is foglalkoztunk a diakóniai teológiával, amennyiben a debreceni, marxista filozófus, Poór József Századunk és a protestantizmus c. könyvéről készült recenzióm állt a műsoron. Igaz ugyan, hogy Poór „a magyarországi szolgáltató

egyház teológája” ismertetését és kritikáját tűzte ki célul. Továbbá az is, hogy 160 oldalon Kocsis Elemér ref. dogmatikáját kivonatolta. Azt sem tagadja, hogy a „szolgáló egyház” református és a DT evangélikus változata között ugyan „fáziskülönbségek mutatkoztak” (110.lap), de végsősoron, amit ő az egyikről vall és amit (el)ítél, az a másokra is ugyanúgy érvényes.

Poór olyan korban írja könyvét, amelyet a párt szempontjából igen ellentmondásosnak kell tekinteni. Az egyeduralmat élvező ideológia prognózisa szerint a „szocialista tudat hegemoniáját” veszélyeztető vallásnak már most el kellett volna tűnnie a társadalom színpadáról. Ezzel szemben mit látnak a párttagok? Az egyházak minden megszorítás ellenére élnek, papjaikat nagyrészt az államháztartás fizeti, „agit.-prop. titkáraik”, azaz a papok benne ülnek a legtöbb jogalkotó és végrehajtó testületben, helyenként tömegek látogatják a vallási rendezvényeket, s ha az embereknek lelki bánata, gondja van, még mindig elsősorban a papokat keresik fel orvoslást keresve, bár az ideológia letéteményese mindent megtesz, hogy ezek működési körét a lehető legszorosabbra vonja. Ezt az ellentmondásosságot igyekszik Poór megértetni olvasóival. Kitzúzott célja könyvének, hogy a.) a vallás, mint jelenség újraértékelését javasolja a pártnak; és b.) javasolja, hogy az egyházak ne tekintessenek többé ellenségnek, hiszen „a vallási vonulatok” teljes beépülését látja „dogmatikájuk átírásával”.

Poór szerint „a szolgálat teológiája jelentős korrekciókat hajt végre a ker.-prot. dogmatikai örökségen”, másrészt: „gyakorlati tevékenységük is egyre inkább megszabadul a progressziótól és a szocializmustól idegen momentumoktól.” Ezáltal határozott „beépülési folyamat” jön létre, amennyiben az egyházak „antiszocialista praxisa” egyúttal a „tartalomtól” is megszabadul (288). Bár még ez a „megszabadított teológia” is csak a már „narkotizált körök” felé irányul és ott érvényesül, de „detoxikáló”, azaz az ópiumhatást feloldó jellege már most érezhető (293). Ezt pedig a pártnak is tudomásul kell vennie. Ezért javasolja az egyházak, mint „fegyvertársak” érdemei elismerését. Ugyanakkor nem hagy kétséget afelől, hogy „a vallás a feltartóztathatatlan politikai és elméleti dezintegráció állapotában van”, s csak „új körülmények között folyik tovább végleges agóniája”.

Poórnak feltűnik, hogy az egyházak még mindig a lelkigondozásnak szinte monopóliumát élvezik. Ezt is azonban marxista szemmel kell nézni: szinte egyetlen „csatamezőként” engedélyezi a teológiának és a vallásnak a „vallási vigaszt”. Itt még működhetnek, de ennek a tűrés szakasznak is hamarosan végeszakad, amíg a tudományos felvilágosítás nem lesz itt is eléggé aktív. Elméletileg pedig a kérdés könnyen megoldható: a türelmi idő csak átmeneti állapotot fémjelez. Hiszen „a vallási vigasztalás sem más, mint a vallási formáció illuzórikus mozzanata” (19). Lecsapódása egyelőre „az egyházi szertartások széleskörű igénylésében” jelentkezik. De ennek is belátható már a vége. Biztató a szemléletmódja, amennyiben szerinte semmi baj nem történhet. Szerinte az egyházak, mint „vallásformációk” „önállóságuk látszata megőrzése mellett”, „megszüntetik autonómiájukat, azaz vállvetve építik a többi haladó erővel együtt a szocialista nemzeti egységet” (302). De ettől függetlenül, fokozni kell az ideológiai harcot ellenük, mert mindenkor „újratermelődnek” bennük „még a marxizmustól idegen eszmék és magatartásformák.”

Ha jól látjuk, ebből a helyenként igen körülményes érvelésből két felismerést világosan megszövegezhethetünk. Az egyik az egyházak törekvésének pozitív értékelése, amellyel igyekeznek feladni a maguk sajátos lényegét, s a szocializmus aktív építői lesznek. S a másik felismerés: hogy még ezeket a fegyvertársakká lett vallási vonulatokat is az ideológiai harc ellenséglisztáján kell tartani, s minden erővel gondoskodni kell az eliminálásukról. Az elsőre állandóan figyelmeztetni kell őket, mert hiszen az ellenséges erők újratermelődnek bennük. A másikat állandóan a szemük elé kell vetíteni, nehogy azt gondolják, hogy kiérdemelhetik valaha is a párt és az ideológia háláját. Tudniok kell, hogy elpusztítandó ellenségekként tartatnak számon, viszont a végső legyőzésükig a maximális beépülést jogosan várja el tőlük az ideológia és a társadalom.

Nyilvánvaló, hogy Poór értékelését a szolgálat teológiájáról a DT-ra nézve is alkalmazni kell. Hiszen a névtől független az ő megítélése. Haladó kell legyen a vallás, a teológia, ha túlélni akar. Haladó viszont csak akkor lehet, ha nem önmaga termeli a szociális eszméket, hanem a pártéit teszi magáévá. Ezzel következetesen saját kezdeményező képességétől fosztja meg magát. Nem szolgálhat többé az evangéliummal, hanem belesimul, alkalmazkodik az ideológia által megszabott keretekhez és a bennük foglalt feladatokhoz. Ugyanakkor önmaga kontrollját is erősítenie kell, hiszen benne teremtődnek újjá a szocializmus eszméitől mindenképpen eltávolító áramlatok. Ilyen értelemben önpusztításra van ítélve a vallás, – amelyet az hiszen önkéntesen vállalt az ilyen vagy olyan „teológiájával“! – s ez az ára a kényszerűségből megkapott „fegyvertársa“ címnek. – Ugyanakkor viszont, – még ekkora vallási „öntevékenység“ láttán is! – résen kell lennie az ideológiának. Nem szabad megengednie, hogy ezen az alárendeltségi viszonyon bárhol törések, szakadások keletkezzenek, amelyek veszélyeztetnék a szümbiózist. Megnyugtató lehet azonban az ideológiai harc katonái számára annak biztos tudata, hogy reménytelenül a felbomlás felé halad minden vallási formáció. Mégis: ennek bekövetkeztét nem várni, hanem az ideológiai harc fokozásával siettetni kell.

Poór könyvét olvasva, nem tud szabadulni az ember attól a kérdéstől, hogy mind a szolgálati, mind a diakóniai teológia kiművelői és aktiv propagálói soha nem olvastak ilyen hivatalos állásfoglalás- és programszámba menő marxista műveket? Hiszen a múlt század 60-as, 70-es éveiben az egyeduralkodó ideológia egészen nyíltan és leplezetlenül szemük elé tárta azt, hogy hol van még egyáltalán helye a vallásnak, a teológiának a „szocialista társadalomban“?! Lehetséges, hogy ennyire vakok lettek volna? Talán még nagyobb történeti távlat kell annak helyes megítéléséhez, hogy megértsük a 20. század szocializmusban dolgozó teológusait? E világ sémájához (Rm 12,2) bibliaellenesen alkalmazkodók vagy magukat, intellektusukat, teológiai műveltségüket feláldozók voltak egy jószándékúan értelmezett és balul „sikerült“ egyháztúlélési mentőakcióban?

Mindenesetre mind a két irányzat nem vindikálhatja magának a „teológia“ nevet, hiszen csak radikális egyházi ideológia lett belőle. Egyházaink nagy egyetemes és személyi áldozatai árán.

Ittzés Gábor:

A diakóniai teológia első hazai bírálata* **Dóka Zoltán Nyílt levele és a Testvéri szó két évtized távlatából**

Bevezetés

Mondanivalómat néhány előzetes megjegyzéssel kezdem.

a/. Először egy — a címhez kapcsolódó — rövid kiegészítést szeretnék tenni. Indokoltnak gondolom ugyanis az “első hazai bírálat” kifejezést a “nyilvános” jelzővel megtoldani. S akkor a cím így módosulna: “A diakóniai teológia (*a továbbiakban: DT*) első nyilvános hazai bírálata”. Tudniillik bizonyos, hogy annak idején — a megfélemlítettség ellenére — hangzottak el kritikai megjegyzések a DT-val kapcsolatban, még ha az ilyen eseteknek nem is található írásos nyoma pl. az LMK jegyzőkönyvekben.

Itt most csak egyetlen apró példát hadd említsek erre.¹ 1974-ben egy Székesfehérváron tartott LMK ülésen, a megyei ÁEH-előadó jelenlétében, a következő vita zajlott le: az esperes arról beszélt, hogy “diakóniailag strukturált egyház csak diakóniailag strukturált társadalomban (*ti. a szocializmusban - I. G.*) lehet”. Rögtön megfogalmazott kritikámban arra utaltam, hogy ez teológiai képtelenség, hiszen ez azt jelentené, hogy Pál apostol vagy Luther korában az egyház nem lehetett igazán egyház, mert — legalábbis a DT szerint — az egyház csak akkor “igazi”, ha diakóniailag strukturált. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy 1974. dec. 12-i országos közgyűlési jelentésében lényegében hasonlóan vélekedett Káldy Zoltán is, mint a fejérkomáromi esperes.²)

Mindenesetre ez csak szűk körben elhangzott vita volt. De lelkesi körökben ilyesmire nyilván másutt is és többször is sor került a DT évtizedei során. Széles körben nyilvánosságra kerülő s főleg módszeres hazai bírálat azonban először kétségtelenül Dóka Zoltán Nyílt levelében s (kisebb mértékben) a Testvéri szóban fogalmazódott meg.

b/. Második előzetes megjegyzésem a címben szereplő “hazai” kifejezésre vonatkozik. A Testvéri szó esetében ennek a jelzőnek a jogossága vitán felül áll. A Nyílt levéllel kapcsolatban azonban többször hangzott el a vád, hogy Dóka Zoltán ezzel az írásával tulajdonképpen külföldről kritizálja a MEE teológiáját és életét. Ezzel a váddal persze valójában hitelteleníteni akarták a levél tartalmát. 1983-ban lényegében ugyanez volt az egyik vádpont Vajta Vilmosnak a Lutherische Monatsheftében megjelent írásával³ kapcsolatban⁴. Természetesen, ha meggondoljuk, hogy Dóka Zoltán mint a MEE aktív lelkesze írta a Nyílt levelet, ráadásul a levél elküldése után hamarosan újra itthon volt, s ehhez még figyelembe vesszük az akkori politikai körülményeket (levelek felbontása, telefonok lehallgatása stb.), akkor a külföldön történő szövegezés és postázás tényét az ügy sikere érdekében tett taktikai lépésnek és nem többnek szabad értékelni.

c/. Harmadik előzetes megjegyzésem, hogy témánk esetében is szükséges a történeti

* Elhangzott a KÉMELM szervezésében, Piliscsabán, 2005. szeptember 1-3. tartott konferencia második napján. (A konferencia témája: *A diakóniai teológia közelmúltja és a jövő teológiája a magyar evangélikusságban.*)

¹ A Fraternitas Lelkeszegyesületnek a diakóniai teológiáról tartott együttlétén (Győr, 2005. ápr. 16.) elhangzott előadásból.

² Lelkipásztor 1975. februári szám, 79-80. l.

³ Die umstrittene Theologie der Diakonie in Lutherische Monatshefte 1983/3.

⁴ Vö. Visszautasítjuk a rágalmozást - Nyilatkozat a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetőitől (Eredetileg a Hungarian Church Press, 1983. júl. 15-i számában) in Egyház és Világ 1994. februári szám, 22-23. l.

háttérrel világosan látni, amelyben a Nyílt levél és a Testvéri szó megszületett. E nélkül ugyanis nem lehet megérteni, ill. jól érteni ezeket az iratokat, mint a kor sok más egyéb dokumentumát és történéseit sem. (Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ezeknek az iratoknak a tartalma a korszak eseményeiből lenne levezethető. Sokkal inkább arról van szó, hogy ezek az írások a korszak negatív egyházi jelenségeire és történéseire reagálnak.)

Éppen 15 éve, a KÉMELM ochsenbergi konferenciáján tartott előadásomban¹ vázoltam fel először azt a koncepciót, amellyel én legjobban leírhatónak tartom egyházunk közelmúltjának történeti háttérét. Ennek lényege annak a felismerése, hogy 1948 és 56, majd 1957/58 és 1989 között három fázisban megtörtént egyházunkban is — mint az élet számtalan területén (gazdaság, kulturális élet, oktatásügy, jogszolgáltatás stb.) — a totalitárius pártállam hatalomátvétele. Az első: a személycserék végrehajtása annak érdekében, hogy a politikai hatalom céljainak megfelelő emberek kerüljenek elsősorban a felső-, de aztán a középszintű vezetői pozíciókba is. A második fázis: a struktúra átalakítása a centralizáció jegyében már az “új” emberek segítségével. A harmadik pedig: a pártállam ideológiájának és politikai céljainak megfelelő egyházi ideológia (teológia) kimunkálása. A témánkban szereplő mindkét irat az ily módon meghatározott egyházi helyzetet veszi célba.

d/. Negyedszerre azt kell hangsúlyozni, hogy a Nyílt levél és a Testvéri szó szoros összefüggésben van egymással. Ezt azért tartom szükségesnek kiemelni, mert voltak — talán elsősorban a Testvéri szó csoportban — olyanok, akik szerették volna elhalványítani vagy jelentéktelenné tenni a Testvéri szónak a Nyílt levéllel való összefüggését. Természetesen, amikor ezt a kapcsolódást kiemeljük, nemcsak Dóka Zoltán személyére kell gondolni, bár ennek a jelentősége is kétségtelen, hanem arra a mondhatni: “irodalmi” és belső, tartalmi összefüggésre is, amely a két irat között fennáll. Ha tárgyilagosan szemléljük őket, nyilvánvaló, hogy a Testvéri szó tulajdonképpen folytatása a Nyílt levélnek.² Sőt egyenesen azt mondhatjuk, hogy — miután Káldy nem váltotta be az LVSZ világgyűlés idején tett ígéretét — a Nyílt levélben igényelt “szabad, testvéri beszélgetést” akartuk megindítani a Testvéri szóval.

Ezek után a bevezető gondolatok után most vizsgáljuk meg külön is a két iratot abból a szempontból, hogy hogyan jelentkezik bennük a DT kritikája. Tartalmi különbözőségük okán érthető, hogy témánk szempontjából hangsúlyosabb a Nyílt levél, s ez a tárgyalás során a terjedelemben természetesen érzékelhetővé is válik.

A DT kritikája Dóka Zoltán Nyílt levelében³

Mivel föltehetőleg itt nincs mindenkinek kezében a Nyílt levél szövege, talán hasznos lehet először is — legalább röviden — föl idézni az irat gondolatmenetét.

A bevezetés, a levél megírására indító felelősségérzet megfogalmazása után, szinte drámai hangvétellel vázolja a Magyarországi Evangélikus Egyház válságos helyzetét. Majd a hármas tagolású levél a következő kérdésekre bontva tárgyalja a témát: 1. Mik a fő okai egyházunk belső meghasonlásának? 2. Mi vezetett a jelenlegi (1984!) helyzethez? 3. Mik ennek a helyzetnek legfőbb jellemzői? - Az első kérdésre kettős választ ad: egyrészt a DT hibái, másrészt a DT egyházkormányzati alkalmazása okozzák a MEE belső meghasonlását. - A második kérdésre keresve a feleletet, tulajdonképpen azt vizsgálja, hogy Káldy Zoltán 1958-tól a világgyűlés idejéig milyen eszközökkel igyekezett hatalmi pozíciójának megtartására és megerősítésére. S itt öt tényezőre utal: az Ordass püspök elleni vádakra és meg-megújuló támadásokra, ellenfeleinek az államnál történő “lekörözésére”, a kétarcú külföldi kapcsolatok kiépítésére, az egyházi sajtóval kapcsolatos ténykedéseire és a DT koncepciójának a

¹ A Magyarországi Evangélikus Egyház a zsinat előtt - Gondolatok egyházunk helyzetéről 1990 őszén, Ochsenberg/Heidenheim, 1990. szeptember 27. (Megjelent in Keresztyén Igazság 1990. december, 13-23. l.)

² 1984 októberének elején megfogalmazott írásom (Gondolatok egyházunk helyzetéről - a Dóka-levéllel kapcsolatban az LMK üléseken lezajlott szavazások után, in Keresztyén Igazság 2002. tavasz, 35-38. l.), különösen is annak befejező része, tulajdonképpen az összekötő láncszem a Nyílt levél és a Testvéri szó közösség, ill. irat között.

³ A Nyílt levél szövege megjelent in Keresztyén Igazság 1989. szeptember, 26-31. l. (Az idézetek innen valók.)

kidolgozására. A harmadik kérdéssel kapcsolatban a személyi kultuszról és a teológiai tudományos munka színvonalának mérhetetlen lesüllyedéséről szól, s kéri az LVSZ segítségét, hogy a “szabad, testvéri beszélgetés mielőbb megindulhasson”¹ egyházunkban. - A befejező sorokban azt hangsúlyozza, hogy nem Káldy Zoltán személye elleni támadás a célja a Nyílt levél megírásával, és utal arra, hogy tulajdonképpen a korábbi kritikai észrevételeinek elutasítása kényszeríti a nyilvánosság elé lépésre.

Ha arra a kérdésre keressük a feleletet, hogy mi volt Dóka Zoltán szándéka és célja a Nyílt levél megírásával és nyilvánosságra hozásával, akkor azon túl, ami magában a levélben is megfogalmazódik, egy a szerző halála után publikált írásában² találhatjuk meg a részletesebb választ. Szándéka konstruktív és nem destruktív voltának hangsúlyozása mellett itt azt emeli ki, hogy a Nyílt levéllel mindenkinek, akit az ügy érint, alkalmat akart adni “a MEE belső helyzetének újragondolására, kritikai elemzésére”.³ Meg is mondja, hogy kikre gondol: egyházunk lelkészeire, hogy merjék kérdéseiket fölvetni, az LVSZ-re, amelynek konkrétan a segítségét is kéri a levéllel, az államra, ill. annak illetékeseire, hogy egyházpolitikájukat jól tudják alakítani, s nem utolsósorban Káldy Zoltánra, “hogy végre nézzen szembe önmagával, és ne csak a kritikátlan bókokra és hízelgések szavára hallgasson”.⁴ Azt persze utólag érdemes lenne bővebben is megvizsgálni, hogy az említettek közül kinél mennyire ért célba Dóka Zoltán szándéka.

Ezek után most fordítsuk figyelmünket a Nyílt levélnek azokra a részeire, amelyek közvetlenül a DT-val foglalkoznak. Itt mindjárt felfigyelhetünk arra, hogy ha ezeket a sorokat és bekezdéseket összeszámoljuk, ezek alkotják a levél legnagyobb részét. Ez a mennyiségi (statisztikai) tény önmagában is mutatja, hogy a DT, ill. annak kritikája milyen hangsúlyos a Nyílt levélben.

A DT kritikai vizsgálatát exegetikai, ill. biblia-teológiai oldalról kezdi. Teljesen logikusan. Nemcsak azért, mert a “diakonia” újszövetségi fogalom, hanem azért is, mert a DT kidolgozói (elsősorban Káldy) igényt is tartottak arra, hogy koncepciójukat újszövetségi ihletésűnek tartsák. Ebben a vonatkozásban Dóka három ponton lát problémát. Először is abban, hogy a DT egy az Újszövetségben nem centrális fogalmat állít középpontba. Másodsor, hogy azt a sokféle tartalmat, amit a diakónia szó hordoz az újtestamentumi iratokban, “illegitim módon összevegyíti és egy kategóriába sorolja”.⁵ És végül exegetikailag tévesnek minősíti azt az érvelést, amely a diakónia önálló jelentőségét az egyház szolgálatában azzal akarja alátámasztani, hogy Jézus a tanítványokat az evangélium hirdetése mellett az ördögüzéssel és a betegek gyógyításával is megbízta. “Annak, aki az újszövetségi exegézisben némiképpen is járatos — mondja —, nem kell magyarázni, hogy ez az exegézis téves.”⁶

A kritika exegetikai és újszövetségi teológiai megalapozásához szorosan kapcsolódik a rendszeres teológiai megközelítésből gyakorolt bírálat. Itt egyrészt a hit és a cselekedetek egymáshoz való viszonyának, másrészt az egyház feladatának kérdése kerül a vizsgálódás középpontjába. Joggal hangsúlyozza a Nyílt levél szerzője, hogy a DT ezekben az összefüggésekben az evangélikus-lutheránus teológia számára teljességgel elfogadhatatlan “megoldásokat” kínál. Egyfelől ugyanis eloldja a (jó)cselekedeteket azok forrásától, a hittől, másfelől megkettőzi az egyház küldetését evangélium-hirdetésre és diakóniára. Mindezek mellett külön figyelmet szentel a Nyílt levél annak a kritikának, amit Káldyék Luther és az Ágostai Hitvallás egyházról szóló tanításán gyakorolnak, mondván, hogy sem Luther, sem az Ágostai Hitvallás nem mondta ki a teljes igazságot, amikor az egyház feladatát alapvetően az evangélium hirdetésében határozta meg. Ily módon a DT az egyház küldetése tekintetében az evangélium hirdetését kiegészítendőnek tartja a diakónia (természetesen a világméretű diakónia) gyakorlásával. A teológiai kritika talán legkeményebb mondatait éppen ezen a ponton írja le Dóka Zoltán, amikor így fogalmaz: “Meggyőződésem szerint éppen ez a ‘kiegészítendő’

¹ I.m. 31. l.

² Dóka Zoltán: Helyzetjelentés - Kuchen, 1984. augusztus 15. In Keresztyén Igazság 2000. tél, 12-16. l.

³ U. o. 13. l.

⁴ U. o. 15. l.

⁵ Nyílt levél, 27. l.

⁶ I. m. u. o.

evangélium a DT legalapvetőbb tévedése, és egyúttal az egyháztörténet legrégebb, sőt tulajdonképpen egyetlen tévtanítása. Ez a hamis teológia ui. nem tesz különbséget Isten cselekvése és az emberi cselekedetek között, hanem összekeveri, és egyenrangúvá teszi azokat...”¹ Az persze elkerülhetetlen velejárója ennek a tévtanításnak, hogy “bizonytalanná teszi a lelkészek teológiai gondolkozását és igehirdetését egyaránt, és ez a bizonytalanság kihat egyre inkább a gyülekezetek kegyességére is.”²

Mindezt összefoglalva azt mondhatjuk: a Nyílt levél szerint sem az újszövetségi teológia, sem a rendszeres teológia, sem pedig a hitvallási irataink teológiája szempontjából nem fogadható el a DT teológiai megalapozása. Véleményem szerint Dóka Zoltán érvelése a Nyílt levélben e tekintetben teljesen meggyőző.

A levél első fejezetének második (b.) pontjában a szerző a DT egyeduralkodóvá tételének gyakorlati következményeit, tehát a lelkészek és a gyülekezetek mindennapjaira gyakorolt hatását teszi vizsgálat tárgyává. Keserűen állapítja meg, hogy a MEE-ban — a DT abszolúttá tétele következtében — nincs vallásszabadság, sőt teológiai terror uralkodik. S ilyen szempontból rosszabbnak tűnik az egyházon belüli, mint (a 80-as években!) a társadalomban fennálló helyzet. (Magam is emlékszem a 80-as évek elején egyházi középvezető — lelkészek előtt tett — olyan kijelentésére, miszerint: Tessék tudomásul venni, hogy az a nagyobb szabadság, ami a társadalomban érzékelhető, az az egyházban nem érvényes.) Azt meg egyenesen félelmetesnek ítéli a Nyílt levél, ahogy az egyházi vezetők a DT-t kritizálókat politikailag akarják az állami szervek előtt lehetetlenné tenni. Mindeközben nyilvánvalóvá válik, hogy az egyházvezetés az állam felé is rossz szolgálatot végez, mert “nem adott valódi segítséget az állam egyházpolitikájának kialakításához”³

A Nyílt levél további részeiből még két részletet szeretnék kiemelni a DT-ra gyakorolt kritika összefüggésében. Az első a 2.e. pontban található, és pedig, hogy a DT koncepciója hogyan vált eszközzé Káldy számára az egyházon belüli teológiai és hatalmi pozíciója megerősítésében. Szomorú példája ez annak, hogy egy ún. “teológia” hogyan válik a hatalomért vívott harc eszközeként tkp. ideológiává. A másik különösen figyelemre méltó észrevételt a 3.b. pontban teszi Dóka Zoltán. S itt érezhető, hogy szívéhez nagyon közel álló témáról van szó, ti. a tudományos teológiai munkáról. Itt két ponton jelentkezik a gond. Egyrészt: “tudományos munka lehetetlen ott, hol hiányzik a kutatás szabadsága, és a kutatónak előre megadott eredményeket kell igazolnia. Márpedig a teológiai tanárok legfőbb feladata a DT igazolása.”⁴ Másrészt, amikor Káldy Zoltán azt hangoztatja, hogy “a DT a legjobb teológiai koncepció a világon, és ezért nincs szükségünk külföldi, különösen nem ‘nyugati’ teológiára”⁵, akkor nyilvánvalóan vészesen beszűkül és provinciálissá válik a teológiai tudományos kutatás és munka. Aminek persze az egyház igehirdetői szolgálata s általában a gyülekezetek élete látja a legfőbb kárát.

A DT érvényesítésével kapcsolatos gyakorlati következményeket is figyelembe véve csak még erősebbé válhat az ember meggyőződése, hogy ez a koncepció és ahogy ez megvalósult, az mérhetetlen károkat okozott egyházunk életében.⁶ S “két évtized távolából” — érzékelve egyházunk mai teológiai és lelki nyomorúságait — szinte prófétainak tűnik a Nyílt levélben megfogalmazódó aggodalom: “Nem lehet tudni, hogy ez az önigaz teológia mennyi kárt fog még okozni a MEE szellemi és lelki életének”⁷. Ez az összkép teszi egyháztörténeti dokumentumnál sokkal többé, ma is érvényes és elgondolkoztató üzenetet hordozó írássá Dóka Zoltán Nyílt levelét.

¹ I. m. u. o.

² I. m. u. o.

³ I. m. 28. l.

⁴ I. m. 30. l.

⁵ I. m. u. o.

⁶ Ezt a problémát tárgyalja Isó Dorottya két írása is: A velünk élő diakóniai teológia, in Keresztyén Igazság 2004. ősz, 17-22. l. és A közöttünk élő diakóniai teológia - avagy: ... hogy egyház maradjon egyházunk! Előadás a Fraternitás Lelkészegeyesület egyúttlétén, Győr, 2005. ápr. 16.

⁷ Nyílt levél, 30. l.

A DT kritikája a Testvéri szóban¹

Amint láttuk, a Nyílt levélnek kiemelten hangsúlyos témája a DT és annak kritikája. A terápia terén azonban ez az irat csupán egyet hangsúlyoz, hogy ti. legyen nyílt, testvéri beszélgetés, teológiai eszmecsere egyházunkban. Ugyanis ennek során vetődhetnének fel és ennek nyomán oldódhatnának meg egyházunk égető kérdései.

A Testvéri szóban ezzel szemben azt látjuk, hogy a DT konkrét bírálata nyomatékosan bár, de sokkal kisebb terjedelemben tárgya az iratnak. Viszont jelentős szerepet kapnak a DT által — meg természetesen sok más kortényező (pl. a szekularizáció) által is — deformált egyházi életünk bajainak orvoslására tett konkrét javaslatok. Az a tény, hogy egy sor kérdésben követeléseket kell megfogalmazni a változtatások érdekében, vagy javaslatokat kell tenni bizonyos pozitív lépések megtételére, az persze már önmagában is tartalmaz a tényleges helyzeten gyakorolt bírálatot. Ezt mindenesetre figyelembe kell venni, amikor a DT-nak a Testvéri szóban található kritikájáról beszélünk.

Amikor a Testvéri szó az első pontban a Jézus Krisztus evangéliumából indul ki, s ezzel alapozza meg a mondanivalóját, és az evangéliumot látja és láttatja az egyház léte és szolgálata alapjának, céljának és meghatározójának, akkor ez a konkrét szituációban azonnal szükségessé teszi a DT-ra történő kritikai reflektálást. Ezért az első pontban mindjárt ott is találjuk az alaptétel pozitív kifejtése mellett — némileg a hitvallási irataink gyakorlata szerint — a „damnamus”-t is. Ilyenképpen: „Elhibázottnak látjuk, hogy a diakóniai teológia az egyház küldetésében a diakóniát egyenrangúnak tartja az evangélium hirdetésével, és így alapvetően teszi lehetővé a diakónia eloldását annak forrásától, az evangéliumtól. A diakónia ilyen értelmezése egyúttal torzítja és el is erőlteti az evangéliumot. Mindezeket túl a diakóniai teológia abszolúttá tétele és kényszere korlátozza, sőt megszünteti az egyház életének belső szabadságát. A teológiai pluralizmus letörése szellemi kiskorúságra vezet, lehetetlenné teszi a nyílt teológiai eszmecsérést, és megmérgezi a testvéri szeretet légkörét.”²

Nyilvánvaló, hogy a DT hibáinak és torzulásainak itt található felsorolása, ill. számbavétele mögött ott láthatjuk a Nyílt levélben megfogalmazott kritikai észrevételeket is. Ezt legfőleg a bevezetésben említettek szeretnék figyelmen kívül hagyni. Ugyanakkor a Testvéri szónak ez az első pontja hangsúlyozza a helyesen értett diakóniának a fontosságát az egyház életében. Éspedig két vonatkozásban: egyrészt a testi-lelki elesettséget gyógyító szeretetmunkáról, másrészt az egyház életének belső rendjéről szól. Ez utóbbi különösen is fontos a konkrét egyházi helyzetben (vö. ehhez a Nyílt levél által emlegetett diktatórikus egyházkormányzást és „teológiai terrort”), mert az egymás fölötti uralkodás helyett az egymásnak való önfeláldozó szolgálatra figyelmeztet. A diakónia mindkét értelemben „nélkülözhetetlen jellemzője az egyház életének”³

A Testvéri szó az elvi alapok tisztázása után először az ún. gyülekezeti elvet emeli ki, s ezzel ki nem mondottan is szembehelyezkedik azzal a Káldy Zoltán által képviselt szemlélettel, amely az országos egyházat alapvetően helyezi a gyülekezet(ek) fölé. Majd egy sor olyan problémát említ, amelyekkel elkerülhetetlenül foglalkozni kell nemcsak az egyház jelene, de jövője szempontjából is. Ilyenek: a szekularizáció és ateizmus kérdése, a keresztyén béketörekvések hitelességének, a lelkészképzéssel kapcsolatos feladatoknak a kérdése, az egyház missziói és evangelizációs szolgálatának gondja, a nem-lelkészek szerepének és az egyházon belüli testvéri kapcsolatok építésének újragondolása, és végül az egyházunk középiskolához való jogának problémája.

Fontos szakasza a Testvéri szónak az egyház, ill. a keresztyén ember politikai felelősségével és szerepvállalásával foglalkozó része. A megelőző évtizedek elvi és gyakorlati tisztázatlanságai (püspökök, lelkészek parlamenti képviselősége, egyházi vezetők politikai nyilatkozatai „az egyház nevében” stb.) tették szükségessé az állásfoglalást ebben a kérdésben -

¹ A Testvéri szó szövege megjelent in Keresztyén Igazság 1989. december, 21-23. l. (Az idézetek innen valók.)

² Testvéri szó, 22. l.

³ I. m. u. o.

a kettős kormányzásról szóló lutheri tanítás jegyében.

Rövid, de nagyon hangsúlyos pontja az iratnak az ötödik, amely a már többször szóba került eszmecserét szorgalmazza egyházunk égeto kérdéseiről.

Ahogy a Nyílt levéllel, ugyanúgy a Testvéri szóval kapcsolatban is érdemes lenne vizsgálni, hogy vajon mennyire ért célba a DT-án gyakorolt kritika, s ez utóbbi irat esetében még külön is: a bajok orvoslására tett javaslatok sora. Illetve mindkét irat esetében szükséges lenne azt megvizsgálni és feldolgozni, hogy a mögöttünk lévő két évtizedben hatottak-e, s ha igen, mennyiben és hogyan hatottak egyházi életünk alakulására. Ez azonban túlvezet a mostani vizsgálódáson, és külön tanulmány témája lehetne.

Befejezésül

A bevezetőben megpróbáltam felmutatni a Nyílt levél és a Testvéri szó közötti összefüggést. Referátumom végére érve pedig a két irat közvetlen fogadtatásában érzékelhető különbségről szeretnék még röviden szólni. Ebben is jellegzetesen benne van ugyanis a kor.

Akik részesei és tanúi voltunk az LVSZ budapesti nagygyűlése körüli eseményeknek, emlékezhetünk, hogy milyen sokkoló hatást gyakorolt Dóka Zoltán Nyílt levele. Az Evangélikus Életben megjelent cikkek¹, a Dóka ellen indított fegyelmi², valamint az egyházmegyei LMK-kban elrendelt szavazások³ mutatják az egyházi vezetőség hisztérikus reagálását és egyértelmű elutasítását. De még a lelkesi karban és általában egyházunk közvéleményében is érzékelhető volt a megfélemlítettségéből is fakadó bizonytalanság.

A Testvéri szó fogadtatása azonban — bizonyos hasonlóságok ellenére — érzékelhetően más volt. Itt is megjelent ugyan első reakcióként az egyházvezetés és az ÁEH részéről merev elutasítás meg agyonhallgatás is, de nagyon hamar feltűnt a hivatalos reagálásokban egy — a Nyílt levél fogadtatásához képest — alapvetően új vonás, mégpedig az, amire a gondolatok és ötletek elorozása a legenyhébb kifejezés. Ennek nyilván taktikai okai voltak, ahogy arra a Néhány személyes szó a Testvéri szó történetéhez c. írásomban⁴ rámutattam: „Az egyházvezetés elkezdte saját programjába iktatni a Testvéri Szó javaslatait, ill. követeléseit. Sőt úgy tünteti fel a helyzetet, mintha bizonyos reformgondolatok megvalósítását ő már régebben tervbe vette volna.” A Testvéri szó közösség belső problémái⁵ mellett nyilván ez is közrejátszott az irat hatásának gyengítésében.

A most tárgyalt két dokumentum megfelelő értékeléséhez valószínűleg a címben jelzett két évtizednél is hosszabb időre lesz szükség. De — az említett nehézségek és gondok ellenére — hiszem, hogy élhet bennünk az a reménység, hogy az egyház Ura egyházunk javára használta és használja fel mind a két írás szolgálatát.

¹ Keveházi László: Megteologizált árulás in Ev. Élet, 1984. szept. 2. és Káldy Zoltán: „Ti én örömöm és én koronám” in Ev. Élet, 1984. szept. 16.

² Vö. Nem voltam egyedül - Beszélgetések az evangélikus közelmúltról II. MEVISZ, Budapest 1999. 128. k. lpk. 48. sz. jegyzet.

³ Vö. Nem voltam egyedül II. 133. k. lpk. 60. sz. jegyzet és Itzész Gábor: A segélykiáltás kairoisa: 1984 - A Nyílt levél 20. évfordulójára in Keresztyén Igazság 2004. ősz, 12-16. l.

⁴ In Keresztyén Igazság 1989. december, 25-28. l. a 27. oldalon.

⁵ L. az előző jegyzetben idézett cikkben.

Gémes Pál:

Keresztény egyház és világi hatalom – Barth Károly és a magyar egyházpolitika

Barth Károly magyarországi kapcsolatairól egyetemi hallgató koromban szereztem tudomást, amikor szemináriumi dolgozatot írtam Barth két – a témába vágó – írásáról: „Rechtfertigung und Recht“ (1938) és „Christengemeinde und Bürgergemeinde“ (1946). Később ösztöndíjjal Magyarországon járva kutattam nyomait, idős lelkészekkel beszélgetve. A lenti előadásban ezt az anyagot is igyekeztem felhasználni. Az előadást szabadon tartottam egy – a főbb bök-
szavakat és idézeteket tartalmazó – kivetített, vagy elektronikus prezentációval. A jelen írásos formához kis összekötő szöveggel láttam el a prezentáció egyes oldalait.

1. Barth Károly

Karl Barth, * 1886 május 10.; † 1968 december 10, Baselban, svájci református teológus. Munkásságát, ill. teológiai gondolkodásának kibontakozását nagy vonalakban három fázisra lehet osztani:

- A) A „fiatal Barth“ (törés a liberális kultúrprotestantizmussal, kapcsolatkeresés a vallásos szocializmussal); mint Safenwil-i lelkész megírja híres Római levél-kommentárját (1919/1921), mely az első világháborút követő lelki depresszióban a liberális teológiai gondolkodás helyett új gondolatokat hozott, új korszakot nyitott meg („Wort-Gottes-Theologie“).
- B) A „Dialektikai Teológia“ időszaka és a „Hitvalló Egyház“ harca.
- C) A „kései Barth“ – megírja monumentális életművét, a „Kirchliche Dogmatik“-ot, mely végülis befejezetlen marad.

Barth Károly életéhez és teológiai gondolkodásának kialakulásához szorosan kötődnek mind a fent is említett Safenwil-i gyülekezeti lelkészként szerzett tapasztalatok (a szociális kérdés mint kihívás a hit számára), mind pedig a Bonn-i egyetemi tanárként megélt harca a Harmadik Birodalomban. Barth hevesen és kitartóan harcolt mind a hitlerizmus, mind pedig a „Deutsche Christen“-mozgalmon keresztül az egyházon belül is gyökeret verő nemzetiszocialista gondolkodás ellen. Ennek fejében (kényszerűségből) feladta a Bonn-i egyetemi, teológiai tanári állását, majd a svájci Bazelba „emigrált“ – szoros kapcsolatot tartva a Barmeni Hitvallás köré csoportosuló „Hitvalló Egyház“ vezetőivel. A Hitvallás megszervezésében meghatározó szerepet töltött be (1934).

2. Barth Károly első magyarországi útja

Barth két esetben látogatott el Magyarországra: 1936-ban (akkor Erdélyben is volt), majd a háborút követően 1948-ban. Tanítványai révén ismertté vált az erdélyi és magyarországi (elsősorban) református egyházakban; levélbeli és személyes kapcsolatokon keresztül betekintése volt a hazai teológiai gondolkodásba, az egyházak politikai állásfoglalásaiba.

Már a 30-as évek elején jártak magyar hallgatók Barth előadásaira, előbb Bonnban, majd Bazelben is. Az 1936-os előadói útra Tavaszy Sándor, Vasady Béla és Török István kísérték el és tol-

mácsolták. Budapest, Pápa, Sárospatak, Debrecen és Kolozsvár voltak az állomások. Az előadások témái között voltak: „Népegyház, szabad egyház, hitvalló egyház“, „Kereszténység és nacionalizmus“, „A német egyházi harc egyetemes egyházi jelentősége“. Ezeket az előadásokat a hitleri birodalomban tapasztalt „álvallásosság“ elleni harc ihlette. Barth 1938-ban szükségét érezte egy alapvető összefoglaló írás megalkotásának. Így keletkezett „Rechtfertigung und Recht“ (Megigazulás és jog).

Egzegetikai, programatikusan írás! Barth első „politikai“ írása. Megjelenése nem véletlenszerű. A Hitler és Mussolini nevével fémjelzett mozgalmak politikai hatalomrakerülése, az egyházon belüli támogatottsága egyaránt mélységesen felzaklatta és teológiai állásfoglalásra készítette őt. Az olvasó-célcsoport: Svájc lakossága az osztrák „Anschluss“ után.

3. „Rechtfertigung und Recht“ (Megigazulás és jog), 1938

A „Rechtfertigung und Recht“ gondolatai:

- ◆ A nagy kérdés: Van-e összefüggés a Jézus Krisztusban való hit általi megigazulás – és az emberi jog (államhatalom) problémája között?
- ◆ A reformátorok „Isten kétféle kormányzata“- elgondolása nem ad kielégítő választ.
- ◆ Az egyháztörténelemben előforduló téves magatartás: a belülről való visszavonulás (pietista terméketlenség), ill. a szekuláris „emberi-jog-egyház“ (felvilágosult terméketlenség) egyaránt helytelen.
- ◆ Hiányzik az evangéliumi (=krisztológiai) megokolása az összefüggésnek.
- ◆ Pilátus εἰσουλία-jából (beismeri Jézus ártatlanságát – de jogtalanul halálra ítéli őt, ugyanakkor ezzel éppen Isten akaratát teljesítve) következik: A politikai hatalom ugyan eltorzulhat, de Róm 13 alapján benne indirekt módon, mégis reálsan Jézus Krisztus uralmával van dolgunk.
- ◆ Az ÚSz-i „mennyei πολιτευμα“-elképzelések értelmében az egyház közvetítő szerepet kell vállaljon, mert hiszen tudja az állam mennyei jövőjét, ahol a megigazulás törvénye van érvényben.
- ◆ Kölcsönös garancia: Az egyház közbenjár az államhatalomért Istennél – míg az állam védelmet és szabadságot biztosít az egyház számára. A KÖZBENJÁRÁS akkor is szükséges, ha az állam nem teljesíti a feladatát!
- ◆ „Respekterweisung“ – kölcsönös tiszteletadás (υποτάσσειν). A keresztények elismerik az államot mint ordinatio dei. Mt 22,11 értelmében megadják a tiszteletet, de az állam nem kívánhatja a keresztények belső azonosulását az állam világnézetével.
- ◆ Az egyház felelősséget vállal a demokratikus jogállamért.

Ezekből következik: Az egyház legfontosabb feladata az, hogy betöltse szerepét az ember Krisztusban való megigazulásának hirdetésével (igehirdetés, szentségek kiszolgáltatása), mert ezáltal az emberi jog felállítását és fenntartását szolgálja a civil társadalomban!

4. Nyílt levél J.Hromádkának, 1938

Ez a levele Barthnak, melyet 1938. szept.19-én, közvetlenül a szudéta-német területek annektálása előtt bocsátott nyilvánosságra, a „Rechtfertigung und Recht“-ben lefektetett elmélet alkalmazása volt. Két idézet:

„Ha a politikai szabadságot és békét veszély fenyegeti, akkor ez a fenyegetés az egyházat közvetve érinti. És amikor az igaz állam (rechter Staat) ennek a védelmére kel, akkor ebben a védelemben az egyház is közvetve részt vállal. ... mint egyház csak a lelkiekben tud harcolni vagy szenvedni ... de saját igehirdetését nem venné komolyan, ha közömbös maradna.“

„Mert akkor minden harcoló cseh katona ... azt értünk is teszi – és minden habozás nélkül ki-
mondom: ezt Jézus Krisztus egyházáért is teszi, mely a Hitlerek és Mussolinik köreiből csak
neveltség tárgyává válik, vagy pedig elpusztul.“

A Nyílt levelet kemény kritika fogadta, mind a német, de a magyar oldalról is. 60 magyarországi
református teológiai hallgató írt tiltakozó hangú levelet Barthnak, melyben a trianoni határok
igazságtalanságát hozták fel érvül. Barth válasza nem váratott magára: (idézet)

„A német nemzetiszocializmus tudatosan hazug, és kendőzetlenül erőszakra épült diktatúra, ke-
resztényietlen mítosz mezében, azzal a szükségszerű következménnyel, hogy az egész állami,
társadalmi és kulturális élet területén alapvető embertelenség, szabadságvesztés és jogtalanság
uralkodik. Ennek a rendszernek az európai terjeszkedése nemcsak politikai ... hanem teológiai
probléma is. ... Ez a rendszer az egyházat csak elutasíthatja – mint ahogyan az egyház is e rend-
szert.“ „Talán valamikor belátják, hogy (sc. a Hromádka-levéiben) jobbat gondoltam a ma-
gyar egyház számára, mint ezt most önök tettek.“

5. „Christengemeinde und Bürgergemeinde“ (Keresztény gyülekezet és polgári gyülekezet), 1946

Az európai egyházaknak a háború utáni, óriási „újrakezdés“ lehetőségétől inspiráltan Barth is-
mét nekifogott és rendszerezte az egyház próféciai szolgálatát illető elméletét. Az elhamarkodott
és felületes restaurációs tendenciák ellenében és a „Rechtfertigung und Recht“ bibliai-egzegeti-
kai eredményei alapján megfogalmazta „politikai teológiájának összefoglalóját“, a „Christen-
gemeinde und Bürgergemeinde“ („Egyház és állam“) c. írását. Ennek főbb gondolatai:

- ◆ Koncentrikus körökben ábrázolja Barth az egyház és az állam viszonyát, ezzel egyben
az állam „célját“ is:
A középpontban Krisztus van – köréje gyülekezik az egyház (Christengemeinde) – a
külső kört az állam (Bürgergemeinde) képezi = ez a kapcsolat eredményezi az egyház
felelősségét az államért („Mitverantwortung der Christengemeinde für den Staat“).
*Idézet: „Az eredet és a cél identitása, az állam szükségszerűségének ismerete és az
állam Krisztus birodalmához való odatartozása nem engedhetik meg az egyháznak az
apolitikus magatartást.“*
- ◆ A keresztény egyház „különleges felelősséggel“ tartozik az államnak, de akarata és
döntése mindig Isten előtti felelősséggel történik! (Vitás ügyekben esetenként hoz
döntést).
- ◆ Az egyház hálásan elfogadja és köszönettel tölti be az állam által biztosított szabad
mozgásteret.
- ◆ Ha az állam az egyháznak nem biztosít szabad mozgásteret, akkor az egyház bünbánat-
tal kutassa, hogy miben nem töltötte be egyház-szerepét úgy, ahogyan ezt kellett volna.
„Az egyház nem önmagért van. Istent szolgálja és éppen ezáltal az embert is“ – nem
alkot egyházi államelméletet.
*Idézet: „Az egyház azt akarja, hogy az állam alakja és valósága a világ múlandósága
közepette is Isten országára és ne tőle elfele utaljon!“*

A egyház „különleges felelősségének“ következményei:

- ◆ Az egyház felkarolja az „emberek ügyét“ (jogállam), mert Isten az ember felebarátja
lett.
- ◆ A szociális igazságért küzd, mert az Emberfia azért jött, hogy megtalálja, ami elveszett.
- ◆ Igenli a szabadságot, hiszen az embert Isten szabad gyermekének tudja.
- ◆ Támogatja az emberi jogok, az egyenlőség és polgárok felelőssége iránti küzdelmet,
mert „az egy Úr uralma alatt élünk“.
- ◆ A hatalmak megosztása visszatükrözi a Lélek különböző ajándékait.
- ◆ Támogatja a szabad véleménynyilvánítást és a nyitott politikát, mert az isteni
kinyilatkoztatás világosságot jelent.

- ◆ Ökumenikus érdekeltségű, túltekint helyi, nemzetiségi határokon
- ◆ Ellene van a „Hatalom a hatalomért“-elvnek, híve azonban a szolgálat gondolatának.
- ◆ Az erőszak alkalmazását ultima ratio-nak tartja.

Barth beismeri, hogy a fenti felsorolás feltűnően a demokratikus államforma felé hajlik, de az „igaz állam“ (rechter Staat) megjelenhet a monarchia, az arisztokrácia, sőt a diktatúra mezében is. Ugyanakkor nincs minden demokrácia eleve védve a deformációtól és a kudarctól. Egy vagy akár minden esetben is véthet az „igaz állam“ ideáljai ellen és elcsúszhat az anarchia vagy az önkényuralom felé, s ezzel „igazságtalan állammá” válik (Unrechtsstaat).

Azt tanácsolja, hogy

- a hívők ne alkossanak „keresztény“ pártokat, ne legyenek valami/valakik ellen, legyenek mindenkiért – a „res publica“ érdekeiért.
- ügyeljenek az igehirdetés fontosságára:
„Die Verkündigung des ganzen Evangeliums von Gottes Gnade ...ist ... notwendig prophetisch-politisch.“
- Az egyház ne kötődjön egy osztályjellegű világnézeti párthoz sem, de ne ébredjen rá csupán kritikus helyzetekben feladatára, hanem nyilvánítsa ki bátran véleményét „in Grenzen ihres Auftrages und ihrer Kompetenz“!
- Ezen elképzelés alapján az egyház jobb és rosszabb állam között tesz különbséget, de sohasem elvileg (prinzipiell), hanem esetenként („von Fall zu Fall“).

6. Barth második magyarországi útja (1948)

Ezúttal a következő helyeket látogatta meg: Sárospatak – Miskolc – Debrecen – Budapest – Pápa – Sopron. Míg az első helyeken a református kapcsolatok álltak előtérben, Sopronban az akkor még ottműködő evangélikus teológiát látogatta meg.

Az előadások témái: „A mai ifjúság öröksége és felelőssége“, „A keresztény gyülekezet az államrend változásai közepette“ jellegzetesen más hangvételűek, mint 1936-os útján.

Idézet: „... kitüntetés az, ha egy fiatal korosztálynak éppen a saját felelősségvállalásra való szabadság válik kötelességévé, mint ma ... a ti esetetekben. ... Vivat libertas. Ha a mai fiatalság valóban szabad lesz, akkor arra is, hogy felülvizsgálja az örökséget ... Sok mindent, de nem mindent pusztított el a tűz, ami nem szabad visszajöjjön. De van, ami csak a ti értő szemetekre és fületekre vár, hű kezetekre ... Légy bátor, hogy használd saját értelmedet!“

Tovább azt vallja Barth:

- ◆ A keresztény egyház léte a nagy változás (Krisztus feltámadása és visszajövele) ideje alatt sok kis változáson megy keresztül.
- ◆ A mindenkorai államformát a keresztény egyház Isten törődése és türelme jeleként látja.
- ◆ Változó államformák közepette az egyház bűnbánatot kell tartson, hiszen felelősségvállalásában nem állta meg a helyét.
- ◆ Az egyház feladata bármely társadalmi helyzetben az isteni Ige hirdetése az arra rászoruló embereknek.

Idézet: „Die christliche Politik wird der Welt immer wieder eine fremde, unübersichtliche, überraschende Sache sein müssen, sonst ist sie gewiss keine christliche Politik.“

Az 1946-os látogatását követően is intenzív levélbeli kapcsolatban maradt az új helyzetben útkereső magyarországi (református) egyházi vezetőkkel. Számára a szocialista rendszerűvé váló kelet-európai országok egyházainak útja a nyugati világ egyházai válaszkeresését is megtermékenyítheti. 1948. május 23-i nyílt levelében „An meine Freunde in der Reformierten Kirche von Ungarn“ ezt írja:

„... az az út, melynek elején most állnak, nagyon szűk, nagyon nehéz és veszélyes, de ugyanakkor reményteljes út is! Ahogyan ezt az utat járják, nemcsak az ön egyházuk jövőjére lesz

döntő, hanem az összes egyház számára Nyugaton és Keleten egyaránt példaértékű (exemplarische Bedeutung) lesz.“

7. A „Brunner-vita”

Az út következményei.

Barth 1946-os útjáról hazajövet a „Reformierte Kirche hinter dem 'eisernen Vorhang“ (1948) című írásában számol be tapasztalatairól. Az írás heves vitát vált ki az új utat kereső egyház pozitív helyzetértékelése miatt. A heves felkiáltás legismertebb hangja E. Brunneré: „Wie soll man das verstehen?“ (1948). Brunner és vele együtt sokan nem értették, hogy Barth miért nem ítéli el hasonló vehemenciával és határozottsággal a kommunizmust, mint annakidején a nemzetiszocializmust.

Barth válaszában alapvető különbséget lát a nemzetiszocializmus és a kommunizmus között. A „Theologische Existenz 'heute“ (1948) című írásában ezt vallja:

„Ami a nemzetiszocializmust érdekessé tette,... egyfajta varázs ..., mely lelkeinket foglyul ejteni, minket megnyerni akart, hogy hazugságait elhiggyük és igazságtalan cselekedeteiben résztvegyünk és ebben megátalkodott erőt fejtett ki.... Élet-halálharcról volt szó, védekezésről a minket testileg is szorongató, de mint olyan, sok ezer keresztény szem számára is hatásosan álarcos istenteleség ellen. Ezért szóltam akkor és nem hallgattam.“

Ezzel szemben a szocializmus egyházi magatartásban mást tapasztalt Barth:

„Az 'östliche Monstrum', ahogyan ezt te (Brunner) nevezed, elleni félelemmel, undorral és gyűlölettel sokszor találkoztam a nem-szovjetek által megszállott területeken, de a német kommunistákon kívül senkivel sem találkoztam, akiről az volt a benyomásom (mint ahogyan az 1933-ban körülbelül mindenkiről az volt), hogy számára ez a 'Monstrum' kísértést vagy csábítást jelentene, hogy az a veszély fenyegetné, hogy ezt a 'Monstrumot' szeresse, tetteit jóváhagyja és bennük résztvegyen.“

Barth konklúziója: Nincs oka az egyháznak a kommunizmus alapvető elítélésére és a jelenlegi helyzetben nincs szükség hitvalló kiállásra, hiszen köztudott annak egyházkritikája, ill. –ellenessége. 1954-ben ezt így írja le:

„Die – gut oder schlecht begründete – Entschlossenheit zur Abwehr des Stalin'schen Kommunismus, um die es heute geht, ist im Westen Gemeingut. Ihre Verstärkung und Intensivierung durch ein christliches Wort überflüssig. In dieser Hinsicht schläft ja heute niemand. Im Gegenteil: ... (es) herrscht heute eine allgemeine Überwachtheit, Nervosität, Angst, ... lautes Denken und Reden in großen Schlagworten, das ... der Sache nicht zugute kommt. Das christliche Wort heute muß daher lauten, dass wir uns nicht fürchten sollen.“

8. Levél Bereczky Albertnek (1951)

Barth magyarországi útja jelentősen hozzájárult Bereczky Albert püspökké választásához és a Református Egyház az állammal való „Egyezménye“ megkötéséhez. Bereczky Alberthez egyfajta személyes, barátságos kapcsolat fűzte Barthot. Ellentétben Ravasz Lászlóval, Barth Bereczkyben a „haladó“ szellemű egyházi embert látta, aki hajlik tanácsára és megkísérli azt a „szűk, de reményteljes“ utat járni, amit ő a kommunizmus hatalma alá jutott egyházak számára nagy lehetőségként látott.

Barth szenvedélyesen védte Bereczkyt mindenfajta (nyugati) kollaborációs vád ellenében. De ez nem jelentette, hogy fenntartás nélkül mindent elfogadott volna tőle. Bereczky Alberthez 1951-ben írt – indiszkréciónál nyilvánosságra jutott – leveléből ez jól megmutatkozik:

„Önt az a veszély fenyegeti, hogy nagy teológiai tévedést követ el. Nem azt gondolom ezzel, hogy ön nyilvánvalóan igenli a kommunizmust ... keresztények között legalábbis erről lehet vitatkozni. Az a véleményem: Ön azon van, hogy a kommunizmus igenlését a keresztény üzenet

részvé tegye, tehát a hitvallás egy ágazatává ... Abban a veszélyben van, mint annakidején – más előjellel – a Deutsche Christen, akik ideológiai-keresztény gondolkodásmódba estek. ”

Barth a levélben „180°-os fordulatról“ beszél, amit végeznie kellett. A reményteljes fejlődés, melyet a magyarországi Református Egyházban látni vélt, most egy veszélyes „kanyar“ felé halad, mely az egész ügy sikerét kockára teszi Bereczky „Geschichtsphilosophie“-jával. Felteszi magának és a címzettnek a kérdést: Nem kellett volna korábban figyelmeztetni?

Barátjának, a prágai J.Hromádkának ezt írja 1963-ban:

„... amióta én itt Svájcban megtapasztaltam a Ragaz- és Kutter-féle vallásos szocialistákat, miután aztán 1921-ben Németországba kerültem és átéltem 1933-at és az azt követő évet, azóta nagyon allergikusan reagálok ... a teológiai és szociál-politikai gondolkodás mindennemű identifikációjára, de minden párhuzam vonására vagy analogizálására is, melyben az analogans (az evangélium) és az analogatum (a teológus politikai nézete) nem egyértelműen, tisztán és visszafordíthatatlanul definiáltak!“

Barth számára a „nem egyértelműen definiált“ a „Geschichtsphilosophie“, de nem a keresztény hit.

9. An einen Pfarrer in der DDR (Egy NDK-beli lelkésznek), 1958

10 évvel később Barth – vonakodva – de nyílt levélben válaszol volt (kelet-német) diákjai égető kérdéseire:

- > 1Pt 5,8k alapján nem szabad a szocialista államot az antikrisztussal azonosítani.
- > De küzdeni kell azzal a kommunizmussal, mely a hívőket rossz magatartásra kényszeríti (félelem, vak szolgáltság, vak gyűlölet, ...)
- > A kommunista ideológia hasonlóan veszélyes az egyházra, mint a nyugati, ui. az egyházat igyekszik valódi feladatától eltéríteni; ezért fontos az egymásért való közbenjáró imádság.
- > Istentől kapunk minden jót – és minden jót csak tőle várhatunk. Ez az NDK-ban a következőket jelentheti:
 - > A kommunizmus Isten szerszáma az NDK-ban, büntetés az egyház mulasztásaiért;
 - > nem szabad törvényeskedni, az egyház feladata változatlan, akkor is, ha a népegyházi támogatottság teljes mértékben hiányzik.

Barth Károly alapvetően nem változtat elképzelésén, de óvatosabban fogalmaz és ismételten hangsúlyozza, hogy nehéz bármit is mondani, mert túl messze van a tényleges helyzettől, nincs alkalma a saját tapasztalatszerzésre.

Groó Gyula: „Isten embersége. Barth K. 75 éves“ (in: Lelkipásztor 1961.7-8 szám)

Barth Károly magatartását szívesen vetették be azok a „haladó” egyházi erők saját magatartásuk igazolására, akik kényszerűségből vagy opportunizmusból kiszolgálták a szocialista állam egyházellehetetlenítő, ill. -pusztító rendszerét. Például álljon itt a barthiánus egyetemi tanár, az evangélikus Groó Gyula egyik cikke Barth Károly születésének 75-ik évfordulójára:

„A Barth teológiája elleni ádáz tiltakozás ma is leleplező. Sokszor csak ügyes leplezése a Barth-éval alapvetően ellentétes, jobboldali, fasista érületnek, amely – gátló körülmények folytán, mivel nyíltan nem mutatkozhat, ilyen álorcában éli ki magát. ...Barth az első közt volt, akik felismerték: mekkora veszélyt jelent az emberiség békéje számára Nyugat-Németország újrafelfegyverzése. ... Nem véletlen, hogy tanítványai, barátai, a teológiai hatóköréhez tartozó lelkészek és nemlelkészek serege ott található az egyházi békemozgalom első élvonalában ...“

10. Visszapillantás – összegezés

Nem egyértelmű a kép. Érezhető Barth Károly fokozatos visszakoazása későbbi leveleiben. Nem az alapokat gondolja át újból, azok teológiai gondolkodásának sarokpillérei. De visszafogottabban adja tanácsait és bizonytalanabbnak tűnik a helyzetmegítélése.

Meggyőző érvelése a „prinzipieller Antikommunismus“ ellen, és érthető a keresztény mázba öltözött nemzeti-szocialista világnézet vehemens elutasítása.

Meggyőző az egyház feladatának – az igehirdetésnek – a (bármilyen rendszerben is történő) bátor felvállalására és folytatására való buzdítása.

Legalábbis vitatható az állam – egyház – Krisztus, koncentrikus körök-elmélete. Adósa marad annak, hogy elmélete miért lenne jobb a lutheri teológiából kialakított „két-birodalom-tannál”.

Nem meggyőző és éppen ezért elutasítandó az a fekete-fehér látása mind a kelet-közép-európai „maradi“, ill. „haladó“ egyházvezetők megítélésénél, mind pedig abban, hogy nem tudta / nem akarta felismerni a kommunista egyházpolitikának az egyházakat végleg kipusztítani akaró törekvését, egyházi vezetőket és hívő embereket egyaránt megfélemlítő és megtörő aljas módszereit.

Kézirat lezárva 2005. november 22.

Csepregi András:

A diakóniai teológia kritikája másképp: Walter Wink és Bibó István tanúságtételének tükrében

Miért „másképp”?

A diakóniai teológia klasszikus, Vajta Vilmos által kidolgozott kritikája rendszeres teológiai szempontból arra hívja fel a figyelmet, hogy a diakóniai teológiában sérül a hit és a cselekedetek helyes viszonya. Ittész Gábor 1989-ben megjelent ismertetéséből idézem: „A hit és a cselekedetek, a dogmatikum és etikum egymás mellé rendelésével ugyanis a diakóniai teológia felborítja a kettő közötti helyes viszonyt, s messze elkanyarodik Luthertől és hitvallásaink tanításától. A jócselekedet, ha úgy tetszik, a biblikus értelemben vett diakónia, mindig a hit gyümölcse. Ez a gyümölcs pedig a hit evangéliumi szabadságában terem, ami azonban lehetetlen, ha a diakónia gyakorlásában a szociális-gazdasági-politikai világból kritikátlanul átvett tematika a meghatározó. Ebben az esetben - idézi Ittész Gábor Vajta Vilmost - 'közeli a veszély, hogy a kontextus textussá és a szabadság evangéliuma ennek a világi kontextusnak a törvény erejű követelésévé válik’.”¹

Vajta Vilmos összetett kritikájának magyarországi recepciójában, úgy vélem, ez a rendszeres teológiai szempont lett meghatározóvá: programok, ígéhirdetések, hittankönyvek teológiai tartalma kritikájának visszatérő motívuma, hogy a vizsgált szöveg vajon a hit és a cselekedetek helyes viszonyát tükrözi-e, vagy pedig elmarasztalható-e a diakóniai teológia esetében megfigyelt elhajlással. A kritikus kérdés természetesen helyes, de ha ez az egyetlen kérdésünk, akkor homályban maradhatnak olyan aspektusok, amelyek joggal foglalkoztatják a mai hívő embert. Ha Lutherre és a hitvallásokra hivatkozva csak a tizenhatodik századi evangélikus reformáció domináns kérdését tesszük fel, akkor válasz nélkül hagyjuk a mai kérdezőt.

Mind a diakóniai teológiának, mind pedig máig tartó kritikájának legtagabb környezete az a második világháború után kibontakozó teológiai érdeklődés, amely a hatalom kérdését állította a középpontba. Isten hatalmáról és az ember hatalmáról, a közösség és az egyén hatalmáról, a hatalom helyes gyakorlásáról, a hatalommal való visszaélésről és ennek lehetséges korrekcióiról gondolkodtak teológusok egy olyan világban, amelyben minden addiginál nyíltabban mutatkoztak meg és lelepleződtek le a hatalom mechanizmusai. Ez az érdeklődés genitívuszos teológiák egész sorát segítette világra, különféle kontextuális teológiák és világteológiák, felszabadítás-teológiák, feminista-teológiák, politikai teológiák foglalkoztak és foglalkoznak ma is a hatalom kérdésével. Közéjük sorolható a diakóniai teológia is, képviselői szerint és kritikusai szerint egyaránt. Képviselői szerint azért, mert a diakóniai teológia azt az úgynevezett „ötödik utat” volt hivatott megalapozni, amely - szerintük - az egyedül helyes irányt szabhatta meg az egyház számára egy erőszakos és az egyházzal szemben ellenséges hatalom által irányított társadalom szolgálatában, kritikusai szerint pedig azért, mert - szerintük - ez az út a kritikátlan önfeladáshoz vezetett. Röviden, képviselői szerint a diakóniai teológia jó politikai teológia volt, kritikusai szerint pedig rossz.

Ebben a mátrixban foglalkozom a diakóniai teológiával. A perspektíva választásával arról is vallok, hogy a fent említett genitívuszos teológiák érdeklődését, érzékenységét és problémamegragadását relevánsnak tartom, s megannyi esetlegességük és hibájuk sem készítet

¹ Ittész Gábor, “A kritikai szolidaritás példája” in: *Keresztyén Igazság* 1989. szeptember, 45.

arra, hogy az emberi viszonylatokban megtapasztalt hatalom és a hatalommal való visszaélés vizsgálatától visszariadva csak a tizenhatodik századi domináns érzékenység hátterén fogalmazzak meg kérdéseket. A perspektíva választását a Szentírás tanúságtétele is támogatja, hiszen a bibliai üzenet elejétől a végéig át van itatva a hatalom problémájára való közvetlen vagy közvetett reflexióval.

Vajta Vilmos kritikájának rendszeres teológiai aspektusához képest az én kritikám úgy határozható meg, hogy nem azt kérdezem, hogy a hit alá vannak-e rendelve a cselekedetek, hanem azt, hogy a hit és a cselekedetek mellérendelésében a kettő valóban kölcsönös kapcsolatban van-e. Ennek a kérdésnek a megjelenése egyébként már magánál Luthernél is felfedezhető. Míg a korai Luther valóban a hit és a cselekedetek megkülönböztetésére, s a hitnek a cselekedetek fölé való rendelésére tette a hangsúlyt, s ez a látás tükröződik hitvallási irataink többségében is, a késői Luthert egyre jobban foglalkoztatta a hit és a cselekedetek kölcsönös összefüggésének a kérdése. Két példán mutatom meg ezt a kibontakozó érdeklődést.

A *Schmalkaldeni Cikk*ekben a „passiva contritio”-val kezdődő valódi megtérés folyamatát tárgyalva Luther újra elmondja azt, amit korábban már a *Nagykátéban*, a mindennapi keresztség képe alatt is kifejtett, hogy „a megtérés a keresztyén ember haláláig tart. Mert egész életében viaskodik a testben visszamaradt bűnnel, ahogyan Pál tanúsítja Róm 7,23-ban (és 8,2-ben): hogy harcol a tagjaiban levő bűnnel. Még pedig nem a maga erejéből, hanem a Szentlélek ajándékával, amely követi a bűnök bocsánatát.”¹ Később, a Szentlélektől inspirált bűn elleni harc és a hit kapcsolatának pontosításakor hangsúlyozza, hogy a hitet nem lehet függetleníteni a bűn elleni harctól. Így ír: „Ha szent emberek, akiben az eredendő bűn még megvan és ezt érzik, naponként megbánják és viaskodnak vele, s azonkívül nyilvánvaló bűnbe is esnek, mint például Dávid házasságtörésbe, gyilkosságba és istenkáromlásba, akkor itt hiányzik a hit és a Szentlélek. Mert a Szentlélek nem engedi, hogy a bűn uralkodjék, elhatalmasodjék és kiteljesedjék, hanem legyőzi és megfékezi, és a bűn nem viheti véghez és nem teheti azt, amit akar. S ha mégis azt teszi, amit akar, akkor a Szentlélek és a hit nincsen jelen.”² A Szentlélek által inspirált bűn elleni harc, mint cselekedet, itt a hitnek már nem pusztán következménye, hanem próbája, igazolása is, ezzel pedig a cselekedet a hitnek való alárendeltségből a hittel való kölcsönös, mellérendelő kapcsolat felé mozdul el.

Hasonló változásra hívja fel a figyelmet Paul Althaus nagy Luther-monográfiájának záró függelékében.³ 1Jn 4,17a igéjét, „[a]bban lett teljessé a szeretet közöttünk, hogy bizalommal tekinthetünk az ítélet napja felé”, Luther - a ránk maradt szövegek tanúsága szerint - három alkalommal magyarázta, 1527-ben, 1532-ben és 1545-ben. A textus értelmezése témánk szempontjából azért fontos, mert ebben az igében az üdvösségbe vetett bizalommal nem a hit áll párhuzamban, mint Luther teológiájának fővonala szerint, hanem a szeretet, ami pedig, a domináns lutheri megkülönböztetések szerint, a cselekedetekhez hasonlóan, emberi mű. Althaus megmutatja, hogy az a tény, hogy az apostoli ige nem illik bele ebbe a sémába, Luther számára komoly problémát jelentett. 1527-ben a reformátor úgy oldotta meg a problémát, hogy - szemben azzal, ami a kiemelt igevers környezetéből következik - a szereteten kizárólag Isten szeretetét értette. 1532-ben Luther igehirdetés-sorozatát tartott erről a szakasról, s itt már érzékeli, hogy a „teljes szeretet” a keresztyén ember szeretetét is magába foglalja. Mégis érvényesíti a hit és a szeretet megkülönböztetését, oly módon, hogy a félelemnek kettős értelmezést ad: a kárhozattól való, Isten előtt átélt félelmünkkel egyedül a hit szállhat szembe, míg az emberek elmarasztaló ítéletétől való félelem gyógyszer lehet az emberek iránt megélt szeretet. Ez a megkülönböztetés viszont eltűnik az utolsó ismert, az 1545-ös prédikációból. Althaus így foglalja össze a gondos részletességgel elemzett végső lutheri mondanivalót: „Luther szavainak a világos értelme ez: ha nem volnék biztos abban, hogy valódi hitem van -

¹ Luther Márton, „Schmalkaldeni Cikk”, in: Pröhle Károly szerk., *Luther Márton négy hitvallása* (Budapest, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 1983) 298.

² Luther, *op. cit.* 299.

³ Paul Althaus, *The Theology of Martin Luther* (Philadelphia, Fortress Press, 1966) 446kk. o.

mert a tetteimmal igazoltam a hitemet - és nem volnék meggyőződve arról, hogy kapcsolatban vagyok Istennel, és veletek, felebarátaim, akkor elveszett ember lennék. Itt is, mint az 1532-es magyarázatban, Isten és a felebarát egymás mellett állnak, de a hitből fakadó bizalomnak, amit a szeretet igazol, nemcsak a felebaráttal való kapcsolatban van jelentősége. Nem, az Istennel való kapcsolat bizonyossága is a szeretettől függ. Az 1532-ben alkalmazott megkülönböztetés később nem jelenik meg. Luther utolsó értelmezése a textus valódi tartalmához igazodik.”¹

Két példám Luthernek azt a belső harcát tükrözi, amelynek során a hit és a cselekedetek, a dogmatikum és az etikum merev alá-fölé rendelésétől elmozdult a kölcsönös kapcsolatuk felismerése felé. Jézus számára ez evidencia volt, a huszadik századi teológiák pedig általában ezen az alapon építkeznek, ha nem is mindig helyesen. Mint láttuk, Luthernél és hitvallási iratainkban is fellelhetők az erre mutató tendenciák. Ezen az alapon tehát hitvallásos evangélikusként is megfogalmazhatom, hogy a diakóniai teológiával nem feltétlenül az a probléma, hogy a szolgáló Jézusra, a szolgálatra, s ezen keresztül döntően az etikumra mutatott - mert ezen keresztül is beszélhetett volna biblikusán, frissen és relevánsan a dogmatikumról, s a dogmatikum és az etikum helyesen értett kölcsönös kapcsolatáról is - hanem arra kérdezhetünk inkább rá, hogy helyesen értette-e a szolgáló Jézust, és helyes konzekvenciákat vont-e le abból a maga sajátos kontextusára nézve. Erre a két kérdésre két határozott „nem”-mel válaszolok. Kritikámat összehasonlítás keretében dolgozom ki, a diakóniai teológia ismert tételeit Walter Wink teológiájának illetve Bibó István mélyen keresztyén ihletésű politikai filozófiájának a hátterére vetítem.

Bibó és Wink

Bibó Istvánt ebben a körben nem kell bemutatnom, de arra bizonyára magyarázatot kell adnom, hogy miért vonom bele politika-filozófiai örökségét egy teológiai diskurzusba. Bibó mélyen, de szemérmesen hívő keresztyén volt, aki szinte soha nem beszélt a személyes hitéről, és politikaelméleti gondolatainak keresztyén gyökereit is nagyon ritkán fedte fel. Egyedül *Az európai társadalomfejlődés értelme* című késői összefoglaló esszéjében mutatja meg valamelyes rendszerességgel gondolatainak teológiai tartalmát, abban a fésületlen formában, ami az egész, eredetileg csak magnószalagon rögzített szöveget jellemzi. Itt beszél Krisztus személyéről és hatásáról, a keresztyén egyháznak az európai társadalom fejlődése során játszott szerepéről, s azokról a krisztusi inspirációkról, amelyek az európai közösségismény alakulásában a szekularizáció felszíne alatt is hatottak és hatnak. Itt fogalmazódik meg először az az egységes gondolatmenet, amelyben Bibó Krisztus és az egyház, majd a keresztyén egyház és az európai demokrácia kapcsolatát elhelyezi. S ennek alapján ragadható meg a korábbi Bibó-írások keresztyén gyökere is, amelyekben semmi közvetlen utalást nem találunk a keresztyénségre, legyen az az 1940-42 folyamán írott *Az európai egyensúlyról és békéről*, az 1945 végén nagy port felvert *A magyar demokrácia válsága*, vagy az 1956-os forradalom mérlegét megvonó és itthon csak a rendszerváltás után publikált *Magyarország helyzete és a világhelyzet*.

A Bibó-örökségben fellelhető teológiai rétegek egy hivatásos teológus olvasó számára viszont annyira töredékes és néha zavarba ejtő képet mutatnak, hogy szükségét érezheti egy olyan összefüggő teológiai környezet megalkotásának, amelynek hátterén Bibó töredékes gondolatai értelmezhetőek. Ehhez kaptam váratlan segítséget az amerikai biblikus teológustól, Walter Winktől. A ma valószínűleg a hetvenes éveiben járó szerző nagy visszhangot kiváltó hatalom-trilógiája révén lett szélesebb körben ismertté, amelynek köteteit a Fortress Kiadó jelentette meg 1984-ben, 1986-ban és 1992-ben. Az első kötet igénye szerint ártatlan szakmunkának tűnik, címe: *Naming the Powers: The Language of Power in the New Testament*. Itt a szerző azt a célt tűzi ki, hogy - akár Bultmann korrekciójaként - az Újszövetség mitikus nyelvét minden részletében komolyan véve annak tartalmát lefordítsa a mai ember számára,

¹ Althaus, *op. cit.* 458. o.

megmutatva, hogy amit az Újszövetség a hatalomról korának mitikus nyelvén elmond, az számunkra nagyon is szemnyitogató és életszerű. A második kötet már címében is utal arra, hogy a szerző elhagyta a szakteológus biztos fedezékét és vállaltan kontextuális teológiát művel: *Unmasking the Powers: The Invisible Forces That Determine Human Existence*. A harmadik kötet, *Engaging the Powers: Discernment and Resistance in a World of Domination* pedig már igazi bombaként robbant. Ebben a könyvben a szerző a hatalom, az erőszak és az aktív erőszakmentes ellenállás lehetősége átfogó teológiájával szolgál. A bibliai alapokra izgalmas reflexiót épít, mely a krisztológiától a lelki élet teológiájáig terjed, s mindezt azokra a félelmekre és reménységekre vonatkoztatja, amelyek a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján a világot foglalkoztatták. Wink és Bibó világai és nyelvi eszközei között hatalmas a távolság, de gondolataik csomópontjai olyan közel esnek egymáshoz, hogy a huszadik századi Magyarországra zárt politikafilozófus és a kortárs világutazó amerikai teológus tanúságtétele kiegészíti, elmélyíti és erősíti egymást.

A diakóniai teológia kritikája Walter Wink Jézus-értelmezésének a tükrében

Wink hatalomelméletét és ebbe ágyazott krisztológiáját röviden így foglalhatjuk össze:¹ A Hatalmak Isten teremtő akarata szerint jók, de elbuktak, és megváltásra szorulnak. A Bukott Hatalmak rendszerre szerveződnek, ez az Uralkodó Rendszer. Az Uralkodó Rendszer ideológiája a Megváltó Erőszak Mítosza, amely szerint az élet nem képzelhető el erőszak nélkül. Jézus azért jött, hogy legyőzze az Uralkodó Rendszert és megszabadítsa a Bukott Hatalmakat. Mivel az Uralkodó Rendszer lényegéhez tartozik az erőszak, Jézus nem élhet az erőszak eszközével - hiszen ezzel a Rendszert erősítené - hanem az aktív erőszakmentes ellenállás útján kell győznie. Isten Országá, amelynek nevében és amelynek erejével Jézus felveszi a harcot a gonosz ellen, ebben az olvasatban „Isten uralom- és erőszakmentes rendjeként” parafrázálható. Jézus az így értett Ország erejével győzött. Győzelmét Wink Pál apostol szavaival értelmezi: „[Isten] lefegyverezte a fejedelemségeket és a hatalmasságokat, nyilvánosan megszégyenítette őket, és Krisztusban diadalmaskodott rajtuk.” (Kol 2,15)

Wink szerint Jézus azzal indult harcba az uralkodás és erőszak világa ellen, hogy meghirdette a szolgálat életformáját. Teológiájának Jézusra reflektáló kiindulópontja tehát egybe esik a diakóniai teológia biblikus kiindulópontjával, éppen ez teremti meg összehasonlításuk lehetőségét. Az elméletét összefoglaló népszerűbb és rövidebb változatban a sok hivatkozott igé között éppen a diakóniai teológia vezérigéjének lukácsi változatát állítja az élre: „A királyok uralkodnak népeiken, és akik hatalmuk alá hajtják őket, jötevőknek hívatják magukat. Ti azonban ne így cselekedjete, hanem aki a legnagyobb közöttetek, olyan legyen, mint a legkisebb, és aki vezet, olyan legyen, mint aki szolgál. Mert ki a nagyobb? Az, aki asztalnál ül, vagy aki szolgál? Ugye az, aki az asztalnál ül? Én pedig olyan vagyok közöttetek, mint aki szolgál.” (Lk 22,25-27).² A Bukott Hatalmak uralma elleni küzdelem tehát azzal indul el, hogy ki-ki saját magában ellene mond a saját uralmi igényeinek, nem csak globálisan és programszerűen, hanem a legszemélyesebb emberi kapcsolatait területén is. Enélkül nincs harc, illetve az a harc, ami nem ezzel a döntéssel kezdődik, bármit is hirdessen magáról, csupán az egyik uralmi helyzetnek egy másik uralmi helyzettel való felváltásáért folyhat.

Jézus közvetlen emberi környezetét sokféle módon nyomorította meg az uralomvágy, amitől nem csak az alulmaradtak szenvedtek, hanem azok is, akik az uralom révén távol vélték tartani maguktól az életüket fenyegető külső veszélyeket és belső félelmeket. A szolgálat alternatíváját tehát Jézus egy sor különféle területre nézve alkalmazta, ezek az alkalmazások

¹ Részletesebb összefoglalását lásd: Csepregi András, „Kortárs teológussal párbeszédben: az erőszakról és az erőszakmentes ellenállásról”, in: Szabó Lajos szerk: *Ablaknyitás: Keresztény önismeret falakon belül és kívül* (Budapest, Luther Kiadó, 2004) 324-336.

² Walter Wink, *The Powers That Be: Theology for a New Millennium* (New York, Doubleday, 1998) 64.

pedig szoros kapcsolatban vannak egymással és az uralmi helyzeteket megkérdőjelező alapmotívummal. Elég itt most felsorolnunk azokat a területeket, amelyeket Wink gondolatmenetében alapos elemzést kapnak: szegénység, gazdagság és anyagi egyenlőség; a családon belüli kapcsolatok, férfiak, nők és gyermekek; a kultikus tisztaság és szentség; a törvény; az áldozat. A sor végére marad maga az erőszak, amely a legkisebb családi közösségtől kezdve a római elnyomás alatt álló nemzeti közösségig átítatta Jézus egész életvilágát. Az erőszakkal szembeni aktív erőszakmentes ellenállás, amit Jézus nemcsak maga vívott, hanem aminek gyakorlati elemeire tanítványait is tanította, szervesen hozzá tartozik a szolgáló élethez. Ezzel a gondolattal pedig megérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahol megfogalmazhatjuk a diakóniai teológiát érintő első kritikát.

A diakóniai teológia úgy hirdette és propagálta a szolgáló Jézust, hogy a szolgálat motívumát nem hozta kapcsolatba Jézus azon küzdelmeivel, legyenek ezek igehirdetések, tanítások, gyógyítások, szimbolikus tettek vagy csodák, amelyek révén Jézus a szolgálat alternatívájának konkrét alkalmazására törekedett. Mivel a szolgálat lehetőségének pusztá meghirdetése már eleve együtt járt a hatalmaskodás kritikájával, ezek a küzdelmek mindig a fennálló viszonyok valamilyen aspektusának a kritikáját is jelentették. A kritika nem csak a család és a háztartás szféráját, vagy a vallási élet szféráját érintette, hanem a megszálló római hatalmat is. A kritika a leginkább átütő módon végül az erőszak általános kritikájában nyilvánult meg.

Bár a diakóniai teológiát képviselő teológusok ugyanazt a négy evangéliumot olvasták, nem jutottak el a szolgálat alternatívájának ilyen széles körű alkalmazásáig. A diakóniai teológiában a szolgálat jobbra kiragadott, Jézus tanúságtételének egészétől többé-kevésbé elszigetelt tétel maradt. A hatalom és az erőszak kritikájának felszabadító dinamikája nélkül a szolgálat jobb esetben erényes segítőkészséggé csökevényesedett, rosszabb esetben a hatalom kritikátlan kiszolgáltatásává vált. A hatalom és az erőszak átfogó kritikája nélkül ugyanis tovább él és virágzik a Bukott Hatalmak Uralkodó Rendszere, s a kritika védelme nélkül maradt szolgálatot a Rendszer lenyeli és a maga alakjára formálja: néhány külső jegyének megtartása mellett a maga szolgálatába állítja, s igazoló ideológiává teszi azt, ami eredeti evangéliumi tartalma szerint a Rendszer egyetlen komoly ellenfele lehetne.

Sok-sok, a diakóniai teológia jegyében fogant szöveg vizsgálata révén bizonyára pontosan meg lehetne mutatni, hogy a „segítés és szolgálat” jelszavai konkrétan milyen tartalmat hordoztak, s a felszín mögött kimutatható kritikai deficit mutat-e valamilyen törvényszerűséget. Ilyen vizsgálatot nem végeztem, de emlékeim alapján valószínűsítem, hogy az a kritika, amely Jézus szolgálatában minden területen azonos intenzitással van jelen, a diakóniai teológia alkalmazásában területenként változott. A legelevenebb kritikával ott találkozhattunk, ahol a magyarázó a szolgálat alternatíváját a hívó életre, az egyházra, vagy általában a vallásra alkalmazta. Az egyházkritika területén, a látszat szerint, messzemenően érvényesült a jézusi intenció. Látszat szerint, teszem hozzá, hiszen a jézusi intenció tisztaságát kérdésessé teszi, hogy az egyházkritika az egyházat sarokba szorító államhatalomnak nagyonis kedvére volt. Lehetett tehát az egyházkritika a hit gyümölcse is, s ilyenként jó gyümölcs, de az adott helyzetben lehetett a külső kényszernek engedő pusztá engedelmesség is. Óvatosabb kritika érintette a magánerkölcs és a családi élet területét, de ezen belül is, féldoldalasan, jóval több figyelmet kaptak az egyéni bűnök, mint a közösség bűnei. A kritika végül teljesen elnémult, ha az államhatalom által gyakorolt erőszokról kellett volna szólnia. A kritika deficitjének rajza pontosan adja vissza azt a torzulást, amit a diakóniai teológia alkalmazásában a szolgálat alternatívája az ideológiává válás útján szenvedett el.

Ezzel a megfigyeléssel elhagytuk Jézus közvetlen bibliai világát, s megkezdhetjük a diakóniai teológia és a korabeli magyar valóság viszonyának a vizsgálatát. Megköszönjük Walter Wink segítségét is, és Bibó Istvánhoz fordulunk, aki kortársként és tanúként ehhez a viszonylathoz kompetensebben szólhat hozzá.

A diakóniai teológia kritikája Bibó István „realista utópiájának” tükrében

A mai Bibó-értelmezésben megjelent „realista utópia” meghatározás¹ Bibó politikai filozófiájának nemcsak találó jellemzése, hanem azt is megkönnyíti, hogy gondolatait teológiai összefüggésbe állítsuk. Az „utópia” azt jelenti, hogy Bibó minden közösségi adottságot egy távlatos perspektíva vonzásában vizsgál, amelynek fókuszpontjában a félelmet és hatalmaskodást maga mögött hagyott, egymás kölcsönös szeretetében és szolgálatában élő emberi közösség áll. Az utópiát szó szerint értjük, hiszen itt és most ez a lehetőség maradéktalanul nem valósulhat meg, az utópia mégis vonzást gyakorol, feszegeti a „van” határait és teret ad a „lehet”-nek. A „realista” jelző pedig arra utal, hogy szemléletében józan mérlegelés is érvényesül, amely felismeri, hogy egy adott helyzetben bizonyos változásoknak megérlelődtek a feltételei, másoknak viszont nem. A nem utópikus realista az adottságokhoz ragaszkodik, a lehetőségeket fel sem ismeri, vagy ha mégis, nem hisz bennük. A nem realista utópikus türelmetlenül igyekszik célja felé, a tényektől teljesen elszigetelődik, vagy ha módja van rá, erőszakot alkalmaz - ami a bibói vízió tartalma szerint a célt alapjaiban veszélyeztető önellentmondás. A realista utópikus pedig a nagy cél vonzásában úgy feszegeti a határokat, hogy az új lehetőség minél többek valódi, átélhető lehetősége legyen, s minél többen megtapasztalhassák a félelem és a tehetetlenségérzet csökkenését, pozitívan pedig a szabadság és az érdemi felelősségvállalás lehetőségének növekedését. Végül pedig, ebben az értelemben minden politikai teológiának realista utópiának kell lennie, ahol az utópikus perspektíva fókuszában Krisztus és az általa meghirdetett Isten Országa áll, az eljövendő, aki és amely már közöttünk van.

Bibó realista utópiájának Krisztusa *Az európai társadalomfejlődés értelme* első lapjain jelenik meg. A börtönviselt, s a kora-hetvenes években Magyarországon teljesen elszigetelt politikai gondolkodó laikus krisztológiájában ihletetten és a belső érintettség tüzeivel vallott az aktív erőszakmentes ellenállás Krisztusáról. Krisztusnak „jelentős, szinte elfelejtethetetlen egyszerű mondatai vannak a szelídség hatalmáról, a harag hiábavalóságáról, a haragnak, az élethalálharcnak, az ölésnek belső rokonságáról és kártékonyságáról (...) Valami különös képessége volt olyan szavakra és gesztusokra, amelyeknek a hatására a gyűlölködésre, ütésre, ítélkezésre, számonkérésre és az emberi félelem egyéb sok szerencsétlen megnyilvánulására nekiindult, nekikészült ember egyszerre lehorgad, egyszerre rájön a cselekedetének, a magatartásának a hiábavalóságára.”² Az erőszakkal szembeni ellenállás szervesen hozzátartozik Krisztus megváltó művéhez is, hiszen kereszthalála „betetőzése Krisztus ama gesztusainak, amelyekkel a békességes tűrés világot meggyőző erejét illusztrálja”.³ A későbbi gondolatmenetben Bibó az erőszakkal szembeni krisztusi inspirációra gyakran visszatér. Egy alkalommal az erőszak elkerülhetetlenségét állító tétellel vitatkozva elhárítja a krisztusi magatartás szokásos félremagyarázását is. „Ísmételten le kell szögezni azt, hogy ezek az erőszakkal kapcsolatos alapvető krisztusi előírások: Aki megdob kövel, dobd vissza kenyérral; Aki kardot ránt, kard által vész el stb., ezek nem valamilyen ügyefogyottságnak a hirdetései, és egyáltalán nem passzív magatartásra biztatnak. Ez a passzív magatartás Krisztus egész egyéniségével rendkívüli mértékben ellenkezik, Krisztus igen aktív magatartású személyiségnek mutatkozik. A hangsúly azon van, hogy minden erőszak lényegében valamiféle görcsös állapotból fakad, és minden erőszakos gesztussal szemben létezik egy aktív szeretetből fakadó erősebb szeretetgesztus, amelyik az erőszakgesztust lefegyverezni képes. Aki megdob kövel, dobd vissza kenyérral tehát nem azt jelenti, hogy bambán tűrjük el, ha megdobnak kövel, és

¹ Bibó politikai filozófiájának egyszerre realista és utópikus karakterére először Berki Róbert Nándor (Budapest, 1936 - Hull, 1991), a Hulli Egyetem Európa Inézetének igazgatója hívta fel a figyelmet. Tanulmányja magyarul: „A moralizmus realizmusa: Bibó István politikai filozófiája”, in: Dénes Iván Zoltán szerk., *Bibó István egyetemi előadásai 1942-1949* (Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2004) 253-277.

² Bibó István, „Az európai társadalomfejlődés értelme”, in: Bibó István, *Válogatott tanulmányok* Vol. III. (Budapest, Magvető, 1986) 20.

³ Bibó, *op. cit.* 21.

bambán próbáljuk az ellenfél kegyeit keresni, hanem azt, hogy találjuk meg azt a gesztust, amelyik a kövel dobálóban felkelti a saját cselekedete feletti szégyenkezést, a saját cselekedete hiábavalóságának megismerését.”¹

A realista természetesen tisztában van ennek az utópiában gyökerező stratégiának a korlátaival, el is fogadja, hogy ha nem tudjuk megtalálni a megfelelő lefegyverző gesztust, „akkor nem tehetünk mást, mint hogy megvédelmezzük azokat, akik reánk vannak bízva, erőnk szerint és az adott esetben rosszabb megoldásként az erőszak eszközeivel.”² A kényszerhelyzet viszont nem kerekedhet felül az utópián, folytatja Bibó, hiszen „[a] lényeg (...) annak a tudata, hogy ez az erőszakos eszköz a rosszabb megoldás. Minden jogosan alkalmazott erőszakot nem az önünneplés lelkiállapotában, hanem a mélységes szégyenkezés lelkiállapotában kell vállalni, és kell reá visszaemlékezni, annak tudatával, hogy éppen helytálltunk ilyen vagy olyan helyzetben, de az igazi nagy cselekedetet, a lefegyverző gesztust, a szeretet lefegyverző gesztusát nem tudtuk megtalálni - csődöt mondtunk. Ezzel a szégyenkezéssel lehet csak a szükséges erőszak gesztusait elviselni, és semmiképpen sem az erőszak bármiféle glorifikálásával, ünneplésével, vagy szükségyszerűségének a hangoztatásával.”³

A krisztusi aktív erőszakmentes ellenállás programjának eme realista utópikus értelmezésén belül helyezi el Bibó az európai társadalom fejlődésének ívét és eredményeit is. „A szabadságjogok kialakult, polgárinak bélyegzett, de valójában egyetemes nyugati technikája; a parlamentarizmus, többpártrendszer, sajtószabadság, bírói jogvédelem, független bíróság, a közigazgatással szemben való bírói jogvédelem együttes rendszere az egész nyugati kultúrkör egyik legnagyobb, legmaradandóbb és legsikeresebb társadalomszervezési teljesítménye, és egyben a maga távoli keresztény gyökereivel tulajdonképpen az egyetlen reális és tartósan eredményes társadalomszervezési lecsapódása a keresztény erőszakmentesség programjának.”⁴

Ez a néhány idézet is érzékelteti azt a kritikai erőt, amelyet Bibó esszéje képviselt a szerző szűkebb és tágabb környezetében egyaránt: az államszocialista Magyarországon és a hidegháborúban megosztott Európában. Figyelme elsősorban Magyarország felé fordult és hosszú oldalakon keresztül elemezte azokat a jelenségeket, amelyek a magát szocialistának nevező hazájában az európai társadalom fejlődésének kívánatos irányával szemben, a hatalom koncentrációja irányában hatottak. Bibó figyelme tulajdonképpen egyetlen dologra irányult: ha egy közösségben a hatalom a feltétlenül szükségesnél jobban összpontosul, akkor ebből indokolatlanul sok félelem támad, a túlhatalom védelme erőszakos eszközöket igényel, mindez pedig megbéklyózza és visszaveti az emberi közösséget. Ebből a pontból bontotta ki a marxizmus elméletének és gyakorlatának a részletes kritikáját, de rámutatott olyan hétköznapi jelenségekre is, mint a bürokrácia elburjánzása, vagy a kreatív fizikai munka megbecsülésének visszaesése a mechanikus irodai munkával szemben.⁵

Ennek a Jézus szolgálatából levezetett nézőpontnak a választásával Bibó egy platformra kerül mind Walter Winkkel, mind a diakóniai teológia formálisan vállalt igényével. Lássuk most, hogy a bibói gondolatmeneten belül hogyan fogalmazódik meg a szolgálat igénye, lehetősége és ígérete. Míg az idézetet hallgatjuk, gondoljunk a diakóniai teológia vezérigéire. „A hatalom (...) uralom nélkülivé válása, a hatalom föloldása (...) úgy következik be, ha mindnyájan azt akarjuk, és abba az irányba hatunk, hogy minden eddig hatalomgyakorlásnak ismert funkciót szolgálattá alakítunk át mind szervezési formájában, mind a hozzá hasonló erkölcsi tartalmakban, és az egész társadalmat kölcsönös szolgálatok és szolgáltatások rendszerévé alakítjuk át, ahol minden helyzetben mindenki fölveszi mind a pult mögött álló kiszolgáló, mind a pult előtt álló ügyfélnek a helyzetét; és a szervezés legmagasabb szintjén sem jön létre a hatalomgyakorló, a trónon ülő és az előtte instanciázó embernek a viszonylata, hanem

¹ Bibó, *op. cit.* 44k.

² Bibó, *op. cit.* 45.

³ Bibó, *op. cit.* 45k

⁴ Bibó, *op. cit.* 59.

⁵ Bibó, *op. cit.* 105.

mindenütt a kölcsönös szolgálatok viszonylatában alakul ki. Ez egy lehetséges, an-archikus, vagyis uralom nélküli társadalomszervezés, ami azonban nem elprimitivizált társadalomszervezés, hanem számot vet a modern társadalom fokozódó integrálódásával és bonyolódásával. Ez elsősorban az uralomgyakorlás morális tartalmainak a változtatását is kívánja, de úgy, hogy minden morális elmélyülés egyben megfelelő szervezeti formákban háttvédet és támasztékot is kap, mert merőben morális szentenciáknak a hirdetésével nyilvánvalóan nem fogunk egy államszervezetet moralizálni tudni.”¹

Eleget idéztünk Bibó Istvántól ahhoz, hogy megfogalmazzuk, hogy miben nyújthat segítséget a diakóniai teológia kritikájának az elmélyítéséhez. Walter Wink teológiájának tükrébe állítva korábban azt állapíthattuk meg, hogy a diakóniai teológia alkalmazásában nem derül ki, hogy a szolgálat motívuma szerves kapcsolatban van Jézus harcának más területeivel, s ebből a hiányosságból a szolgálathoz elengedhetetlenül szükséges kritika deficitje is származik. Bibó gondolataival szembesítve a diakóniai teológiát ehhez azt tehetjük hozzá, hogy az a diakóniai teológia, amely a Magyarországi Evangélikus Egyház a szocialista Magyarországon megtalált helyes útjának teológiai alapvetéseként adta magát elő, érdemben a szocialista Magyarország valóságos problémáival nem foglalkozott. Kontextuális teológiának tartotta magát, de nem jutott el a saját kontextusáig, nem vállalta fel a kontextusát. Szó se róla, rengeteget beszélt, köteteket lehetne megtölteni a diakóniai teológia jegyében fogant szociáletikai igényű dolgozatokkal. A lényegről viszont, a konszolidálódó Kádár-rendszer urainak hallgatóságos kívánsága szerint, hallgatott. Bibó, a realista utópikus laikus teológus, akit egy másik értelmezői hagyomány szerint realista lényeglátónak is nevezhetünk,² alig száz oldalas esszéjében jobban és konkrétan megvilágította a keresztyénség és a politika akkor és ott aktuális problémáit, mint az evangélium hivatásszerű szolgálatában állók serege.

Megkérdőjelezhetné ennek az összehasonlításnak a jogosságát valaki azzal, hogy könnyű volt Bibónak szobája magányában megfogalmazni azokat a gondolatokat, amelyeket akkor a nyilvános Magyarországon senki sem mert kimondani. Fogadjuk el, valóban könnyű volt, de tegyük hozzá azt is, hogy ezt a „könnyűséget” Bibó kiharcolta magának. Amit ugyanis a hetvenes években már széles körben nem mondhatott el, azt korábban, az adott helyzetre nézve, nyilvánosan képviselte. 1945 és 1948 között, ugyanebben a szellemben írt publicisztikájának köszönhető, hogy a Rákosi-rendszer elhallgattatta. A forradalom alatt és után szintén ugyanebben a szellemben írt cikkei alapján ítélték életfogytiglani börtönbüntetésre. A vád első mondata szerint „[a]z írott szó hatalmával visszaélve, a népi hatalomnak mindenáron megsemmisítése érdekében”³ tevékenykedett. Bibó tudatosan élt a fegyveres hatalom által annyira rettegett írott szó hatalmával, és vállalta a szembeszállás személyes konzekvenciáit. Késői esszéjének gondolatai ezért nem a partvonalon kívül álmodozó súlytalan kísérletei: a gondolatok aranyfedezetét már korábban összegyűjtötte.

Végül hadd idézzem Bibó késői önéletrajzi visszaemlékezéseinek egy részletét, amellyel nehéz, de fontos kérdést fogalmazhatunk meg nemcsak a diakóniai teológiát valló egykori evangélikus egyház számára, hanem a magunk számára is. Bibó azt a kérdést teszi fel magának, hogy miért nem kereste a megegyezést a forradalom leverése után konszolidálódó Kádár-rendszerrel. A kérdés személyesen is érintette őt, hiszen több eleinte ellenálló barátja, például Németh László vagy Illyés Gyula, a hatvanas évek elejére-közepére megtalálta a helyét az új környezetben. Bibó így válaszolt: „Nem vitatkozom, nincs jogom vitatkozni azokkal (...) akik megteszik ezeket a kiegyező gesztusokat, mert annak tudatában vannak, hogy valami mindennél fontosabb ügy van rájuk bízva. Kodály Zoltán elmehetett nemcsak egy értelmes és

¹ Bibó, *op. cit.* 77.

² Bibó a „hamis realista” és a túlfeszült lényeglátó” típusának tragikus alternatíváját az „Eltorzult magyar alkát, zsákutcás magyar történelem” című tanulmányában dolgozta ki. Ennek hátterén nevezhetjük az általa képviselt szemléletmódot „realista lényeglátásnak”.

³ „Ítélet Bibó István és társai perében. 1958. augusztus 2.” In: Litván György és S. Varga Katalin szerk., *Bibó István (1911 - 1979) Életút dokumentumokban* (Budapest, 1956-os Intézet - Osiris.Századvég, 1995) 525.

mértéktartó államhatalom, de akár Rákosi Mátyás rendezvényeire is: neki egy dolga volt, örködni a magyar zenekultúra folytonossága felett. Ma is lehetnek és vannak ilyen minden egyébnél fontosabb dolgok. Amit azonban én a magam számára ilyen rám szabott ügynek tudok, hogy bizonyos felismert állam- és társadalomelméleti igazságokat megfogalmazni próbáljak, abba éppen ezek az elismerő és kiegyező gesztusok illenek bele a legkevésbé.”¹

Ezek a mondatok talán mindennél világosabban mutatják meg azt a Bibót, aki nem másokat ítél el, hanem elsősorban magával szemben volt határozott. Számunkra pedig egy izgalmas kérdést fogalmaz meg: vajon fel lehet-e menteni ebben a szellemben azt az egyházat, amelyik „a maga minden egyébnél fontosabb dolga” felett örködvén, az egyházi szolgálat folytonosságát biztosítandó, elhallgatta az erőszakos hatalommal szembeni evangéliumi kritikát? Abban az időben a megalkuvó egyházvezetés magasabb és alacsonyabb szintjein egyaránt gyakran szólalt meg éppen ez az érv: az egyházért teszem, az evangélium hirdetésének folyamatosságáért, a nyitott templomokért, a szeretetszolgálat, a sajtó, az ifjúsági konferenciák lehetőségéért, és így tovább. Érted teszem, érted hallgatók, érted hazudok, ha kell, te pedig ne akadékoskodj, ne tegyél fel buta kérdéseket, hanem legyél hálás mindazért, amit érted teszek. Nehéz volt vitatkozni ezekkel az érvekkel egy olyan világban, ahol az érvek paternalizmusát totálisan támogatta a mind az egyházban, mind a tágabb társadalmi környezetben uralkodó paternalizmus. Nehéz volt felismerni, hogy milyen sok aktuális áldozata volt ennek a szemléletnek, hogy milyen sok jó lehetőség maradt megvalósulatlan emiatt, hiszen nem találtunk egy olyan külső nézőpontot, ahonnan meg lehetett volna vonni a mérleget.

Éppen egy ilyen rafináltan manipulált helyzetben jelentett sokat Bibó kérdése és válasza. Nem támadja meg, nem ítéli el a kiegyezőt, s ezzel teret ad neki, hogy elhagyja görcsösen védelmezett fedezékét, s kibújjon a friss levegőre. Odakinn azután találkozik Bibóval s elgondolkozhat azon, hogy Bibó a maga helyén miért döntött másképp. S ha el is mélyül Bibó döntésében, talán hagyja megszólalni a kérdést: biztosan igazam volt, hogy állítólagosan mindennél fontosabb dolgok nevében kiegyeztem? Biztos, hogy azok a dolgok annyira fontosak? Biztos, hogy fontosabbak, mint az igazság képviselője egy rafináltan hazug világban, ahol a rendszerszerű erőszak áldozatai a saját hangjuk felismeréséig sem jutnak el? Biztos, hogy az egyházi élet folytonossága azokban a cselekményekben van jelen, amelyeknek a külső biztonsága érdekében elhallgatjuk az igazságot? Ezek a kérdések, természetesen, a mi jelenünk kérdései is.

Összegzés

Előadásom első pontjában amellet érveltem, hogy a diakóniai teológia kritikáját hitvallásos evangélikusként el lehet és el kell végezni abból a szempontból is, hogy vajon a dogmatikum és az etikum valóban egymásra vonatkozik-e, egymást kölcsönösen megtermékenyítő, mellérendelt kapcsolatban vannak-e egymással. A második pontban, Walter Wink teológiájával összevetve arra jutottam, hogy a diakóniai teológia deficitjének egyik oka, hogy a szolgáló Jézus motívumát nem hozta szerves kapcsolatba az igehirdető, a tanító, a gyógyító, a csodákat tevő, és mindebben az aktív erőszakmentes ellenállás útját járó Jézussal. A harmadik pontban, Bibó István keresztyén ihletésű politikafilozófiájának háttérén azt mutattam meg, hogy a diakóniai teológia az államszocialista Magyarország valódi dilemmáira nézve is hallgatott. Wink és Bibó kettős tükrében tehát az látszik, hogy a diakóniai teológia kettős kapcsolatszegénységtől szenvedett: sem a bibliai teológiával, sem a kontextusával nem tartott olyan szoros kapcsolatot, hogy az evangélium erejét a kontextus felé képviselhette volna, és a kontextusból adódó kihívásokat az evangélium mérlegén megvizsgálhatta volna. Azt az ígéretet, amit a kiindulópont helyes kiválasztása hordozott, ezek miatt a szerkezeti gyengeségek miatt nem váltotta be, s lett azzá, elméletben és gyakorlatban egyaránt, amit megismerhettünk.

¹ Bibó István: “Az 1956 utáni helyzetről”, in: Litván György és S. Varga Katalin szerk. *op. cit.* 560.

Bár konferenciánk témája a diakóniai teológia kritikája, nyilvánvaló, hogy előadásom a múlttól szólva a jelenünkről is, rólunk is és hozzánk is szól. A diakóniai teológia a múlt, de azok a félelmek és torz ambíciók, az erőszak tisztelete, a kegyesség köntösébe bújtatott korántsem ártatlan tévedések és veretes teológiai tételekkel védelmezett hazugságok, amelyek megterhelték a diakóniai teológiát és korszakát, változatlanul bennünk és köztünk élnek. A Krisztus iránti és a kontextus iránti hűség együttes kihívása, amire a diakóniai teológia rossz választ adott, számunkra is nehéz kihívás, amire nincs könnyű válaszunk. Bár formálisan szabad országban élünk, olyan sok korlátot internalizáltunk és hoztunk magunkkal, hogy ezek között egzisztenciálisan ma sem sokkal könnyebb az egyszerű, világos beszéd, mint korábban volt. Mégis remélem, hogy számunkra már egyidejűvé szervesülhetnek mai szavaink, tetteink, és azok közösségben gyakorolt és elszenvedett kritikája. Remélem, hogy huszonöt év múlva a következő nemzedék már saját magával törődhet, s nem kell majd konferenciát szervezniük arról, hogy kiderítsék, hogy mi mindent rontottunk el mi, a rendszerváltozás utáni Magyarországon.

Pátkai Róbert:

Vajta Vilmos magyarnyelvű szolgálatának értékelése

Fülep Lajosnak mondta el Ady, hogy úgy érzi magát, mintha ő volna az utolsó magyar, aki még tehet valamit ezért a népért. Olyan ez a felelősségtudat, mint valami üldözési mánia – mondta Ady. Egy percre sem lehet kitérni előle.

Vajta Vilmos (1) egyházi felelősségtudata Adyéhoz mérhető, evangélikus és magyar teológiai áttételben. Ez esetben azonban helyesebb a *rete vocatus*, a lelkeszi szolgálatra való elhívás egzisztenciális elfogadására utalni, mint Ady költői metaforáját alkalmazni. A hasonlatot abban az értelemben használom, hogy Vajta Vilmos is, – hasonlóan nagy költőnkhez, – az önvallomás hitelességével bizonyítja, hogy a félig kimondott igazság még nem igazság, hogy az elhallgatásoktól megromlik a lélek és a kényszerűen múlt időben tárgyalt problémák nem oldják meg a kérdéseket.

Személyisége gondolatainak szerves része, hitelesítő jegye. Egy-egy problémát újabb és újabb nézőpontokból, egyre gazdagabb összefüggésekkel világít meg. Teológiai munkássága szerteágazó, egészében mégis egységes, mert a legkülönbélebb tárgyköröket is közel hozza egymáshoz. Bármely részről beszél is, mindig annak egészét tartja szem előtt. Vajta Vilmos egész lelkeszi, teológiai és professzori szolgálatát a lutheri teológia érvényesüléséért való fáradozás, a legteljesebb ökumenikus nyitottságban vállalt szolgálat határozta meg.

Ezek után, előterjesztésem alaptételeként említem, hogy mindazt amit Vajta Vilmos egész teológiai pályafutása alatt tett, annak *a magyar-nyelvű szolgálat nem járulékos eleme*, hanem annak integrális, majdnem meghatározó része volt kezdettől fogva mindvégig. Volt idő, amikor a hazai egyházban megkérdőjelezték annak jogosultságát, hogy hitelesen szólhat-e az akkor mértékadónak tartott és elfogadásra kényszerített *diakóniai teológiáról*, a kritikai szolidaritás hangján. Ezen tárgykörben, e konferencián bemutatott könyve, (2) sikeres magyar fordításban van előttünk. A figyelmes olvasó a témában feltehetően hiteles összefoglalást, kritikai hozzáállást és egyensúlyba állított értékelést kap. Olyan egyértelmű erkölcsi és írói tekintélytől, aki – még ma is – összekötő lehet különféle ellenzéki vélemények között.

Kiindulásul, kézenfekvő Vajta Vilmos „Amíg időnk van – Válogatott Írások” c. könyvére utalni, melyet az Európai Protestáns Szabadegyetem adott ki 1998-ban. (3) A könyvben lévő válogatást Terray László ajánlotta kiadásra. E kötetben a szerző magyarul, de külföldön megjelent írásait adta közzé a hazai olvasók számára. Ezek teológiai tevékenységében szinte külön fejezetet alkotnak. Ezért is értékelte nagyra Vajta Vilmos a közzétételt, amely így kiemelte az írásokat elszigeteltségükből.

A megjelent írások egy emberöltőt karolnak át. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért a könyv tartalma az olvasót belülről, egzisztenciálisan érinti. Azért, mert a mi nemzedékünk számára a *kérdések* váltak radikálisan egzisztenciálissá. Az önvizsgálatra kényszerült lelkiismeretet nem lehet korábbi válaszok ismétlésével megnyugtatni. Egy olyan szerző tollából történik itt válaszkeresés, kísérlet az evangélium üzenetének megszólaltatására, aki külföldön követte és élte át nemzedékünk kérdéseit, és vele együtt kereste a választ.

Az írások nem vonatkoztathatók el a szerző személyétől, t.i. attól a tényről, hogy ő mindig mint az *Egyház teológusa* szólal meg, tehát nemcsak felekezetiileg meghatározott. Ugyanakkor nem is különíthető el attól az életműtől, amely mintegy nagy teológiai folyam vált gyűjtőjévé századunk teológiai kérdéseinek, felismeréseinek. *Vajta Vilmos teológiai tevékenységének magyar ágát jelenti a válogatás*, a könyvben összegyűjtött kéziratok. Csaknem kivétel nélkül magyar

nyelven írott és magyar értelmiségiek előtt elhangzott előadások. Írásai történelmi háttérrel is tükröznek.

A szerző a budapesti könyvbemutatóra küldött köszöntésében segítséget kívánt nyújtani a kontextus történelmi megértéséhez. „A könyv címének, amely apostoli idézet, mintha siettető szándéka lenne: *Amíg időnk van...* Ugyanis, a hazai és külföldön élő magyar keresztényeket Urunk fél évszázada külön nevelt. Ideje, hogy átgondoljuk, milyen módon nevelt bennünket a történelem Ura. És milyen tapasztalatok érlelődtek meg bennünk az idők folyamán. A múltat a jelenné akarja tenni ez a könyv az olvasók számára.” (4)

Vajta Vilmos külföldön megjelent írásai a rendszerváltás előtti évtizedekben, érthető okokból ismeretlenek maradtak a hazai olvasók előtt. Magyarországon a kommunizmus négy évtizede alatt nevét elhallgatták. Részben Ordass Lajos püspökkel való szoros kapcsolata, részben pedig a Káldy Zoltán püspök nevéhez fűződő „*diakóniai teológia*” teológiai bírálata miatt. Nos, feltehetően, ezek voltak azok az indítékok, melyek felvetették ifj. Fabiny Tiborban a kiadás gondolatát, sikeresen érvelve a szerzővel, hogy t.i. ezek az írások kortörténelmi háttérrel is tükröznek, azok tartalmi értékén túl is.

A kötet szerkesztője és előszó írója ifj. Fabiny Tibor, a szerző személyét tartva szem előtt, megkísérli röviden meghatározni a mai embert elérő teológia létjogosultságát. „Az igazi teológia nemcsak *kifelé* propagál, hanem *befelé* is invitál. Igen, annak a teológiának lehet megszólító ereje, amely találkozik a világban intellektuálisan is tájékozódni kívánó, de az emberi létezés legmélyebb és legszemélyesebb vonatkozásaira is fogékony értelmiségi kérdéseivel. De a *hatékony* teológiának *hitelesnek* kell lennie. A hatalmi célokat szolgáló, vagy éppen elpolgáriasodott kényelmes egyház teológusaitól ritkán kap stimuláló, megnyugtató, vagy továbbgondolkodásra készítő válaszokat a kérdező. A jó teológiát mindig valamilyen szenvedély, vagy – talán nem túlzás ezt állítani – *szenvedés* élte.” (5)

Az „*Amíg időnk van*” című kötet válogatás Vajta Vilmosnak, „a legtekintélyesebb nyugati magyar evangélikus teológusnak” (6) magyar nyelvű írásaiból. A kötet derekas részét rendhagyóan három előtanulmánynak is felfogható ajánlás vezeti be. Az imént említett előszó, a Szabadegyetem nevében írt értékelő szavak, végül *A válogatott írások vezérmotívumai* címen a szerző nyújt eligazítást a három szerkezeti egységbe foglalt, mintegy húsz tanulmány kiemelendő üzenetére. Az *Amíg időnk van* című első egység keresztény értelmiségiekhez szóló esszéket tartalmaz. A második egység *Bár szétszakadva él az egyház* című, az ökumenikus párbeszéd lehetőségeivel, a II. Vatikáni zsinattal, a Luther kutatás jelentőségeivel foglalkozik. Végül az utolsó egység *Nincs más evangélium* cím alatt hittani kérdéseket tárgyal, mint például: A hit alapelvei, Kereszt és feltámadás, Leszámolás a múlttal, Kritikai megjegyzések a diakóniai teológiához. Az értelmet a hit szolgálatába állító magatartás hangján teológizál, továbbgondolkodásra készítet.

Nyomtatásban megjelent munkáinak jegyzékét Terray László állította össze. Ez tizennyolc könyvet, közel kétszáz folyóiratcikket és harmincegy szerkesztésében megjelent tanulmánykötetet jelent. Ezen felsorolásban nincsenek benne az egyházi, gyülekezeti lapokban írt cikkei. Végül itt említendő, hogy Vajta professzornak – a fent említett első magyarországi könyve után – még két könyve és két rövidebb tanulmánya jelent meg. (7)

A magyarnyelvű szolgálat részeként említendő, hogy – mintegy békitő gesztusként – a Budapesti Teológiai Akadémia díszdoktori címet kínált fel Vajta Vilmosnak 1989-ben. Ennek előzménye, mint ismeretes a hat évvel azelőtti, de még az Evangélikus Világszövetség Budapesten tartott kongresszusát (1984) megelőzően publikált, nevezetessé vált írása volt.

A „*Kritikai megjegyzések a diakóniai teológiához*” (8) c.tanulmányára „válaszul” a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetősége egy erőteljesen megfogalmazott tiltakozást tett közzé. A tiltakozó nyilatkozat alatt Nagy Gyula püspök, Karner Gusztáv egyetemes főtitkár és másik három vezető tisztviselő neve áll, de Káldy Zoltán vezető püspöké nem. A vezetők megdöbbenőnek tartják, hogy nyugati egyházi személyek „támadják és rágalmaznak egyházunk teológiáját,

az államhoz való viszonyát, egyházi vezetőink és mindenek felett vezető püspökünket, dr Káldy Zoltánt”. (9) Legfőbb érvük az volt, hogy Vajta professzor 42 év óta nyugaton él és a teológiai kritikára úgy válaszoltak, hogy a teológus személyét igyekeztek hitelvesztetté tenni. Nos, erre a Vajta elleni éles hangra válaszoltam *Analizis, vagy rágalmozás?* címen (10).

Vajta Vilmos a díszdoktori címet, lényeges feltételekkel fogadta el. A díszdoktorrá avatás előestéjén előadást tartott az Evangélikus Teológiai Akadémián 1989. október 20-án, „*Ökumenikus tapasztalatok*” címen. (11) Szólt fél évszázadot bemutató munkásságáról és összefoglalta teológiai pályafutását. Majdnem penzumként lenne hasznos a mai lelkészi karnak és a teológus ifjúságnak kezébe adni, figyelmébe ajánlani ezt a dolozatot.

Hadd idézzem az előadás összefogó, záró gondolatait: “A maga idejében, a reformáció is válaszut előtt állott s az egyház jövője érdekében egyetlen szóra tette a hangsúlyt: sola fide, sola gratia, sola Scriptura. Talán az evilágban föltömörülő aggodalmak és nyugtalanságok között ezt a hangsúlyt újból meg kell szólaltatni. Van jövőnk. Ezt még a keresztfeszítés óráján alig hiszik a tanítványok. De a Feltámadott és Megdicsőült Krisztus nevében az egyház csak ezt az egy kincset hirdetheti sajátos üzenetként az elmúló világban”. (Kiemelés VV-től)

E helyütt kívánatos néhány magyarázat és kiegészítés. 1989 májusában az egyházi vezetőség nevében dr Nagy Gyula püspök kereste fel levélben Vajta Vilmost és egy “egyhangú döntésre” hivatkozva kérte, hogy kész legyen elfogadni a Magyarországi Evangélikus Egyház, ill. A Teológiai Akadémia legmagasabb elismerését, a tiszteletbeli doktori címet, a nevezett nemzetközi teológiai munkássága elismeréseként. A válaszdó, bizonyos kételyeinknek adott kifejezést és tisztázást kért az egyházi vezetőség múltbeli magatartását illetően. Kicsit rendhagyó módon, anélkül, hogy akármiféle értékelést nyújtanék, teljes egészében idézem a második levélváltás anyagát. Reménységem, hogy a most első ízben közzé tett levelek tisztázódást nyújtanak a múltat érintően és segítséget adnak a jövőbeli együttműködést illetően.

“Budapest, 1989, augusztus 17.

Kedves Professzor Testvérünk !

Az Országos Elnökség mai ülése június 16-án kelt válasza alapján újból foglalkozott Professzor Testvérünk részére a Teológiai Akadémia Tanári Kara és az Országos Egyházi Elnökség egyhangú döntésével felajánlott tiszteletbeli doktorátus ügyével és szeretettel és bizalommal kijelenti a következőket.

- 1. A Magyarországi Evangélikus Egyház mai vezetősége és az Akadémia tanári kara ezzel a döntésével világosan elhatárolja magát a régebbi egyházvezetés konfrontációs döntéseitől;*
- 2. a felajánlott legmagasabb hazai egyházi kitüntetéssel, a tiszteletbeli doktori cím adományozásával nyilvánosan is kifejezni kívánja, hogy az elmúlt egyháztörténeti időszak kölcsönös bizalmatlanságát, feszültségeit őszintén sajnálja és azok kölcsönös megbocsátását kéri;*
- 3. Dr Vajta Vilmos professzor testvérünket a Magyarországi Evangélikus Egyház megbecsült tudósának, egyházunk értékes szolgálatot végzett tagjának tekinti és műveinek hazai megjelentetéséről, teológiai tanulmányainak közléséről hazai folyóiratainkban a jövőben gondoskodni kíván.*

Az a reménységünk, hogy Professzor Testvérünk elfogadja a mai magyar evangélikus egyháznak ezt a tiszteletadását és ezzel is segíti a hazai és külföldön élő magyar evangélikusság közötti kiengesztelődést, az olyannyira szükséges összefogást és együttműködést.

Válaszát bizalommal várva, testvéri szeretettel köszöntjük: Dr Harmati Béla s.k. püspök, Dr Nagy Gyula sk. püspök, Farkasházi Ferenc s.k. országos felügyelő-helyettes, Dr Frenkl Róbert s.k. egyházkerületi felügyelő, Dr Karner Ágoston s.k. országos főtitkár, Dr Luthár Jenő s.k. országos egyházi jogtanácsos. (Körpecsét)” (12)

Az alábbi választ szeptember elején kapta az Országos Elnökség:

„A Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Elnökségének
H- 1085 Budapest VIII. Üllői út 24

*Dr Harmati Béla, püspök, Dr Nagy Gyula, püspök, Farkasházi Ferenc, országos felügyelő
helyettes, Dr Frenkl Róbert, egyházkerületi felügyelő,
Dr Karner Ágoston, országos főtitkár, Dr Luthár Jenő, országos egyházi jogtanácsos*

Tisztelt Országos Egyházi Elnökség!

Köszönettel vettem kézhez az Elnökség aug. 17.-én kelt, 24.-én póstázott, sajnálatos postai késedelem folytán szept. 2.-án érkezett levelét. Hálásan olvastam a levelet, noha címetjének valójában nem nekem kellene lennem, hanem annak az ökumenikus nyilvánosságnak, amelynek a régebbi egyházvezetés, közöttük a jelenben még hivatalban levő tagjai is, személyre vonatkozólag írásban és cselekvéseiben megnyilatkozott.

A mostani levél mély testvéri együttérzést váltott ki bennem az egyházi vezetőség azon új tagjai iránt, akik sem részesei nem voltak az elmúlt idők hibáiban, sem felelősek nem lehetnek a tévedésekért. Keresztény magatartásnak tartom, hogy most mégis vállalják a testvéri közösség érdekében a múlt terheit és azoktól világosan kívánják magukat elhatárolni. Mindezt a június 16.-án írt levelemben említett konkrét esetekre vonatkoztatom. Ezzel beteljesedhet azon reményem, hogy az egyház új felelősei a múlton tájékozódva jövőbeli szavahihetőségük érdekében alkalmat találnak a hazai és a külföldi egyházak előtt útjuk tisztázására. Éppen ennek érdekében kértem a múlt felőli tisztázódást. Mindezt ugyanis nem magam miatt kértem, mert nem lenne rá szükségem. A múltbeli téves tájékoztatás azonban most helyesbülhet s a jövőben az evangélikus egyház megerősödhet abban a meggyőződésben, hogy egy nyíltszavú magatartás örömet fog kiváltani mindazok között, akik a hazai egyházon kívül élve közösséget kívánnak vállalni vele.

Az a tény, hogy a hazai és a külföldön élő evangélikusság más körülmények között élve formálta hitét, eddig sem volt akadálya az egymás iránti felelősségnek. Az Elnökség jelen írásának nyíltsága arról győz meg, hogy ezt a felelősséget hivatalból is támogatni kívánja. Csaknem fél évszázados távollét után, továbbra is és újból szívesen vállalom az eddig csak ritkán kínált lehetőségeket arra, hogy a hazai egyházhoz való törhetetlen szeretetemet és hűségemet kifejezésre juttassam. A kinyújtott kéz jelentőségét értékelni tudom. Nemcsak magam fogom életemnek utolsó lehetőségeit felhasználni ennek a kéznek gyakorlatban való megragadására, hanem a külföldön élő testvéreimmel együtt haladva kívánom a lelki egység elmélyítését.

Az evangélikus egyház legnagyobb kitüntetésének felajánlását annak jeleként veszem, hogy az elmúlt években a hazai egyház teológiai útkereséséhez szóló adalékaimat a jelen egyházvezetőség pozitívan értékeli és a további teológiai dialógusra nyíltsággal és őszinteséggel feljogosít. Számomra ez a hazai egyházi élet minden irányzatával való közösségvállalást jelent.

Az Elnökség megtisztelő felajánlását abban a meggyőződésben tudom elfogadni, hogy a levél kijelentése a következő gyakorlati kérdések megoldására tartalmaz lehetőséget, illetve ígéretet:

Az Elnökség jelen levelének haladéktalan közlése várható az Evangélikus Életben, s ezt követően a hazai német és angol nyelven megjelenő ökumenikus sajtótermékekben, valamint az Evangélikus Világszövetség Genfben kiadott információiban; ennek folyamánként az emült években folytatott teológiai munkásságom új kiértékelése feltételezésem szerint olyan írásokra is kiterjedhet, melyek kritikailag elemzik az egyház múlt- és jövőbeli útkeresésének módjait.

Kérem az Elnökséget, hogy fogadja ezen válaszomat azzal a meggyőződéssel, hogy levélváltásunk és következményei egy új testvéri együttműködés tényleges ígéretét is tartalmazták.

Ebben a hitben és a jövőben vetett reménységgel megköszönöm és örömmel elfogadom a tiszteletbeli teológiai doktori cím adományozását.

Testvéri köszöntéssel (Vajta Vilmos) Alingsas, 1989. szept.3.” (13)

Vajta Vilmos most nem idézett, de fenti levelének egy-egy passzusából is félreérthetetlenül kicsendül a korábban igaztalanul *megsértett* embernek az az érzékenysége, aki keresi a kiutat, az igazságot, a megbékélés útját. De ugyanakkor fontos felfigyelni arra is, hogy Vajta a *sértett*, nem *sértődött*. Felülemelkedik a politikai huzavona vádaskodásainak szintjén. Arról szól, hogy az evangéliumnak egyetlen távlata van, amely már ezen a világon megadja a túlvilági, transzcendens valóság lehetőségeit Krisztussal közösségben élve. Arról, hogy a büntudat, bűnbánat, bűnbocsánat az egyház teológiája számára az egyetlen erőforrás.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc osztotta két részre Vajta Vilmos magyar evangélikus egyházi tevékenységét. Egy éves segédlelkészi szolgálat után 1941-ben került ki Svédországba. A háború utáni körülmények eredményezték végleges külföldön-maradását. Az 1945-ben odakerült menekültekkel kapcsolatba került és pásztorolta őket. 1946-ban a Svédországba érkezett ösztöndíjas Leskó Béla és Pósfay György is bekapcsolódott, irányításával, az önkéntes lelkigondozói munkába. Vajta Vilmos ekkor írta a *Keresztyén hitélet* című kátéját. (13) A későbbiekben, egészen 1956-ig mindig tartott istentiszteletet azokban a nyugat-európai és tengerentúli városokban, ahol megfordult. Az akkori, Londonba kerülésem idején már az általa is gondozott „kicsiny nyáj” jól emlékezett Vajta Vilmosra és szeretetében tartotta. Belőlük toboroztam később az első presbitériumot.

Tudósként sem fordított hátat a magyar lelkigondozói és szellemi életnek. Magyar nyelvű teológiai írásaival, vagy németül, angolul, franciául és svédül írt munkáival hatékonyan segítette, teológiai és gyakorlati tanácsaival támogatta a lelki közösségek, gyülekezetek alakulását. Különösen is figyelmet érdemel a nyugati magyar menekült evangélikus lelkészek számára összehívott konferencia Bécsben, 1957 tavaszán. (14) Vajta Vilmos ekkor már (1953 óta) a genfi székhelyű Evangélikus Világszövetség teológiai osztályának igazgatója volt. A találkozó szellemi és lelki motorjává vált. A gyűlés alakuló alkalma lett a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége (KÉMELM) megalakításának. Inspirálója és fogalmazója volt annak a Nyilatkozatnak, (15) amely, máig hatóan, immár közel ötven esztendeje meghatározza szolgálatunk kereteit. Az itt megfogalmazott világos teológiai tisztánlátás óvott meg bennünket attól, hogy a menekült helyzet szélsőségeinek sodrásába kerüljünk és tett felelőssé arra, hogy egymásnak támogatói, együtt pedig az evangélium hirdetésének szolgálatában, annak munkálói legyünk.

Ezt a Nyilatkozatot, amely az adott helyzetben egy szükségadta Hitvallásnak is felfogható, teljes terjedelmében idézem:

*„ A KÜLFÖLDÖN ÉLŐ MAGYARSZÁRMAZÁSÚ EVANGÉLIKUS LELKÉSZEK ÉS
TEOLÓGUSOK NYILATKOZATA*

Mint Krisztus egyházának az evangélium hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására elhívott szolgálói és ezen szolgálatra készülő teológusok, 1957. március 3-5.-én Bécsben tanácskozársra gyűlve, az Egyház Ura iránti hálával kijelentjük, hogy

- 1) *Jövőbeli szolgálatunkat idegen földön is továbbra is felajánljuk a mi Urunknak, hogy az evangélium vizsgáztatását sokat szenvedett népünkhöz ma is elvihessük; ezért egyéni sorsunk jövő alakulását mindenben az evangélium ezen szükségleteihez irányítjuk.*
- 2) *Egyházunk szolgálatát a menekültek között is az ige tiszta hirdetésében és a szentségek Krisztus rendelése szerinti kiszolgáltatásában látjuk. Az evangélium ezen tisztasága érdekében Krisztus vizsgáztatásának üzenetét szükségszerűen elhatároljuk a menekült helyzetben kísértő minden hamis evangéliummal szemben, amely a meghalt és feltámadott Krisztusban való reménység evangéliuma helyett emberi, politikai vagy nemzeti álmokat és reményeket táplál. Egyházunk elsődleges feladatát abban látjuk, hogy a Krisztus evangéliumát ilyen kísértésekkel szemben is egyedüli reménységként*

hirdessük és valljuk, igehirdetésünkben pedig minden mástól óva intünk az ítéletre jövő Krisztus előtti felelősségünk alapján.

- 3) *Nem akarunk külön magyar menekült egyházat szervezni, hanem mindig készek vagyunk az adott körülmények között úgy szolgálni a hozzánk tartozókat, hogy azt mindenkor a helyi egyházi hatóságokkal összehangolva, Isten dicsőségére végezzük. “*

1958 és 1988 között Vajta Vilmos a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók elnöke volt. Az 1989-es Órisziget-i (Ausztria) gyűlés tagjaihoz írt levelében a Munkaközösség sajátos feladatairól tesz észrevételt és különös figyelmet fordít a hazai egyházi vezetőkkel való találkozásra. Rövid két idézet:

“ Azt tartom, hogy a külföldön élők lelkigondozásának szükségessége több mint három évtized után is csak erősödött. Már az előző évek, de a legutóbbi évek fejleményei során is közénk kerültek magyarajkú hívek nemcsak hazánkból, hanem más országok-ból is. Mindez megokolja azt, hogy a lelkigondozó szolgálat a különböző háttérből jövőeknek és az új környezetben való letelepedésük alkalmából széles szemléletű és tágas ölelésű közösséget nyújtson. Ezért volt kétségtelen eddig is, hogy egy ilyen magatartás nem tájékozódhat egyoldalúan a mindenkori hazai egyházvezetőség külföld felé való viszonyulásán. Ezen háttérbeli közösségnek az új egyházi környezetbe való bekapcsolódása idején amúgy is megmarad vitathatatlanul elsőrendű és alapvető jelentősége.”

A levél továbbá említi, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetősége és a Teológiai Akadémia Tanári kara felajánlotta számára “a legnagyobb kitüntetés”, azaz a díszdoktori címet. Mivel a hazai megtiszteltetés olyan megokolást is tartalmaz, amely a személynél keresztül a külföldön élők szolgálatát is tisztelni kívánja, a levél írója világhossá teszi:

“... én ezzel kapcsolatban tisztáztam, hogy szerepem megváltozott, mégis kifejezésre juttattam, hogy a történelemben a külföldön élő testvéreimmel együtt haladva kívánom a hazaiakkal való lelki egység elmélyítését. Viszont ezen gondosan létrejött megoldás-ban annak bizonyosságát látom, hogy a külföldön élők önálló, a hazaiaktól független megállása lehetővé tesz olyan kapcsolatokat is, amelyek sem identitásukat, sem integritásukat nem teszi kockára, sőt mindkét felet erre a megfontolásra kényszerít.” (16)

Amellett, hogy az Ifjúsági Konferenciákon sokszor figyeltünk szavára, hallhattuk a Norvég Rádiómisszió adásaiban is prédikációit, valamint mindig érdeklődést keltő és színvonalas előadásokat tartott a Nyugat-európai magyar ökumenikus konferenciákon. Ezen felül talált időt a magyar ökumene ápolására is. Példának említem egyik lényeges előadását egy evangélikus- református teológiai konferencián 1986-ban Az evangélikus és a református egyház viszonya címen. (17)

A Nyugat-európai evangélikus-katolikus ökumenikus törekvések sorában említem a Nyugat-Európai Magyar Ökumenikus Nyilatkozatot, azért is, mert – tudomásom szerint – ez a szöveg itthon, Magyarországon még ma is igen kevésbé ismert. Gondolkodásában, frissességében, ökumenikus nyitottságában ez mintegy előfutára az 1999. október 31-én aláírt augsburgi római katolikus-evangélikus nyilatkozatnak. A nyugat-európai magyar ökumenikus találkozók esetleges és időhöz kötött nyilatkozataitól eltekintve, ez az egyetlen komoly dokumentum, amelynek teljes címe a következő: “Magyar Ökumenikus Nyilatkozat. A külföldi magyar római katolikus és evangélikus ökumenikus bizottság közös nyilatkozata, Stuttgart, 1967. Vizkereszt ünnepén”.

A nyilatkozat érdeme, hogy – a II. Vatikáni Zsinat frissítő hatására – nem kenderzte el a közös gondokat, azok megszüntetésére erőfeszítéseket helyezett kilátásba, további közös, gyakorlati együttműködést szorgalmazott. A nyilatkozat érdemi szerzője Vajta Vilmos, az Evangélikus Világszövetség akkori teológiai igazgatója, a Vatikáni Zsinaton az egyetlen magyar

nyelvű megfigyelő, és Békés Gellért, római egyetemi tanár. Egyedi jelentősége miatt érdemes legalább a bevezető részét idézni:

„Megjelent az Isten üdvözítő kegyelme minden embernek (Tit.2,11). Vizkereszt ünnepének ezen örömhírét vallva, ebből az üdvözítő kegyelemből élve jöttünk össze Stuttgartban, 1967 január 5.-6.napján, s mint a Rk. Magyar Főlelkészek Európai Konferenciája és a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkészek Munkaközössége által kijelölt két ökumenikus bizottság, tartottuk megbeszéléseinket.

Isten iránti mélységes hálával gondolunk arra, hogy Szentlelke az egyház szét szakadásának évszázados mély sebének az egység ügye iránt érzett felelősség fölébresztésével kezdi közöttünk is gyógyítani. A külföldi magyar katolicizmus és evangélikusság megbízottainak ez az ökumenikus találkozója, tudomásunk szerint, a magyar egyházak életében az első ilyen természetű esemény. Történelmi felelősségünk tudatában, megbeszélésünk tárgya két főkérdésre összpontosult:

1) lelkész munkánk ökumenikus szellemének, egységkeresésünk hitbeli alapjainak tisztázása, valamint

2) konkrét ökumenikus feladatok megvitatása, hogy helyi egyházaink, gyülekezeteink együttélése külföldön is Krisztus kegyelmének valóságát igyekezzék visszatükrözni. ...

...Világosan tudatában vagyunk annak, hogy két bizottságunk első találkozása csupán kiindulópontja egységünk keresésének. ... Hittel lépünk arra az útra, amelyre Krisztus sürgető szeretete és a Szentlélek sugallata indít. Az évszázados szakadás sebének csak az őszinte, türelmes és hűséges szeretet szelleme lesz képes meggyógyítani”. (18)

Eddig kísérletet tettem arra, hogy – ha vázlatosan is – értékeljem Vajta Vilmos magyar-nyelvű szolgálatát. Ennek a gazdag és talantumos életnek ajándékozottjai voltak mindazok, akik ismerhették, barátai lehettek, szolgálatával élhettek. Esméssel, gondolatokkal telített élet volt 80 éves földi életfutása. Okossága, nyitottsága, csendes, de bátor kiállása az evangéliumért, a lutheri teológia maradandó érvényesítéséért, a változtató, jobbító szándék jelképévé emelte őt közöttünk külföldön és a diktatúra évtizedeiben Magyarországon is. Már t.i. azok között, akik tényleg ismerték, vagy akik később, írásain keresztül kerültek közel hozzá. Mostani előadásom és a jelen konferencia célja – munkásságának tartalmi értékei mellett – személyének, Isten és emberszeretetének bemutatása.

„Vajta Vilmos tekintélye – az emigráció helyzetéből adódóan – nem lehetett sem politikai, sem jogi, sem gazdasági természetű, egyes egyedül emberi kvalitásai, evangéliumi szellemisége, tudósi munkája és a magyarsággal vállalt szoros élet- és sorsközössége nyerhette meg számára ezt a rangot”, – mondja róla egy pályafutását figyelő és értő ismerője. (19)

Az iménti idézet utolsó mondatának egy része, „a magyarsággal vállalt szoros élet- és sorsközössége” készítette talán a hazai államvédelmi szerveket, közelebbről pedig a III/I Csoport-főnökség 3-J Alosztályát, hogy B.M. jelzésű dossziét nyissanak Vajta Vilmosról. Ime a döntési határozat:

Vajta Vilmosnak azért vált szükségessé dossziét nyitni, – 1965. szeptember 9 – mert „munkaköre, társadalmi helyzete, a vatikáni Egységtitkársággal fennálló bensőséges kapcsolata, a nemzetközi protestáns körökben szerzett tekintélye és összekötései, valamint hazánk iránt érzett vonzalma alapján alkalmasnak látszik arra, hogy a politikai hírszerzés vonalán, elsősorban keresztyén egységmozgalom felderítésében felhasználjuk információk szerzésére és kutatómunkára.”

Továbbá, e témában zárómegjegyzésként idézem az egyik informátor, a KÉMELM-et is érintő jelentését: „Pozsonyi jelenti. 1967.október 14. Strassburgban – kollokvium. Először a résztvevőkről, a témáról, és az előadásokról, beszámolók az ökumenikus intézetek működéséről, a megbeszélések csomópontjai, értékelés. Ezt követően lejelentette a Vajtával való beszél-

getésének tartalmát, majd megjelölte a feladatokat: 1/ Vajta Vilmos magyarországi útjának előkészítése 2/ A Koinonia utolsó számának megszerzése, 3/ A Koinonia további sorsának figyelemmel kísérése, 4/ a strassburgi teológiára ösztöndíjas kijelölése.” (20)

Méltó befejezésként álljon itt 1997. augusztus 25-i levele, melyet a Munkaközösség azévi találkozására írt. Benne fókuszol teológiájának ismételtén vissza- visszatérő motívuma a koinónia, a közösség, a Krisztusban megélt érték és ajándék.

„Ezévi együttlétekre testvéri szeretettel és barátsággal küldöm üdvözetemet. Örömmel adok hálát azért, hogy negyven év óta munkaközösségünk megtartotta a külföldön szolgáló lelkigondozók kapcsolatát testvéri közösségben. Az Útitárs, az Ifjúsági Konferencia, a rádiószolgálat és a KOINONIA, a teológiai gondolkodás és ennek történelmi tanúságai nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a Szentlélek közösségében egymással épülhettünk be Krisztus testébe. A földrajzi szétszórtság nem akadályozott meg bennünket, hogy ez a közösség „lelki házzá” épülhessen (1 Pt 2,5).

Ma a koinonia ekkleziológiai valóság, az ökumenikus mozgalomban is erősen tudatossá vált. Egyazon valóság épül a világkereszténységben, mely nekünk is kezdettől szemünk előtt állt. A külső adottságok természetesen változnak, de az a hitem, hogy a testvéri közösség a szétszórt magyarság körében is együtt épülhet a külföldi testvéregyházakkal. A keretek a jövőben újabb átgondolást kívánhatnak, de mindez a meglévő lelki közösség alapjaira épülhet továbbra is.

Kívánom, hogy megbeszéléseiteket a közösség ezen hite alapozza meg és növelje a jövő reménységével.

Noha ez évben nem tudok Veletek lenni, a földi távolságot áthidalva is naponkénti könyörgéseimben Veletek leszek, „hogy lelki áldozatokat ajánljatok fel, melyek kedvesek Istennek Jézus Krisztus által”.

A Szentlélek közösségében köszönt mindnyájatokat

Vajta Vilmos.”

J e g y z e t e k

1. 1918. június 15-én Kecskeméten született. 1998. október 21-én Alingsåsban (Svédország) halt meg.
2. A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben. Luther Kiadó. Bp.2005. Fordította: Gazdag Zsuzsanna.
3. Vajta Vilmos: Amíg időnk van – Válogatott írások. Európai Protestáns Szabadegyetem kiadása. Basel/Budapest 1998. A Hermeneutikai Kutatóközpont, Bp. közreműködésével. Szerkesztette és a szöveget gondozta ifj. Dt Fabiny Tibor
4. Angliai Magyar Tükör. 1999. március. 25. o.
5. Amíg időnk van. i.m. 7.o.
6. Borbándi Gyula. A magyar emigráció életrajza. 1945-1985, 354.o
7. Amíg időnk van i.m. 9.o
8. Magyarul először megjelent: Koinonia 28, Oslo 1983.12-22. o. és Egyház és világ V.2 Bp. 1994, 16-22. o.

9. Vilmos Vajta: Die Diakonische Theologie im Gesellschaftssystem in Ungarn. (The "Theology of Diakonia" in the Hungarian Sociopolitical System). Frankfurt/Main: Verlag Otto Lambeck, 1987. Paperback, 199pp.
10. Koinonia. – 1990. 34.szám. Vajta Vilmos: Ökumenikus tapasztalatok. Előadás a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémián 1989. október 20-án. 1-14. o.
11. Amíg időnk van. i.m. 188-205.o.
12. A Magyarországi Evangélikus Egyház levele Vajta Vilmosnak. 1085 Budapest VIII.Üllői út 24. Keltezés: Bp.1989. augusztus 17. Iktató szám: 100/0/V/1989
13. Keresztyén hitélet. Lund,1946. 116 o.
14. Bécsi tanácskozás. A KÉMELM megalakulása. A Nyilatkozat elfogadása. Bécs, 1957. március 3-5. Ezen a tanácskozáson személyi ügyekkel kapcsolatosan három tagú bizottság alakult: Vajta Vilmos, Terray László, Pátkai Róbert. Az 1958. április 28-30-i stuttgarti konferencia Intéző Bizottságot hozott létre. Megválasztott tagjai: Dr.Vajta Vilmos, Terray László, Pátkai Róbert, Kótsch Lajos (illetve Szalay István) és Szépfalusi István. Elnökéül az Intéző Bizottság Dr.Vajta Vilmost, helyettes elnökül Kótsch Lajost, titkáruul és előadójául Pátkai Róbertet választotta.
15. Az 1988-as stuttgarti ülés a bécsi alapnyilatkozata alapján és annak szellemében foglalta össze új szolgálati kereteit 30 év után.
16. KÉMELM jegyzőkönyv. Bővített IB ülés. Órisziget, Ausztria. 1989. szept. 27-29
17. Koinonia, 1986. 31. sz.1-9.o
18. Közös Katolikus Evangélikus Nyilatkozat. Katolikus Szemle. Róma, 1967. A Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium Évkönyve, Sopron, 2000. 224-230.o.
19. Amíg időnk van. i.m. Bogárdi Szabó István. Előszó, 7.o
20. Böröcz Enikő kutatása.Vajta Vilmos fedőneve: Blackbird Thomas.

Pósfay György:

EMLÉKEIM VAJTA VILMOSRÓL

Beláttam már régebben azt, hogyha valakinek csak a munkáját kívánjuk méltatni, még ilyen esetben is fontos néhány életrajzi adat közlése, mert különben a dolgozat témája, a kiértékelés sok esetben elveszti az élet valóságával való kapcsolatát. Ezért úgy érzem, hogy szükséges mindjárt dolgozatom elején, Vajta Vilmos személyéről néhány adatot közölni.

Vilmos barátunk Kecskeméten született 1918. június 15.-én, Bácskából a pestmegyei színmagyar városba áttelepült evangélikus házaspár első gyermekeként. Édesapjuk, aki iparos volt, ekkor még a Wagner nevet viselte. Alsóbb iskoláit az ottani evangélikus egyházi iskolában végezte, majd a gimnáziumot a város híres református gimnáziumában, ahol 1936-ban letette az érettségi vizsgát. Bár ekkor már kiemelkedett diáktársai közül zenei tudásával, mégis úgy döntött, hogy beiratkozik a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Sopronban működő Evangélikus Hittudományi Karára. Itt tanulmányait 1940-ben kítűnő eredménnyel elvégezte. D.Dr. Raffay Sándor püspök lelkészé avatta, majd a következő évet, mint segédlelkész, két budapest-környéki és egy duna-tiszaközi gyülekezetben töltötte. A következő évben megpályázta a magyar állam egy svédországi ösztöndíját és 1941-től ebben az országban folytatta – magasabb fokon – tanulmányait. Életének további folyásáról az ő külföldi tudományos munkája beszámolójáról szóló részekben fogok e tanulmányban említést tenni.

Itt megemlíthetem, hogy nem csak azért írtam volna szívesebben Vajta Vilmosról életrajzot, mint a munkájáról és szolgálatáról szóló kiértékelést, mert résztvettem egy előadásán, amelyet egy Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia nagyheti összejövetelén tartott saját életéről, annak fordulatairól és teológusi, valamint lelkipásztori szolgálatáról. Az okot nemcsak az akkori rendezőség felkérése adta, hogy erről a témáról beszéljen, hanem tervezett nyugdíjbavonulása és egészségének megrendülése is, amely – félelme szerint – a jövőben nem fogja lehetővé tenni, hogy minden konferenciára eljőjön, amit addig, kevés kivétellel, évente megtett.

Ha az előadás pontos címére nem is emlékezem, az a bevezető bibliai történet, amelyről Vajta Vilmos ebben, a szinte utolsónak mondható előadásának az elején beszélt, emlékezetemben maradt. Ebben arról van szó, hogy Izrael Egyiptomból elindult népe, az ígért földjének a közelébe, Bárák király országa szomszédságába érkezett. A király annyira megijedt ettől a közelségtől, hogy segítséget kért távol élő rokonától vagy barátjától, akinek az volt a híre, hogy prófétai képessége, azaz, hogy Istennel különleges kapcsolata van. A neve Bálám volt. Nem katonákat kért tőle, hanem, hogy látogassa meg őt és átkozza meg országának vélt ellenségeit, az izraelitákat. Bálám, mielőtt útnak indult volna szamarán Bárák országába, imádkozott a Magasságoshoz, kikérte annak a tanácsát. Az volt a benyomása, hogy Isten ezt az útját nem helyesli. Mivel Bárák türelmetlen volt és újból küldött hozzá, sőt ajándékokat is, mégis elhatározta, hogy elindul Moáb felé. Ettől kezdve a szamar furcsán viselkedett. Mintha látott volna valamit az úton és nem akart tovább menni. Letért az útról. Erre gazdája botjával ütni kezdte és visszakényszerítette az útra. Amikor az út egy szűk szoroson haladt keresztül, az állat odaszorította Bálám lábát a sziklafalhoz, amiért megint büntetést kapott. Lefeküdt gazdája alatt és nem mozdult. Az megint ütni kezdte botjával a szamarat, amely ekkor Bálám legnagyobb meglepetésére, megszólalt. Bálám megértette, amit az állat neki mondott, azaz az így panaszkodott: „Mit vétettem ellened, hogy már harmadszor versz meg engem?” Még azt is hozzáfűzte, hogy „Tetem-e valamikor ilyesmit Veled?” Erre Bálám csak annyit felelt, hogy „Nem”. De mindebből a próféta megértette, hogy a Mindenható van a dologban. Szemei megnyíltak és meglátta az Úr angyalát, aki megfeddte őt. Bálám erre megvallotta engedetlenségét és bocsánatot kért, sőt azonnal visszafordult, de az Úr küldöttje továbbmenetelre bízta azzal a paranccsal, hogy Moáb földjén ne tegye azt, amire felkérték, hanem azt, amit Isten parancsol. Ezt végre is hajtotta és Izrael népének a megátkozása helyett, az Úr parancsára megáldotta a vándorló népet.

Ezt a legendaszerű vonásokban gazdag történetet használta fel Vajta Vilmos az életútjáról szóló előadása bevezetésére, elmondván ebben, hogy sokszor tette azt, amit Bálám, hogy olyan útra lépett, ami nem volt Isten akarata, de az Úr mindig küldött tervezett célja elé „angyalokat” és néha „szamarakat” is: „csodálatos véletleneket” és számára sokáig érthetetlen eseményeket, amíg meglátta, hogy mi a Mindenható terve ő vele. Ezt egy példával is illusztrálta, amikor elmondta, hogy miután leérettségizett, komolyan gondolkozott, hogy dzsessz-zongorista

lesz és nem volt könnyű döntése az, hogy inkább teológiát tanuljon. Életének fordulatairól beszámolva, többször utalt ennek az ótestamentomi történetnek a tanítására.

Mielőtt felveszem a fonalat, amit nyugodni hagytam, szeretném az én első, Vajta Vil-mossal való találkozásaim emlékét elmondani, nehogy valaki azt gondolja, hogy én a megismer-kedésünk idejétől fogva valamilyen követendő ideált láttam benne.

Amikor 1939 őszén megérkeztem a teológiára, megtudtam, hogy a soproni hagyomá-nyok szerint az első évesek a „bagoly” nevet viselték, míg a felsőbb évesek a különféle mellék-nevekkel ellátott „atyák” nevet, és a „baglyoknak”, megérkezésük után illet bemutatkozó és bejelentett látogatást tenni az „atyáknál”, még pedig kezve az utolsó éveseknél. Amikor meg-kezdttem két „bagoly”-kollégámmal 1939 őszén látogatásainkat, Vajta Vilmos együtt lakott Görög Tibor utolsó éves kollégájával. Megkérdeztük tőlük, hogy tudnának-e hármunkat úgy fél három körül fogadni. Előzőleg ugyanis volt már megbeszélésünk két utolsó éves „atyával”, hogy ebéd után öhozzájuk megyünk.

Az első látogatás jól sikerült, sőt túl jól. Nagyszerűen elbeszélgettünk vendéglátóinkkal és mikor ráeszméltünk, hogy az idő elszaladt, a folyosón levő óra hármat ütött. Mivel Vajta Vil-mos és Görög Tibor szobája csak pár méterre volt az előző meglátogatottak szobájától, azt mondtam évfolyamtársaimnak, hogy talán nem lesz nagy baj, ha pár perccel később érkezünk, és majd megpróbálom magunkat kimenteni. Vilmos és szobatársa íróasztalaik mögött ültek és olvastak. Üdvözöltek és kijelentették, hogy azt gondolták, már nem is jövünk. Ekkor belekez-dtem „bocsánatkérő beszédembe” és megtetéztem mondanivalómat azzal, hogy tudva, hogy elkéstünk, arra gondoltunk, hogy mégis bekopogunk hozzájuk, hogy elmondjuk, nem felejtkez-tünk meg a megbeszélésről és, ha lehet, beszéljünk velük egy új látogatási időpontról. Vilmos ekkor megszólalt, hogy ez nem lesz könnyű, mert ők, akik a következő év során szigorlatoznak, jelenleg igen elfoglaltak, szigorlati dolgozatuk megírásával foglalkoznak és minden percük be van osztva. Elmondhatom, hogy ezen kijelentés után kellemetlenül éreztük magunkat..

Ekkor Görög Tibor valamit csendesen mondott Vajta Vilmosnak, aki „jó” szóval felelt neki. Ezután közölték velünk, hogy annak ellenére, hogy három óra után pár perccel léptük át szobájuk küszöbét, kivételesen megengedik, hogy a következő 10 perc során megvalósítsuk látogatási tervünket. Így ők kezdték meg velünk a beszélgetést és mi csak azon voltunk, hogy kérdéseikre rövid feleleteket adjunk. De nem fogytak el feltett kérdéseik. Amikor feszengtünk a székeken, jelezve, hogy nem akartunk tovább zavarni, ők biztattak, hogy maradjunk még és újabb kérdéseket tettek fel nekünk. Így nem a mi hibánkból, hanem kettőjük érdeklődése miatt a látogatásunk ezuttal több mint félóra lett. Ezt elbűcsúzásunkkor, nagyon megköszöntük nekik. Amikor azután kiértékeltek az aznapi látogatások eredményét, egyikünk megjegyezte, hogy Vilmos inkább a „törvény embere”, Tibor pedig az „evangéliumé”.

Ez a benyomás erősödött Vajta Vilmossal való második találkozásom alkalmával. Ez a Teológiai Ifjúsági Kör elnökségének a szobájában bonyolódott le, ahol bennünket, 16 első éves teológiai hallgatót, összehívtak a „bagolyvizsga” letetésére. A vizsgáztató-bizottságot öt felsőbbéves teológus képezte, a vizsga-anyagot már korábban póstán kézhez vettük és az biblia-ismeretből, a Luther-féle Kiskáté szövegének könyv nélkül való tudásából, magyar egyháztörté-neti események ismeretéből, egyes egyházi énekek szövegének könyv nélkül való elmondásából és egy, a vizsgára jelentkezők által kiválasztott teológiai könyv elolvasásából állott. Ezekre igyekeztem jól felkészülni, így aggodalom nélkül vettem részt a vizsgán.

Amikor az utolsó előtti vizsgáztató, Vajta Vilmos elé kerültem, ő az „Erős vár a mi Istenünk” szövegének az elmondását kérte tőlem. Fellélegeztem, mert ezt az egyházi éneket olyan gyakran énekeltük templomi- illetőleg cserkészistentiszteleten, hogy azt gondoltam, erre a kérdésre adott válasz nem lesz nehéz feladat. Az első vers felmondása hibátlan volt, így ennek a befejezése után megálltam. Vilmos erre megszólalt, és ezt mondta: „mondd el a következőket is!” Ez annyira megzavart, hogy az első sor után megakadtam. Nem jutott eszemben a „Mi csakhamar elesnénk” sor. Vilmos várt egy keveset, majd azt mondta, hogy „Köszönöm” és nemsokára a bizottság tagjai kiküldtek mindannyiunkat a folyosóra és kérték, hogy ott várjuk meg az eredményhirdetést.

Hamarosan behívtak mindannyiunkat és közölték, hogy Ifjúsági Körbe való felvételün-ket mindannyiunk számára jóváhagyták, de az enyém csak akkor lesz érvényes, ha egyházi énekből a jövő hetek során „javítóvizsgát” teszek. Ez azért volt számomra kellemetlen, mert a következő este ünnepi vacsora volt a professzorok és a hallgatók számára a Teológus Otthonban és arra én is kaptam meghívót, így nem tudtam, hogy mit tegyek. Végül úgy határoztam, hogy résztveszek azon.

Nem gondoltam arra, hogy ennek az estnek vannak hagyományai. Az egyik az, hogy az elsőéves teológusok ilyenkor az asztal végén, együttesen foglalnak helyet. Őket a többtől egy sorompó választja el. Amikor az elnök kihirdeti a felvételt lehetővé tevő vizsga eredményét, ezt a sorompót felvonják. Bár erre engem senki sem kért, én magamtól az asztal utolsó helyére ültem. Így nem tudtam mit csináljak ebben a pillanatban. Vártam. Egyszer csak leszerelték a rendezők a sorompót és elém az asztalra felszerelték, valamint leeresztették, ezzel azt jelképezve, hogy én még nem vagyok az Ifjúsági Kör tagja. Igen resteltem akkor, hogy elfogadtam a meghívást. Mindeki, aki nem tudta ennek a döntésnek az okát, érdeklődött. Én csak annyit mondtam: „Utólag meg kell még tanulnom egy egyházi ének szövegét”.

Akik ezt meghallották, általában megsajnálta vagy kijelentették, hogy a vizsgáztatónak vagy a rendezőknek nem kellett volna egy ilyen esetből nagy dolgot csinálni. Én megpróbáltam jó arcot vágni ehhez az ügyhöz és azzal vígasztaltam magamat, hogy biztosan Vajta Vilmosnak nem voltam szimpatikus a szobájában tett látogatásom alkalmával és ez az oka, hogy szigorúbb volt irántam, mint mások felé. Egyébként is az egyik kollégám inkább a „törvény” és nem a megbocsájtás („evangélium”) emberét vélte benne felfedezni.

Hamarosan azonban sor került annak a felismerésére, hogy Vilmos nem a törvény embere.

A tanévet egy két vagy háromnapos teológiai konferencia szokta megnyitni, amelynek az előadói általában a Hittudomány Kar professzorai voltak. Az 1939. esztendőben a főtéma „Luther tanítása a dicsőség és a kereszt teológusáról” címet viselte. Ez akkor számomra egészen ismeretlen téma volt és igyekeztem jól figyelni, hogy mit is jelent ez a szembeállítás a reformátor teológiai rendszerében.

Az előadások elhangzása után, a konferencia végén, felszólították a résztvevőket (akkor 80 hallgatója volt a soproni teológiának), hogy tegyenek fel kérdéseket vagy szóljanak hozzá az előadásokhoz. Persze, mi kezdők, ilyesmire nem mertünk gondolni, de még a felettünk járó évfolyamok hallgatói sem, sőt az utolsóévesek is hallgattak. Egyszer csak Vajta Vilmos szót kért. Mindenki felfigyelt. Megköszönte a professzorok előadásait és főleg azt, hogy azok által leginkább az utolsó évek lelki életét és tudását gazdagították. Sajnálta, hogy eddig erről a témáról jóformán sohasem hallottak semmit, mert így legtöbbször a „dicsőség teológusá”-nak útján elindulva kezdtek volna meg egyházi szolgálatukat. Nincs arra lehetőségem, hogy Vilmos további szavait idézzem, de az olyan bizonyosságtevés volt az Evangéliummal szolgáló lelkipásztor feladata felől, amelyet azóta is csak ritkán hallottam. Így összedőltem bennem a Vilmosról, mint a törvény emberéről kialakult elképzelés. Hamarosan ezután jelentkeztem a teológusok énekkarába, amelynek ő volt a karnagya, mert úgy éreztem, hogy a vele való együttléti az egyházi ének-kincs megismerésén túl, sok lelki gazdagodási lehetőséget rejthet magában.

Vilmos a következő évben három helyen volt segédlelkész, majd magyar állami ösztöndíjjal kikerült Svédországba. Egy év után a nyári szabadságát Magyarországon töltötte, felkereste Sopront és a Teológus Otthonban előadást tartott svédországi tanulmányairól és a svéd egyházi helyzetről, valamint ottani tapasztalatairól. Az ott töltött év első felében Stockholmban végzett tanulmányokat, ahol az ottani állami Zeneművészeti Főiskolán az Egyházzenei Tanszéken tanult, majd a második félévben átköltözött Uppsalába, ahol elsősorban a dómtemplom orgonistájának az irányítása mellett folytatta a svéd istentiszteleti étellel kapcsolatos kutatásait, orgonaleckéket is vett, továbbá beiratkozott az egyetem teológiai karára és ott több ismert professzor előadásait hallgatta, hogy jobban megismerje azokat a kérdéseket, amelyekkel a svéd teológia abban az időben foglalkozott. Vilmos előadásának több hallgatója egy kissé csodálkozott, hogy arról nem beszélt: svédországi tanulmányi célját miképpen gondolja majd szülőhazájában hasznosítani?

A következő évek eseményei miatt élete úgy alakult, hogy még rövid ideig tartó hazatérésére is csak évtizedek elmúltával kerülhetett sor. De amikor ez nyilvánvalóvá vált, Vilmos barátunk felismerte azokat a lehetőségeket, amelyek révén külföldön maradván is hasznos szolgálatokat tudott végezni a Magyarországi Evangélikus Egyház jövője érdekében. Az idevezető út azonban nem volt problémáktól mentes.

Kezdődtek ezek azzal, hogy amikor 1944 március 19.-én a német hadsereg megszállta Magyarországot, megszűnt az ösztöndíja és sem nem tudta volna tanulmányait folytatni, sőt, valószínűleg nem is maradhatott volna a semleges Svédországban. Munka után kellett néznie, hogy megélhessen. Barátai beajánlották a Svéd Vöröskereszthez, amely akkor, a háború végén, elsősorban a háborúba belekeveredett Dániából, Finnországból és Norvégiából Svédországba érkezett menekültek közti munkát folytatta, de a megváltozott helyzet miatt kiterjesztette azt

más területekre is. Ez ugyan nem volt kimondottan lelkeszi munka, de alkalmat adott Vilmosnak arra, hogy megismerje ezt a svéd segítőszervezetet és az azzal együtt dolgozókat, köztük sok egyházi jellegűt is, valamint ezek irányítóit, akik egy évvel később már a magyar népre szakadt nehéz időkben kiterjesztették honfitársaink felé is segítő kezüket. Így személyes kapcsolatba került a Svéd Egyház ilyen munkájában állókkal és a királyi család több tagjával, akik különösen tevékenyek voltak a Vöröskereszt munkájában. Ez a szolgálat volt talán az első lépés a nemzetközi egyházi munka irányába, amely később Vajta Vilmos főfoglalkozása lett.

De ez sem tartott örökké és amikor – még a háború utolsó hónapjaiban – sikerült a Svéd Vöröskeresztnek Dániából a valahogyan odakerült, származásuk miatt üldözöttek, köztük Magyarországról deportáltak nagyobb csoportját Svédországba átmenteni, egy svédországi régen megalakult missziói szervezet, a „Svenska Israelmision”, felkérte Vajta Vilmost, hogy lépjen ezek közül kapcsolatba olyanokkal, akik korábban már keresztyének lettek vagy már ilyeneknek születtek és ajánlja fel számukra egyházi szolgálataikat. A szervezet nagyon vigyázott arra, hogy azok között ne végezzen missziói munkát, akik ragaszkodtak eredeti vallásukhoz.

Kisebbs csoportok alakultak a menekültek között, akikkel így Vilmos kapcsolatba került, akik kérték, hogy nekik áhitatokat, bibliáórákat tartson és nem lehet letagadni azt sem, hogy voltak olyanok, akik önként résztvettek ilyen alkalmakon, bár nem volt azelőtt kapcsolatuk a keresztyénséggel.

Valamiképpen a „Svenska Israelmision” erről a munkájáról a nagy stockholmi liberális lap, a „Dagens Nyheter” tudomást szerzett és megtámadta ezt a szervezetet, hogy kihasználja ezekben a szerencsétleneknek a lelki helyzetét és közöttük térítési munkát végez. Ennek a betiltását követelte, bár tudomásom szerint Vajta Vilmos nevét az újság nem említette. A mögötte álló szervezet tiltakozott ez ellen és sokan mások is, köztük azok akik ezeken a magyarnyelven tartott összejöveteleken részt vettek. Ez az ügy újabb kihívások és feladatok miatt lassanként valamilyen megoldáshoz jutott és Vilmos is részben visszavonult ebből a munkából. Egyéni felelősséget vállalva továbbra is foglalkozott az érdeklődőkkel és számukra írt egy kb. 120 oldalas kiadványt, amelyet csak kéziratban terjesztett. Később sikerült kiadót találnia és azt ez a szervezet kinyomtatta. Ennek az első, belső lapon olvasható címe, amely a szerző neve alatt szerepel, „KÉRESZTYÉN HITÉLET” lett. Ugyancsak ezen az oldalon olvashatjuk el a kiadás helyét (Lund), évét (1946), valamint a nyomda nevét. A második oldalon svédül és magyarul a kiadó neve szerepel csupán. A magyar szöveg a következő: „Jelen könyvet a Lutheránus Világgyűlés Svéd Országos Bizottsága ajándékozza a Magyarhoni Evangélikus Egyháznak”. Ez a megfogalmazás talán – bizonyos mértékben – visszatükrözi a Vilmos egyházi munkájával kapcsolatos problémákat, bár a következő másfél oldalon álló előszóban maga Vajta Vilmos, a szerző, mondja el e könyv Svédországban való megjelentetésének az okát.

E könyvecske kiadásának a helyén, Lund városában, egy másik esemény is történt Vilmos életében. A lund egyetememen megismerkedett egy nyugat-svédországi családból származó bölcsészeti hallgató tanárnőjelölttel, ebből az ismerkedésből eljegyzés, majd 1947-ben házasság lett. Az utóbbin már én is résztvettem, barátommal, Leskó Bélával együtt. Ami pedig különösen nagy örömet okozott mindannyiunknak, az Ordass Lajos budapesti evangélikus püspök jelenléte volt. A házasság „révébe” való megérkezés Vilmos élete számára igen sokat jelentett a jövőbe tekintő terveinek a kialakulása számára is.

Ehhez az eseményhez érve néhány szót kell szólnom arról, hogy miképpen kerültünk ketten, Leskó Béla és én Svédországba és vettünk részt Vilmos életének nagy ünnepén.

1946 februárjában, amikor én egy pesti gyülekezetben, Leskó Béla barátom pedig a Cinkotaiban, segédlelkészekként szolgáltunk, elérkezett az idő, hogy letegyük a második lelkeszi vizsgát az Ordass püspök úr által vezetett lelkeszvizsgáztató bizottság előtt. Ez igen jól sikerült mindkettőnk számára. A vizsga után püspökünk irodájába kért minket, ahol elmondta, hogy a még nem hivatalosan megalakult, de már bizonyos szolgálatokat nyújtó és feladatokat végző Egyházak Világtanácsától a Magyarországi Egyházak Ökuménikus Tanácsa levelet kapott, amelyben közölték, hogy az evangélikus és református egyházakhoz tartozó hat fiatal lelkesz számára, három külföldi testvéregyház (a skóciai, a svájci és a svéd) külföldi tanulmányok végzése céljából egyenként két-két ösztöndíjat ajánlott fel. A Tanács ösztöndíjbizottsága úgy döntött, hogy a svédországi helyekre az evangélikusok javasoljanak két jelöltet. Ő, mint a külföldi kapcsolatokért felelős püspök, ezt a kérést tanulmányozta és kettőnköt kívánná ezekre az ösztöndíjakra jelölni. Ordass Lajos persze – jelölésünk után – azonnal felvette Vajta Vilmost a kapcsolatot és közölte vele esetleges jövetelünk tervét, valamint kérte, hogy jótanácsaival támogasson minket a felkészülésünk idejében éppen úgy, mint azután, amikor megérkezünk tanulmányaink helyére.

Ezzel megkezdődött számunkra, szinte csak egy „gátfutás”-hoz hasonlítható verseny a szükséges iratok, engedélyek és vízumok megszerzése érdekében. Isten segítségét ezen hónapok során sokszor megtapasztaltuk. Ezek leírása azonban most nem tartozik feladataim közé. Csak a célhoz érkezést említem most meg. 1946 december 6.-án megérkeztünk Lundba, ahol Vajta Vilmos mint idősebb testvér fogadott.

Vilmos bátyánk számára megérkezésünk időpontja nem volt a legalkalmasabb. Bár egyes egyetemi hallgatók ekkor már letették vizsgáikat és megkezdték karácsonyi szünetüket, így nem volt nehéz üres diákszobákat találni, amelyekbe el tudott minket helyezni, de ő maga egy néhány nappal érkezésünk után sorrakerülő vizsga előtt állt, amelyre készülnie kellett. Ennek ellenére még az ünnepek előtt bemutatott több kedves professzorának, teológus barátjának és más ismerősöknek.

Itt megemlíthetem, hogy Vajta Vilmos volt a két világháború közti időben az ötödik magyar lelkész, aki legalább egy évet töltött Svédországban, magasabb teológiai tanulmányok végzése céljából. Az első, még a 20-as években, Jánossy Lajos lehetett, aki Révkomáromban volt lelkész és a Felvidék elcsatolása révén a Csehszlovákiában szervezkedő magyar gyülekezetek közösségével volt kapcsolata. Ő a svédországi istentiszteleti hagyományokat tanulmányozta, azokról magyarnyelvű könyvet is írt, majd a soproni Hittudományi Karon, a gyakorlati teológiai tanszék professzora lett. Őt hamar követte Wolf Lajos bácskai teológus, aki félétet Lundban és félétet Uppsalában hallgatott. Kitűnt azon külföldi diákok közül, akiknek igen jó személyes kapcsolatai voltak a 20. század ökuménikus mozgalmának nagy vezetőjével, a Nobel díjat is kapott uppsalai érsekkel. Pár évvel később egy svédországi konferenciára is kiküldte őt püspöke, Raffay Sándor. Ő volt az a Svédországba kijutott magyar teológus, aki néha egyedül, néha barátai segítségével, a legtöbb svédnyelvű irodalmi értékű regényt, vagy egyházi kiadványt fordított le magyar nyelvre. A 40-es évek elején a „Wolf” nevet „Ordass”-ra változtatta és amikor 1945-ben Raffay Sándor püspök utódjává választották, így lett ismert (és vonult be az egyháztörténetbe). Őt követte Kiss György, későbbi szarvasi lelkész, aki svédnyelvű, vasárnapi iskolai kiadványokat fordított magyarra. Vajta Vilmos előtt Kendeh György szintén tanult egy esztendőt az uppsalai egyetemen. Ő is lefordított és kiadott svéd építőjelleget íratokat.

Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy a Magyarországról Svédországba érkezett tanulni vágyó teológusok közül egyiküket sem fogadták olyan nagy körültekintéssel, mint Leskó Bélát és engem. De nem csak a fogadás volt egyedülállónak mondható, hanem Vilmos barátunk velünk való további törődését szeretném egy kis esemény elmondásával illusztrálni.

1947 januárjában, egy este leültünk hárman valamelyikünk diákszobájába, hogy beszéljünk egymásnak a mögöttünk levő időszak élményeiről. Ennek végén Vilmos barátunk a következőket mondta: „Sokat gondolkoztam a Ti jövőtökön. Bármennyire vannak annak előnyei, hogy további ittartózkodástokat együtt töltsétek el, ezt nem tartom helyesnek. A javaslatom az, hogy egyikőtök menjen az ország legrégebbi egyetemére, az 1477-ben alapított Uppsalába, a másik pedig maradjon itt, Lundban. Hogy ki hova megy, azt magatoknak kell eldönteni. Később cserélhetek is. Viszont most, február elején utazzatok mindketten Sigtuna-ba, egy stockholmkörnyéki kisvárosba, ahol a következő napokban a Svédországi Keresztyén Egyetemi Hallgatók Szövetsége megtartja ezévi közgyűlését. Ez érdekes élményt jelenthet számotokra. Szereztem ösztöndíjat, hogy oda utazhassatok és azon résztvehesetek. Ezt követően tartózkodjatok pár napot Stockholmban. Tekintsétek meg a város nevezetességeit és keressétek fel, vagy vegyétek fel olyanokkal a kapcsolatokat, akik az elmúlt évtizedek során megismerték a Svédországban tanuló elődeiteket és számoljatok be nekik arról, hogy hogyan vészelték át a háborús éveket és most mit csinálnak. Onnan mindketten menjetek át Uppsalába és ugyanezt tegyétek meg. Ez alkalmat fog nektek adni, hogy személyesen átadhassátok a Svéd Egyház fejének, Eidem uppsalai érseknek Ordass püspök úr levelét, amelyben megírta, hogy miért nem tudott eddig az érsek meghívásának eleget tenni. Esetleg a mostani professzorok némelyikével is találkozhatnátok és persze, ebben a városban is van sok néznievaló. Ezt követőleg egyikőtök hamarosan visszautazik Lundba, barátja pedig a félév végén teszi ezt meg. Ugyanis itt fontos feladatok várnak mindhármunkra, tehát reám is.”

Ekkor megkérdeztük Vilmóstól: mi az a feladat, ami itt mindhármunkra vár?

Barátunk akkor elmondta, hogy június végén Lundban tervezik a Lutheránus (Evangélikus) Világkonvent utolsó, és a megalakítandó Lutheránus (Evangélikus) Világszövetség első nagygyűlésének a megtartását, amelyre többszáz egyházi vezető, teológiai tanár és misszionárius, valamint sok, az egyházi életbe bekapcsolódott laikus jelenlétére számítanak. Őt a rendezőbizottság munkájában való közreműködésre már régebben felkérték. Az a benyomása, hogy Dr.

Nygren professzornál tett látogatásunk alkalmával erről már volt szó, aki reményét fejezte ki, hogy mi ketten is segíteni fogunk ebben a munkában.

Mi erről a gyűlésről Magyarországon semmit sem hallottunk, csak egy másiktól, amelyet Oslóban, Norvégiában terveztek megtartani. Ez a Világ Keresztyén Ifjúság képviselőinek a második összegyűjtését tűzte a zászlajára, miután az elsőt 1939 augusztusában, közvetlenül a II. Világháború kitörése előtt még megtartották. Erre a magyarokat is meghívták és kb. 10 résztvevő jelenlétére számítanak, akik egyben a KIE, KLESz és Keresztyén Egyetemisták közt végzett munkát is képviselik. Mivel ennyi delegátus költségeit Magyarország fiatal keresztyénei nem tudták vállalni, a Magyarországi Egyházak Ökuménikus Tanácsának Ifjúsági Bizottsága felkérte az evangélikus és a református egyházak vezetőségét, hogy a már külföldön tartózkodó ösztöndíjas diákok képviseljék hazájukat ezen a nagygyűlésen. Így Bélát és engem még otthon felkértek erre a lehetőségre, ha sikerül kijutnunk Svédországba. Vilmos tudott erről, mert ő is kapott ilyen felkérő levelet. Ez tehát azt jelentette, hogy 1947 nyarán két egyházi jellegű konferencián való részvételt kell mindhármunknak készülni. Ennek nagyon örültünk.

Közben azonban egy nem várt értesítést kaptunk Magyarországról. Ordass püspök úr közölte, hogy mégis megkapta a kiutazási engedélyt egy külföldi utazásra, amely lehetővé teszi neki azt, hogy elfogadja Eidem uppsalai érsek korábbi meghívását és március elején várható svédországi látogatása, amelynek részleteiben való előkészítésére Vajta Vilmost felkérte. Még azt is közölte, hogy előzőleg Svájcot is tudja érinteni, ahol Genfben az egyházi segélyszervezetek egy tanácskozássra egyházunkat is meghívták, ezen is részt tud venni. Ezt azért tekintette egyházunk fontosnak, hiszen e munka eredménye hazánkban is érezhető lesz, ha onnan felelős személyektől megbízható tájékoztatások érkeznek. Fontos volt annak az ismerete is, hogy ennek a svájci gyűlésnek a rendezősége a résztvevők költségeit megtéríti, így az nem terheli az Evangélikus egyház pénztárát.

Érdekes annak az elmondása is, hogy miért kapta meg Ordass püspök úr végül is a kért kiutazási vízumot. Erről részletes leírást olvashatunk Ordass Lajos: „Önéletrajzi írások” című könyve első kötetének a 199. és 200. oldalán. Amint írta, szeretne Uppsalában az érsekkel beszélni és egyéb látogatásokat tenni, főleg az ottani teológiai fakultás professzorainál, a város lelkészeinél és – ha még ott laknak – régi barátainál. Azt remélte, hogy hasonló programot lehetne számára Lundban is előkészíteni, valamint Stockholmban, ahol a fővárosban levő egyházi intézményeket és odakerült, hajdani diáktársait és ismerőseit szívesen meglátogatná. Vilmos mindenütt elmondhatná, hogy szívesen prédikál svéd nyelven, amelyet beszél és előadásokat is kész svéd nyelven tartani a Magyarországi Evangélikus Egyház mostani életéről, ha ilyesmire felkérlik. Svédországba való megérkezésére kb. három hét múlva lehetne számítani.

Ez a levél részben jó hirt hozott Vilmosnak, hogy hat év után ismét találkozhat Ordass Lajossal, ugyanakkor számára rossz időben érkezett, amikor a licenciátusi cím megszerzése érdekében megint egy részvizsga kítűzött időpontjába esett a látogatást előkészítő munkának a megszervezése.

Ekkor tűnt fel valami számunkra Vilmos adottságai közül. Tud delegálni. Lundban, ahol akkor ő Leskó Bélával tartózkodott, püspökünk legtöbb kérését teljesíteni tudta. Eredetileg az volt a terve, hogy Uppsalában és Stockholmban is ő szervezi meg a püspök programját és ő kíséri el Ordass látogató körútjaira. Ezt tanulmányai miatt nem tudja megtenni, így engem kért meg püspököm uppsalai és stockholmi programjának a lebonyolítására. Attól kezdve Ordass Lajos látogatása előkészítése volt a „főfoglalkozásom”. A Vilmos által javasolt programokat mind elő tudtam készíteni és az ő, valamint püspököm nagy öröme minden javasolt és előkészített tervet meg tudtunk valósítani.

A nagygyűlés megkezdése előtt Vilmosnak még egy nagy feladata volt. Még Ordass püspök úr első Lund-i tartózkodása során felvetődött az a gondolat, hogy annak minden résztvevőjét (és ekkor már közel 1000-re becsülték a jelentkezőket!) meg kellene ajándékozni egy kis, képekkel és térképekkel ellátott könyvecskével, amely ismertetné a Magyarországi Evangélikus Egyház történetét, jelen munkáját és jövőbeni feladatait. Püspökömnek tetszett ez a gondolat és vállalta az előszó megírását és azt javasolta, hogy kérjük meg a budapesti esperesség lelkészeinek az egyesületét arra, hogy készítsenek egy ilyen kiadvány megvalósítására alkalmas magyarnyelvű kéziratot, gyűjtsenek annak az illusztrálására alkalmas fényképeket, gondoskodjanak – még annak Lundba való elküldése előtt – hivatásos fordítók által angol nyelvre való lefordításáról. Attól kezdve, amikor ez a küldemény oda megérkezik, Vajta Vilmos veszi a kezébe a küldött kézirat gondozását, elvégzi a tervezett könyvecske kinyomtatása előtt szükséges munkálatokat és szerződést köt egy kiadóval annak megjelentetése számára. Erre nem csak képes-

sege, hanem lehetősége is van, mert – kapcsolatai segítségével – sikerült neki egy olyan alapítványt találni, amely hajlandó ilyen jellegű kiadványok megjelenését támogatni.

A budapesti lelkészek az ajánlatot elfogadták, teljesítették, Vajta Vilmos a rá váró munkát elvégezte és június utolsó napjaiban, amikor a Lundban tartott gyűlések megkezdődtek, minden résztvevő kézhez kapta a Magyarországi Evangélikus Egyháztól kapott könyvet, amely a maga nemében egyedülálló volt a gyűléseket előkészítő, kiosztott iratok között.

A magyar delegációnak csak két tagja érkezett Magyarországról: Ordass Lajos püspök és Dr. Jánossy soproni teológiai professzor. Az utóbbit az odaérkező evangélikus egyházi vezetők kitüntetése számára hozta magával és adta át nekik Lundban a díszdoktori oklevelet a soproni Hittudományi Kar nevében. Ezek világszerte ismert egyházi vezetők (három amerikai és öt európai) voltak. Így jutott el hozzájuk és rajtuk keresztül mások számára is a Magyarországi Evangélikus Egyház köszönete a megtapasztalt segítségért. Nagy feltűnést keltett Ordass Lajos püspöknek a reggeli áhitata, amelynek a témája arra sürgette a résztvevőket, hogy addig kell cselekedniük, míg nappal van, mert lehet, hogy eljön a sötétség ideje és akkor, amit akartak volna megtenni, nem tehetik meg. Prófétai szavak voltak ezek 1947-ben. Már a gyűlés megnyitása előtt nyilvánvaló volt, hogy több magyarországi delegátus nem tud a gyűléseken résztvenni, így Ordass püspök úr kérte a rendezőseget, hogy helyüket a jelenlévő ösztöndíjas magyar lelkészekkel töltesse be, így elsősorban Vajta Vilmossal, majd az én személyemmel, továbbá Leskó Bélával, aki, mint ifjúsági kiküldött vehetett azokon részt. A még Magyarországon kinevezett delegátus, az ekkor magyar útlevéllel Svájcban élő Dr. Radvánszky Antal természetesen megjelent a nagygyűlésen.

A nagy élmény az volt, amikor az 1923-ban megalakult „Lutheránus Világkonvent” jó és hasznos munkájának a befejezését bejelentették és a munka kibővítését és átszervezését közölték ennek utolsó vezetői. Ezzel megalakult a „Lutheránus Világszövetség”, amely azt jelentette, hogy, mint a legtöbb nagy protestáns szervezetnek, utolsóként az Ágostai Hitvallást teológiai alapjuknak valló egyházaknak is keletkezett egy világot átfogó szervezete. Első elnöke Dr. Nygrén Anders lundai teológiai tanár lett. A Végrehajtó Bizottság akkor 16 tagból állt és Ordass Lajost mint egyetlen képviselőt a közép- és kelet-európai országok egyházi vezetői közül, választották be ebbe a szövetséget kormányzó bizottságba, ami nagy megtiszteltetést jelentett önmagában, de ennek első gyűlésén az alelnöki tisztséggel is kitüntették. Ez a fontos evangélikus gyűlés-sorozat két hétig tartott.

Vilmossal együtt ezután résztvettünk a Norvégia fővárosában, Oslóban megtartott Második Keresztyén Fialok (Ökuménikus-jellegű) Nemzetközi Világgyűlésén, ahol találkoztunk egy Magyarországról jött evangélikus delegátussal, Csepregi Bélával, egy református tanárral, Kovács Ferencsel és egy fiatal erdélyi lelkésszel, valamint több Magyarországról Svájcban és Hollandiában tanuló református ösztöndíjossal, akiket szintén delegátusnak jelölt a Magyarországi Egyházak Ökuménikus Tanácsa. Ez is érdekes alkalom volt különböző felekezetekhez tartozó és a világ sok országából érkezett fiatalok megismerése, ezek száma – természetesen – nagyobb volt, mint az evangélikus gyűlésre érkezetteké.

A kb. 10 napos gyűlést négy Svédországban tartott „utókonferencia” követte. Egyiket a KIE mozgalomban résztvevők vagy azt támogatók látogatták, ezen Leskó Béla és a reformátusoktól valaki képviselte Magyarországot. A KIE-vel párhuzamos keresztyén leánykonferencia együttlétére a magyar református ösztöndíjas teológiai hallgatók mentek el, a Keresztyén Diákszövetség gyűlésén egy református tanárjelölt és én voltam a magyar képviselő és a különböző magyarországi protestáns egyházak felekezeti ifjúság munkáját Vajta Vilmos jelenléte néhány magyarországi, valamint az egyetlen erdélyi református ösztöndíjas lelkész biztosította. Ezen, szinte annak utolsó napjaiban, megjelent az akkori magyar evangélikus egyetemi lelkész, Dezséry László is. Ezek az összejövetelek inkább a jövő feladataival foglalkoztak és ilyenek elvégzése felől tanácskoztak. Befejeződésük után minket, magyarországiakat, finn barátaink meghívtak egy finnországi, többhetes, gyülekezeteket látogató körútra, de ezen nem tudott mindenki részt venni. Erről az útról itt többet nem írok, hiszen Vilmos ezen a tanulmányúton már nem volt velünk.

Elkövetkezett második teljes svédországi egyetemi félévünk ideje. Ezekben az időkben értesültünk a svéd újságokból arról, hogy a svéd kormány 600 magyarországi mezőgazdasági munkavállalót, magányos személyeket vagy családosokat, akiknek a földosztásnál nem jutott föld, egy három éves szerződéssel ki szeretne hoztatni, hogy a svéd, főleg magángazdaságokban fennálló munkáshiányt csökkentsék. Ebben a kérdésben a magyar kormánnyal felvette a kapcsolatokat és egy szerződést is kötött.

A svéd állami munkügyi hivatal felvette Vilmost a kapcsolatot, hogy mint magyarországi, de hosszabb idő óta Svédországban lakó evangélikus lelkész, nem vállalná el azt, hogy ilyen emberekből álló csoportok tagjait Gdyniába való megérkezése után a magyar kísérőktől átveszi, őket a komphajón át kíséri Svédországba és ott segédkezik a munkügyi hivatalnak a megérkezettek szétosztásában, akik főleg dél, nyugat és középsvédországi gazdaságokba kerülnének. Ezért a segítő személy tiszteletdíjat kapna.

Vilmos erre nem vállalkozott, mert tanulmányainak befejezését egy bizonyos időpontig el szeretne volna érni, de közölte, hogy van egy kollégája, akinek a kvalifikációi hasonlóak az övéihez és talán erre a munkára vállalkozna. Leskó Béla ezt elvállalta, azzal a feltétellel, hogy Vilmos ehhez megszerzi az ösztöndíjakkal foglalkozó ellenőrzőbizottság és egyéb hatóság hozzájárulását. Ezt Vilmos vállalta.

A magam részéről ezt a megoldást jónak tartottam, mert én sem tudtam volna ezt a kb. egy hónapot igénybevevő munkát vállalni. Ugyanis püspököm, Ordass Lajos, amikor Amerikában járt, kapott az Illinois Államban, Rock Island városban levő Evangélikus Augustana Teológiai Főiskolától egy ajánlatot, hogy jelöljön egy fiatal magyar, de már angolul aránylag jól beszélő lelkészt egy rövid (kb. 5 hónapos) ösztöndíjra, akit érdekelne az ottani teológiai képzés és egyházi munka megismerése. Ezt a lehetőséget megemlítette Vajta Vilmosnak, aki ezt – főleg tanulmányai miatt – nem fogadta el. Ezt követően Leskó Bélával beszélt, aki gyenge angol nyelvtudása miatt arra kérte Ordass Lajost, hogy tekintsen el az ő személyétől. Csak ezután tájékoztattott engem e lehetőség felől és kért, hogy ne mondjak neki én is „nem”-et, mint az első két megkerdezett. Nekem nem volt különleges okom ezen ösztöndíj nem-elfogadására, így vállaltam ezt a szolgálatot. Ezzel lerövidül ugyan svédországi tartózkodásom, de kibővül egy amerikai tanulmányúttal.

Amerikai vízumom nem érkezett meg a várt időre. Nem utasították kérelmemet el, csak várni kellett arra. Közben megérkezett Uppsalába a következő magyar ösztöndíjas, Ferenczy Zoltán lelkész személyében. Mint ahogy azt Vilmos tette velünk, én is azon voltam, hogy nem csak tanulmányainak a helyét ismerje meg, hanem bemutatam ottani professzoraimnak, lelkészbarátaimnak és diáktársaimnak. Már elkészültem az elutazásomra, de mivel egyes papírjaim még nem voltak a kezemben, elhatároztam, hogy még egyszer felkeresem Lundban Béla barátomat. Ezt meg is tettem és ott ért utól mindkettőnk egy levél, amelyet püspökünk, Ordass Lajos mindhármunk számára írt Svájból, ahová az Egyházak Világtanácsa egy értekezletre meghívta.

Nagyon szomorú levél volt. Püspökünk megírta, hogy nehéz idők következnek Magyarországon a keresztyénségre, főleg az evangélikus egyházra. A kormányból lassanként eltávolították a nem-marxista pártokhoz tartozókat és egy sok csalásban gazdag parlamenti választások révén ugyanez történt az országgyűlés tagjaival. Így szabad kezet kapván, bejelentették az egyházi iskolák államosítását, ami ellen minden történelmi egyház vezetősége tiltakozott és velük együtt a nép túlnyomó többsége. Ezek közé tartozott természetesen Ordass Lajos is. Ezért ellene és más, hasonló felfogású egyházi vezető ellen vádaskodás indult meg, mondhatni: egy rosszindulatú sajtókampány, amelynek végső célja a terv ellenzőinek az elnémítása. Ugyanakkor minden egyházban próbálnak olyanokat találni, akiket hamis ígérekkel vezetőik elleni engedtlenségre biztatnak, ami ugyan nehezen megy, de kis számban akadnak mindig ilyenek. Hogy a hajsza elsősorban ő ellene, Ordass ellen megy, azt az igazolja, hogy megmondták az egyház többi vezetőinek, hogy Ordass Lajost semmiképpen nem engedik ki augusztusban Amszterdamba, az Egyházak Világtanácsa hivatalos megalakulásának az ünnepségeire. Felszólították tehát az Evangélikus Egyházat, hogy jelöljön valaki mást Ordass helyére, aki a négytagú delegációt vezetni fogja. Erre ő javasolta Vajta Vilmost helyettesének, ha nem tudna Amszterdamba kijutni. Ez azt is jelentené, hogy az egyik, Ordass Lajos által korábban felkérésre elfogadott angolnyelvű reggeli istentiszteletet is Vilmosnak kell megtartani.

Ebben a levélben Ordass Lajos megírta azt is, hogy ha vele valami az amszterdami nagygyűlés előtt történne, ami az ő személyes szabadságát veszélyeztetné, menjünk el mindannyian az említett gyűlésre, de maradjunk mindhármán Svédországban, folytassuk megkezdett tanulmányainkat. Ha pedig az otthoni helyzet közeli megváltozására – látásunk szerint – nemigen van remény, akkor ne maradjunk egy országban. Próbáljunk jobban szétoszolni. Talán Vilmos maradhatna egyedül Svédországban, e sorok írója igyekezzen Amerikába visszatérni, ahol neki akkor már kapcsolatai lesznek, Béla is biztosan találna valamilyen elfoglaltságot, amely az ő eddigi felkészülésének a vonalába esik. De maradjunk abban, hogy az amszterdami találkozón, ha tudunk találkozni, a jövő terveinkről tovább beszélgetünk. Ha pedig püspökünk már nem vehet részt, mindig bizalommal fordulhatunk a Lutheránus Világszövetségben levő barátaihoz, különösen annak főtítkárához, Dr. Michelfelder lelkészhez.

Jól sikerült amerikai tanulmányutamról visszatérve, Amszterdamba utaztam. Hamarosan oda érkezett Svédországból Vajta Vilmos és Leskó Béla, akiktől megtudtam, hogy püspökömnek nem adott az akkori magyar kormány engedélyt a kiutazásra és így nem lesz jelen az Egyházak Világtanácsa megalakításával kapcsolatos nagygyűlésen. Így az Ordass Lajos által javasolt terv szerint az ő helyét Vajta Vilmos töltötte be, beleértve azokat a feladatokat (így egy reggeli istentisztelet szolgálatát), amelyeket püspökünk korábban elvállalt. Továbbra is delegátus maradt a Magyarországi Evangélikus Egyház laikus tagjai közül a magyar útlevéllel külföldön élő Dr. Radvánszky Antal, aki egy évvel korábban hasonló okok miatt vett részt a Lutheránus Világszövetség alakuló gyűlésén. Béla és én, akik eddig csak mint megfigyelők vehettünk volna részt az amszterdami hivatalos megalakulását kimondó nagygyűlésen, helyettes delegátusok lettünk.

Már ekkor nagy feltűnést keltett Ordass távolmaradása, méginkább, amikor a hír eljutott Hollandiába, hogy nála házkutatást tartottak, később letartóztatták és vádat kerestek, hogy bíróság elé állíthassák. Sohasem értettem meg azt, hogy milyen okból kellett az akkori magyar kormánynak az amszterdami nagygyűlés idején ezeket a lépéseket megtenni, amikor a világ protestáns és sok ortodox egyház vezetője és híres teológusa együtt volt.

Én – személy szerint – ekkor két küldeményt kaptam. Egy táviratot apámtól, ezzel a szöveggel: „Folytassad tanulmányaidat”, és egy levelet utolsó magyarországi főnökömtől, Kendeh Györgytől. Abban leírja az elmúlt fél év egyházi programját, majd folytatja a második fél évre tervezett gyülekezeti események ismertetésével. A kettő között volt egy rövid mondat: „Te pedig maradj Vilmáéknál”. Mivel családuknak nem ismertem „Vilma” nevű személyt, ezt a mondatot csak úgy érthettem, hogy Vilmosra és Svédországra gondolt az írója. Nyilvánvaló volt az is, hogy a levél tartalma Béla barátomra is vonatkozik, mert Kendeh György Ordass Lajost jól ismerte és pontosan tudta azt, hogy a mi külföldi programjaink nagyrésze párhuzamosan bonyolódott le. Ezzel a levéllel nyilvánvalóvá vált, hogy püspökünk utolsó tanácsa szerint kell cselekednünk. Erre alkalmat adott az, hogy a Lutheránus Világszövetség jelenlévő vezetői összegyűltek és az Ordass problémáról óhajtottak velünk beszélni. Első kérdésük az volt, hogy milyen újabb híreink vannak Magyarországról. Ekkor a két küldemény szövegét ismertettük. Arra a kérdésre, hogy mi lesz ezután, arra semmit sem tudtunk felelni, úgyszintén arra sem, hogy milyen magatartást ajánlanánk ebben a helyzetben a Lutheránus Világszövetségnek vagy az EVT-nek.

E találkozón evangélikus barátaink utolsó kérdése az volt, hogy mi hárman hogyan képzeljük el az új helyzetben saját jövőnket. Vilmos barátunk mindannyiunk nevében próbált válaszolni. A következőkben foglalta össze püspökünk utolsó levelét: 1. Ha vele valami baj történik, ne utazzunk most vissza Magyarországra. 2. Fejezzük be Svédországban megkezdett felsőbb képesítést nyújtó tanulmányainkat. 3. Ezt követően, ne maradjunk mindannyian továbbra is együtt, Svédországban, hanem ajánljuk fel szolgálatainkat olyan evangélikus egyházaknak, ahol nyelvtudásunkkal és kiképzésünkkel eredményesen tudunk szolgálni és ránk szükség van. Ordass püspök úr az Egyesült Államokra gondolt, amikor erről írt. 4. Ha később tanácsra vagy esetleg segítségre szorulnánk, forduljunk mindig bizalommal a Lutheránus Világszövetség vezetőihez.

Érdekes módon ennek a meghallgatása után nem következett sem velünk, sem nélkülnk további megbeszélés, hanem a megbeszélést vezető elnök azzal fejezte be azt, hogy megkérte a jelenlévő svéd püspököt, hogy továbbítsa ennek az értekezletnek a kérését az ösztöndíj-ügyekkel foglalkozó megfelelő svéd egyházi szervezet felé, hogy segítse ezt a három fiatallembert tanulmányaik svédországi befejezésében.

Hálátlan lennék, ha nem említeném meg, hogy ebben az időben sokan érdeklődtek jövőnk alakulásának a kérdése felől és felajánlották segítségüket. Így egy reggeli istentisztelet után a dán delegáció vezetője egy borítékot nyomott a kezembe azzal a megjegyzéssel, hogy ezt az összeget előző estén tartott értekezletükön adták össze, hogy ne kelljen Hollandiából vonaton Svédországba utaznunk, hanem repülőgépen és így elkerülhessük a Németországon és Dánián való átutazásaink számára az esetleg hosszabb időt igénybevevő vízumok megszerzésének szükségességét. Jól esett, hogy a Hollandiai Evangélikus Egyház segített abban, hogy a Svédországba való visszautazásunk előtt még résztvehessünk egy Utrecht mellett tartott, fiatal lelkészek számára rendezett, nemzetközi konferencián. Ide kapcsolhatom még két magyar református lelkész (Bodóky Richárd és Victor János) vígasztaló szavait, akik kijelentették, hogy megértenek bennünket, hogy – akaratunk ellenére – el kell szakadnunk szülőhazánktól, de Isten a rossznak látszó dolgokból jót is tud előhozni. Amint az talán ismeretes, a Magyarországi Református Egyház eleinte, az evangélikus és a katolikus egyházi vezetőséggel együtt az egyházi iskolák

államosítása ellen volt, majd egy új egyházi vezetőség egy 180 fokos fordulatot tett és ezt a kormánydöntést megértette, sőt helyeselte. Ennek volt a gyümölcse, hogy kb. 12 személyt küldhetett ki az amszterdami gyűlésre. Az említett két lelkész azonban nem azok közé tartozott, akik helyeselték az új vezetőség magatartását.

Az amszterdami gyűlésről sokat lehetne írni, de arról sok nyelven, talán magyarul is, nagyszámú könyv és cikk jelent meg, így nem lehet nehéz ezekhez fordulni. Inkább arról írok, hogy mit csinált Vilmos, miután visszaérkezett Svédországba Hollandiából.

Nemsokára azután, hogy mindhárman újra Svédországban voltunk, értesítést kaptunk a Svéd Egyház Segélyszervezetének a vezetőségétől, hogy milyen határozatot hoztak továbbtanulási lehetőségeink felől. Kivételesen, mert már többször meghosszabbították eredetileg másfél évre adott ösztöndíjainkat, azt hajlandók tanulmányaink befejezésének a végéig folytatni, ami Vilmosnál a Teológiai Doktorátus megszerzéséig, vagy más ösztöndíj elfogadásának idejéig tarthatna, hiszen ő még az amszterdami nagygyűlés előtt megszerezte a licenciátusi fokozatot. Mi kettőnk számára, a még meg sem kezdett licenciátusi fokozat megszerzéséig végzendő tanulmányokig ígértek csupán támogatást. Mindegyikünk esetében aláhúzták azt, hogy az ösztöndíj csupán a hétfőtől péntekig tartó egyetemi tanulmányok számára lenne elégséges és ennek a két hétvégre eső napra való kiterjesztése attól függ, hogy elfogadjuk egy kis szolgálatot, amely a svédországi magyar mezőgazdasági munkások közötti lelkipásztori szolgálatok végzéséből állna. Ezt a Svéd Egyház a szokott tarifa szerint díjazná, valamint fizetné az útiköltségeket és egyéb, a szolgálat végzésével kapcsolatos kiadásokat. E munka végzése révén az ösztöndíj által nem fizetett napok megfelelő kiegészítéshez jutnak.

Ez a megoldás Bélának és nekem nagyon kedvező volt, bár meg kellett ezért dolgozni, Vilmos számára azonban nem. Egyrészt lelassítaná tudományos munkáját, másrészt anyagilag nem volt ilyen kiegészítésre szüksége, hiszen felesége egy állami iskolában tanárnőként dolgozott. De mégis vállalta, mert arra gondolt, hogy ő, mikor megkezdte teológiai tanulmányait Sopronban, gyülekezeti lelkipásztornak készült, de csak kevés ideig végzett ilyen munkát. Talán a mostani lehetőség megóvja attól, hogy egyoldalúvá váljon szolgálata. Másrészt így magyar honfitársai közötti munkáról van szó, amelyről az otthoni egyháznak nincs jelenleg módja, hogy annak végzéséért valamit tegyen. Végül tudta, hogy ha nem vállalja, kettőnkre esik az egész teher. Így Lundban hamarosan összeültünk és „felosztottuk” Svédországot három részre. Én akkor Lundban maradtam és Dél-Svédország magyar lelkigondozója lettem. Béla felutazott Uppsalába és a következő egyetemi félévet ott töltötte, és Stockholmban és Közép-Svédországban munkálkodott a hét végén a magyarok között. Végül Vilmos, akinek az otthona akkor Nyugat-Svédországban volt – a norvég határig terjedő dél-nyugati tartományokban élő magyarokat gondozta. Néha egymással cseréltünk, vagy egymást helyettesítettük. Vilmos ugyanis gyakran jött Lundba, hogy professzoraival megírandó disszertációja felől tanácskozzon. Talált egy olyan tárgyat, amely rendszeres teológiai, gyakorlati teológiai és egyháztörténeti érdeklődését kielégítette. A címe ennek a németül megírandó könyvnek – magyarra fordítva – ez lett: „Az istentisztelet teológiája Luthernél”. Göttingenben és Stockholmban jelent meg németül 1952-ben. A következő években a felsorolt városokban, valamint az NDK-ban Vilmos könyve három újabb kiadást ért meg, 1958-ban Philadelphiában angol fordításban és 1969-ben Tokyo-ban japán fordításban. Az eredeti szöveg 375 oldalas kiadvány.

De ennek a megjelenésétől még 1948 karácsonya körül, amikor a svédországi magyarok közti rendszeres munkát mindhárman megkezdjük, még távol voltunk. A következő évben levelezni kezdem az amerikai Egyesült Államokban levő magyar lelkészekkel és érdeklődtem esetleg magyar és angol szolgálatot igénylő gyülekezetek lelkészi állásai felől, de akkor még eredménytelenül. A nyarat a legészakabbra jutott magyar családok meglátogatásával töltöttük Béla barátommal, majd megmáztuk Lappföldön az ország legmagasabb hegyét, résztvettünk egy északi ébredési mozgalom konferenciáján, találkoztunk a svéd- finn határon az első háború utáni magyar ösztöndíjossal, Lupták kollégámmal, majd délfelé fordulva, vonaton visszatértünk Lundba. Most Béla is visszaköltözött ide, mert egyrészt rájött, hogy hol vannak Közép-Svédországban nagyszámban magyarok, ahova vasúton nem nehéz egy éjszakai hálókocsi utazással eljutni és kitűzött tanulmányai számára ez alkalmasabb környezetet biztosított, mint Uppsala. Vilmos és felesége is ide tette át hasonló ok miatt a székhelyét.

Karácsony ünnepét Bengt Åberg nevű svéd barátom szülői házában töltöttem, a Strövekstorp-i paplakon, majd onnan egy másik paplakra utaztam, ahol Leskő Béla a karácsonyt töltötte. Ugyanis ott ünnepelték Béla és az ottani esperes Éva nevű leányának az eljegyzését, akit barátom ezen az őszön Lundban ismert meg. A leányzó szociális gondozói tanulmányokat végzett. Ez szükségessé tette a magyarok között végzett munka átszervezését, amely megoldha-

tó volt. Később, amikor Vajta Vilmosnak tanulmányai miatt ki kellett kapcsolódnia ebből a szolgálatból, Norvégiából járt át az odakerült Terray László kolléga magyar istentiszteletek tartása céljából. 1952 tavaszán Béla barátom elhagyta Svédországot és feleségével, Évával, Argentínában fogadta el egy megszervezendő magyar gyülekezet lelkesi állását. Így Ordass elgondolása megvalósult. De nem egészen.

Ugyanis abban az évben, amikor Vajta Vilmos megkapta a Lund-i egyetemtől a „Teológia Doktora” címet, ez az egyetem nemcsak kitüntette, hanem szerződtette a teológia egyik magántanárának. Így 1952 őszén megkezdte előadásait. Közben a Lutheránus Világszövetség II. Világyűlése elhatározta, hogy megszervezi az eddig még nélkülözött Teológiai Osztályát. Vilmos legnagyobb meglepetésére őt kérték fel ennek a megszervezésére és az első igazgatói tisztségre. Hogy ez miben állt, arról e helyen nem tudnék mindent elmondani, nem tudnék írni. Itt csak annyit mondhatok, hogy eleinte sokat utazott, hogy megismerje a világ legtöbb lelkésznevelő intézetét. Talán legtöbb, élményben gazdag tapasztalait akkor szerezte, amikor mint a Lutheránus Világszövetség meghívott és kiküldött képviselője résztvett a XXIII. János pápa által összehívott katolikus zsinaton. Legmaradandóbb munkáját a Luther-kutató kongresszusoknak nevezhetjük, amelyek az általa alapított első alkalom után 6-7 évenként összegyűjtik a világ Luther-kutatóit. Sok könyvet írt egyedül vagy munkatársaival. Egy ízben tett csak utat Magyarországra az akkori főtitkárral, Dr. Lundqvisttel. Két lutheránus világyűlésen, Minneapolisban és Helsinkiben fontos szerepekhez jutott. Amikor Dr. Lundqvist betegsége miatt lemondott, több hónapon át a Világszövetség helyettes főtitkára volt. Tizenegy évi genfi szolgálat után, egy nyugodtabb munkakörbe szeretett volna jutni és így kinevezték az akkor megalapított Strassbourg-i Ökuménikus Intézet első igazgatójának. Itt nyugdíjba meneteléig egy nagyon jól felkészült kutató csoporttal dolgozott együtt. 1983-ban vonult nyugdíjba. Attól kezdve főleg könyveinek magyarra való átültetésével foglalkozott és egyesek ezekből Magyarországon meg is jelentek. 1998-ban hívta őt haza az Úr. Felesége születési helye templomának a kertjében nyugszik. Ezen az alkalmon több külföldi magyar lelkész és sok svéd barátja, valamint 3 gyermeke és azok családja kísérték ki a temetőbe.

Bár e tanulmány jelenlegi címe nem fedi egészen ennek a befejező fejezetnek a tartalmát, mert nem a Vajta Vilmossal való találkozásom egy alkalmáról számol be, de fontosnak tartom azt, hogy nem csak mi, őt tisztelettel és szeretettel körülvevő magyar barátai becsülték őt nagyra, hanem idegenek is. A KÉMELM egyik kezdetől fogva lelkes tagja, Szigethy Sándor, aki ma nincs közöttünk, beszélt el ezt a történetet és méltónak tartom, hogy az ne menjen feledésbe.

Sándor barátunk, aki teológiai tanulmányait még Magyarországon kezdte, de a svédországi Lundban fejezte be, úgy a hatvanas években beiratkozott teológiai tudása felfrissítése érdekében egy híres német egyetem teológiai karára, ahol az akkori idők legismertebb, nagytudású teológiai professzor előadásait hallgatta Németországban, akit W. Trillhaasnak neveztek. Amikor annak bemutatkozott, és elmondta, hogy magyar, az egy kérdést tett fel neki. „Dann kennen Sie Ihren berühmten Landsmann, (Vilmos Vajta)?” (Akkor ismeri az Ön híres honfitársát, – Vajta Vilmost?) Persze, Sándor erre adott válasza pozitív volt, de ugyanakkor boldog öröm költözött szívébe, hogy a professzor híresnek (ami németben igen megtisztelő kifejezés, talán nagyhírével fordítható) tartja Vajta Vilmost, kedves lelkésztársát. Amikor ezt elmesélte más magyar embernek, akkor azok szívét is öröm töltötte el és bizonyára hasonló eseményekről is tudtak bizonyosságot tenni.

A magam részéről is tudnék hasonló kijelentések hallásáról beszámolni, de ezt most nem kívánom megtenni, hanem inkább annak a reményemnek a megvalósulását kívánom, hogy mostani szolgálatom hozzájáruljon ahhoz, hogy előadásom minden hallgatója jobban megismerte áldott szolgálatokat végzett magyar evangélikus honfitársunk, Dr. Vajta Vilmost, és haláláig végzett munkáját.

Ifj. Fabiny Tibor:

Küzdelem a lutheri teológia érvényesüléséért az elmúlt másfél évtizedben

(OLBK, Luther Szövetség, EBBE)

Mindenekelőtt előre is elnézést kérek, hogy a témából adódóan előadásomban bizonyos mértékben személyes hangú is leszek, hiszen a lutheri teológia érvényesüléséért folytatott, 1988-tól napjainkig tartó, különböző formákat öltő, több mint egy évtizedes küzdelem egyik szereplője vagyok. Jelen voltam a címben említett egyesületek alapításánál, s azok munkájában azóta is tevékenykedem. Nem hivatalos, ám mégis az evangélikus egyházat szolgáló tevékenységre fogok most visszatekinteni, amit mintegy benső kényszerből – világiasan szólva: “hobbiból” - végeztem, hiszen mindeközben először a Szegedi Egyetem, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Károli Gáspár Református Egyetem angol irodalmi tanszékeinek oktatója voltam.

E sajátos helyzet és cselekvési tér ugyanakkor általános jellegű kérdéseket is felvet, és a jövőre nézve számos tanulsággal szolgál. A rendszerváltozás környékén és azután egyházunkban is szinte gombamódrá kezdtek szaporodni az alulról szerveződő egyházi egyesületek, amelyeket az egyház centrumából nézve sajátos “para-jelenségként” is lehet értelmezni. A különféle egyesületeket általában egy “alulról megfogalmazott, de felülről kapott” indíttatás hoz létre, mert az egyház szelleme és struktúrája nem ad teret és keretet a kívánt igény és látásmód megvalósulásának. Alulról jövő kezdeményezések önmagukban nem lehetnek idegenek protestáns hagyományainktól, amelyek általában szembenálltak a katolicizmus “felülről jövő” hierarchia-eszményével és tekintély-elvűségével. A probléma ott kezdődik, amikor az “alulról jövő igény” nem artikulálódhat az adott (bár protestáns) egyházi struktúrában, mivel annak lelkisége elvesztette eredeti dinamizmusát, a teológiája az átütő erejét, a formája pedig benső koherenciáját. Úgy is mondhatjuk, a struktúra “elkatolizálódott”, ám egyúttal a *magnus consensus* is elveszett. A “régí” megmerevedett, az “új” viszont még csak az egyház “peremén”, legfeljebb egyesületi keretek között artikulálódhat. Igaz, hogy a megújulás eszméit névleg az adott egyházi vezetés sokszor a zászlajára tűzte, ami természetéből adódóan ezt megvalósítani képtelen volt.

Tehát a lutheri teológia érvényesüléséért folytatott másfél évtizedes küzdelemről kívánok szólni. Hogy miért szükséges egyházunk saját örökségének birtokravétele, arra már többször rámutattam. Legutóbb a 2002. áprilisi faszori fórumon, ahol végülis, - némi küzdelem árán - szót kaphattam. Elmondtam akkor, hogy teológiai paradigmaváltásra van szükség egyházunkban, hiszen egy rossz beállítódás foglyai vagyunk: az *eredetileg teocentrikus és krisztocentrikus teológiai gondolkodást fokozatosan kiszorította az antropocentrikus teológiai gondolkodás*: Isten és Krisztus helyett az „ember” lett a teológiai gondolkodás mértéke. Öt antropocentrikus teológiáról szóltam, elismerve, hogy mindegyiknek van pozitív hagyománya is. Ezek: 1. a kultúrprotestantizmus, 2. a pietizmus, 3. a modern (egzisztencialista) teológia, 4. a diakonai teológia, 5. a humanista szekularizált teológia.¹ Egy művészi analógiával élve ezeket a teológiákat a divatos „romantikus” teológiának neveztem, szemben egyházunk egyházunk „klasszikus” teológiájával, ami – mint írtam – immár az ajtó előtt áll, dübörög és bebocsátást kér. Ez a teológia pedig a lutheri teológia, elsősorban a *theologia crucis* öröksége, ami a jelek szerint legkevésbé ismert, legkevésbé vonzó egyházunk fiatalabb lelkésznevezéde körében, amelyik mind a mai napig vagy a fundamentalizmus, vagy a liberalizmus hatása alatt áll. Jól illusztrálja ezt, amikor pár hónappal ezelőtt a Lelkészakadémia egyik szervezője – feltehetőleg külső sugallatra – felkért, hogy idén ősszel Lutherről és a reformátori teológiáról vezessek egy lelkészakadémiai kurzust, némi értetlenkedésnek adott hangot, hogy miért is kell a mi

¹ „A kereszt és a teológiai paradigmaváltás kikerülhetetlensége. Utószó” in, Percze Sándor- Szakács Tamás-Tubák József, *A kereszt teológiája és a lelkigondozás Magyar Luther Könyvek* 9. Magyarországi Luther Szövetség, Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület, Budapest-Győr, 2002. 129-141.old.

lelkészeinknek a nyugati teológiában már régen meghaladott Lutherrel foglalkozni. Gyanítom, hogy e szemléletért mégsem a kurzus fiatal szervezője hibáztatható, hiszen ha az elmúlt évtizedekben neki rossz tapasztalatai voltak a Luther-örökség egyházi elsajátítása kapcsán, talán okkal érezhette irrelevánsnak Luthert.

Luther szellemi örökségével ugyanis sokféleképpen lehet foglalkozni, „lutheresen” fogalmazva: külsőleg és belsőleg is. Kultúrtörténészek, nyelvészek egyaránt foglalkoztak kiemelkedő, ám sokszor mégis ellentmondásos szerepével és tevékenységével. „Lutheránusként” is lehetünk Luther „külső” megközelítói: csak szobrok emelésével, képek kiakasztásával, kiállítások buzgó szervezésével csupán az embert, a „hóst” nézzük, s nem abba az irányba tekintünk, amerre ő mutatott. Ilyen kultikus megközelítés szükségszerűen ellenhatást vált ki, a heroizálást deheroizálás követi. Egyre többet halljuk: Luther a „valóságban” több szempontból is ellenszenves személyiség, a mai antiszemitizmus előfutára volt. Természetesen lehet ebben a meglátásban is igazság, mégis azt kell mondanunk, hogy az antropocentrikus gondolkodás csapdájában vergődünk akkor is, amikor gigantikus méretű szuper-embert látunk benne, és akkor is amikor ennek az ellenkezőjéről vagyunk meggyőződve. Az antropocentrizmus csapdából csak akkor kerülhetünk ki, ha a mi gondolkodásunk változik meg alapvető módon, ha emberi mérték helyett teocentrikusan fogunk gondolkodni. Ilyenkor, bár Luther emberi gyengéit nem takargatjuk, mégsem azt tekintjük feladatunknak, hogy ezekre mutassunk rá, hanem sokkal inkább arra, hogy Isten miként szólít meg, s miként használ fel hatalmas céljaira sokszor emberileg ily tökéletlen személyt is mint a Krisztus után 1500 évvel élt Luther Mártont.

Amint ezt belátjuk, máris „belülre”, Krisztus egyetemes egyházába tartozunk, s a lelkes „kultikus” heroizálás vagy éppen a cinikus deheroizálás helyett a „kultúra” művelését választjuk. Ha így gondolkodunk, akkor Luthernek nem feltétlenül az emberi hangját, hanem a Krisztusra mutató tanúságtételét fogjuk megismerni, ilyen jellegű írásait kívánjuk hozzáférhetővé tenni. Elmondhatjuk, hogy a „Luther-kultusz” csupán Lutherről beszél, amíg a Luther kultúra magát Luthert, vagyis Luther írásait olvassa és tanulmányozza.

A magyar nyelvű Luther-kultúrának tiszteletreméltó hagyománya van. A 19. században a Luther Társaság, majd a 20. század elején az Országos Luther Szövetség vállalta fel Luther munkáinak megjelentetését és terjesztését. Masznyik Endre pozsonyi teológiai tanár szerkesztésében 1906-1914 között látott napvilágot látott a hat kötetes válogatás Luther legfontosabb műveiből. A 20. században a magyar Luther-kutatók közül az egyháztörténész Payr Sándor, Sólyom Jenő, Wiczian Dezső munkássága hagyott maradandó nyomot, a rendszeres teológusok közül Id. Pröhle Károly, Nagy Gyula, ifj. Pröhle Károly közvetített, fordított, illetve adott ki Luther-műveket.

A két világháború pusztítása, majd az 1956-os forradalom eltiprása, a szellemi élet teljes megbénítása a teológia területén is felmérhetetlen rombolást végzett. Tudós, Luthert kutató professzorokat az egyik napról a másikra bocsátottak el az Evangélikus Teológiai Akadémiáról. A rendszerváltozásig inkább reprezentatív kiadványok jelenhettek meg csupán, így legfeljebb a Luther-örökség „kultikus” elsajátítása. Egyházunk nemcsak a Káldy-korszakban, hanem az azt követő két évtizedben sem tett túl sokat azért, hogy Luther írásai magyar nyelven hozzáférhetőek legyenek. Egyedüli kivétel a Pröhle Károly által fordított Luther Márton *Négy hitvallása*, amely először Luther születésének 500. évfordulójára jelent meg. Az Ordass második püspöksége alatt 1957-ben kiadott *Konkordia könyv*, azóta sem jelent meg, régóta nem kapható.

A lutheri teológiát hazai kiadványokból tehát aligha lehetett megismerni. Külföldre szakadt magyar nyelvű kiadványok nyújthattak egyedül némi pótlékot. Számomra például üdítőleg hatott, amikor első angliai utam alkalmával tizenhat éves koromban elolvashattam Vajta Vilmos „Krisztus követése” című tanulmányát, amelyet egy Pátkai Róberttől kapott kiadványban fedeztem fel 1971-ben.

Az Ordass Lajos Baráti Kör (OLBK)

Az első jelentős egyesület közvetlenül a rendszerváltozás előtt született. Dóka Zoltán, id. Kendeh György, Boleratzky Lóránd, Herényi István szervező munkájának köszönhetően 1989 március 18-án alakult meg hivatalosan is az OLBK. A Baráti Kör alapszabályában is rögzítette, hogy Ordass emlékének ápolásán túl az egyház „evangéliumból fakadó megújulásáért” is

tevékenykedik, s tudatosan mutatta fel, hogy Ordass egyházvezetői teológiájában a lutheri teológia, nevezetesen a törvény és az evangélium megkülönböztetése, a kettős birodalomról szóló tanítás, a hitvallásos szemlélet érvényesült. Dóka Zoltán, Ittész Gábor, Botta István, id. Magassy Sándor írásai egyértelműen a lutheri teológia alapján vállalták fel az egyházvezetést kritizáló, ellenzéki szerepet. Három éven keresztül a Kör lapjának, a *Keresztyén igazságnak* egyik első szerkesztője voltam, ahol „régii” hazai teológusaink közül Karner Károly, Scholz László, Sólyom Jenő, Urbán Ernő, a külföldiek közül Vajta Vilmos, Oswald Bayer, H.H. Schmid lutheri teológiát tükröző írásait jelentettük meg, Luthertől rövidebb áhitatokat közöltünk. 1992 után már nem vettem részt a *Keresztyén igazság* szerkesztésében, a lap azóta is töretlenül megjelenik: itt olvashattuk Dóka Zoltán fordításában Waltert Mostert, Ittész Gábor fordításában Werner Elert tanulmányait a lutheri teológia lényegéről. A Baráti Kör Ordass írásain kívül újra megjelentette Virág Jenő *Luther Márton önmagáról* című művét, amely számos kiadást megért. Egyre nagyobb igény mutatkozott, hogy Luthertől származó írásokat is lehessen magyarul olvasni. A Kör 1994-ben újra a Virág Jenő fordításában először megjelent *Tizennégy vigasztaló kép* című művet. Ekkoriban jelentek meg magánkiadásban Takács János hódmezővásárhelyi lelkész fordításai: Luther *Magnificat*-kommentárja és a *A jó cselekedetokről* írott könyve.

Magyarországi Luther Szövetség

1991-re megérett a helyzet, hogy immár Luther műveinek kiadására, a lutheri teológia érvényesítésére létrejöjjön egy újabb egyesület, ezúttal a Magyarországi Luther Szövetség. A Szövetség megalakulása némileg viharos körülmények között történt: az akkor egyházvezetés elképzelésével szemben ismét egy alulról jövő kezdeményezés nyert többséget a tisztviselők megválasztása körüli szavazásban. Az akkor egyházvezetés ezért tudatosan nem támogatta, sőt inkább „ellenzék”-nek látta a Szövetséget, amely a maga igen szerény eszközeivel a fent vázolt teológiaiilag motivált kulturális célt tűzte ki zászlajára. Az Alapszabályban a szövetség céljáról ezt olvassuk:

„Reformatori örökségünk mélyebb megismerése, valamint mai alkalmazása. Az evangélikusság iránt érdeklődő vagy abban megerősödni kívánók számára segítségnyújtás. Luther Krisztus-ismeretének és evangéliumértelmezésének megismerése. A mai evangélikus gondolkodás számontartása. Ennek érdekében ismeretterjesztő és tudományos kiadványok közzététele, konferenciák és találkozóok szervezése, az evangélikusok szolgálatának támogatása mind a szórványokig.”

A *Magyar Luther Könyvek* és a *Magyar Luther Füzetek* szerkesztője lettem. A Luthertől származó, lehetőleg új fordításban megjelenő primér szövegeket „bordó”, a Lutherről és a reformációról szóló műveket „sárga” színű borítólapon adjuk ki mind a könyvek, mind a füzetek esetében. Sorozatszerkesztőként a kiadványokkal három olvasóközönséget kívántam megszólítani: 1. az evangélikus egyház tagjait a teológiai eszmélés és megújulás jegyében, 2. hazai tudományos kutatókat, 3. minden érdeklődőt. A Füzetek és a Könyvek nem tudományos jellegű kritikai kiadások, hanem a lutheri teológia megismerését, építő jellegű olvasmányok megjelentetését tűzték ki célul. Így Luther művei közül a Szentíráshoz írt előszók, Mária magyar királynénak írt vigasztaló zsoltárok, a nyolc böjti prédikáció, a szentségekről írt sermok, a *Heidelbergi disputáció* és további rövidebb meditációk jelentek meg. Fordítóink között aktív és nyugdíjas lelkészek, tanárok, egyetemi hallgatók vannak. A „sárga” fedél alatt pedig a Lutherről szóló szakirodalom jelentősebb alkotásai: Vajta Vilmos a *communio* lutheri fogalmáról, Gerhard Ebelingnek a lutheri gondolkodás sajátosságáról, Walter von Loewenichnek a kereszt teológiájáról, valamint Eric W. Gritsch-nek a lutheranizmusról szóló könyvei láttak napvilágot. Reprint kiadásban itt váltak újra hozzáférhetővé Sólyom Jenő és Wiczian Dezső korábban sokat keresett munkái. Ebben a hónapban várható Gerhard Forde a közelmúltban elhunyt amerikai teológus *Ki a kereszt teológusa?* című munkájának megjelenése, amelyet egy kollégámmal együtt én fordítottam. Az egyes kiadványokra többnyire külföldi segítséget kapunk, a Martin Luther Bund-dal lelkészi elnökönk, Reuss András tartja a kapcsolatot.

Bár igaz, hogy a Szövetség soproni és budapesti tagozata rendszeresen előadásokat szervez, s a soproni tagozat munkájára különösképpen is a dicséretes aktivitás jellemző, mégis el kell még mondani, hogy a Magyarországi Luther Szövetségnek semmiféle infrastruktúrája nincsen, s a könyvkiadás szempontjából egyenesen virtuálisan létezik a Szövetség. A Kiadványok csupán azért jelenhettek és jelenhetnek meg, mert a Károli Gáspár Református Egyetem épületében

működik a Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány, amely elsősorban a református és az evangélikus teológiák kezdeményezésére jött létre, s a kiadványok szerkesztése, szöveggondozása, a nyomtatásra való előkészítése itt történik. Egyébként a Kutatóközpont által kiadott *Hermeneutikai Füzetek* című sorozatban is jelentek meg Lutherrel kapcsolatos kiadványok, például Walter Mostert és Gerhard Ebeling írásai.

A Magyarországi Luther Szövetség sorozatain kívül jelentős vállalkozás volt Luther *De servo arbitrio* című munkájának Weltler Ödön és Weltler Sándor által készített magyar fordítása, amelyet a soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium (Liceum) adott ki. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya pedig megjelentette Pósfay György disszertációját, amely az egyház egyetemességének lutheri értelmezéséről szólt. Ugyancsak hamarosan várható Eric W. Gritsch, *Isten udvari bolondja – Luther korunk perspektívájából* című könyvének megjelenése Böröcz Enikő fordításában.

Egy évtized viszonylatában önmagában ez nem is lenne gyenge teljesítmény, ám a fél évszázad kimaradásának ismeretében azt kell mondanunk, hogy egyelőre csupán a mélypontról lendültünk ki. Nemcsak évek és évtizedek szívós munkájára, hanem lelkészek, teológiai tanárok, levéltári kutatók, könyvtárosok, világiak és egyházi szakemberek, különféle irányzatok képviselőinek összefogására és összetartására van szükség ahhoz, hogy a magyar nyelvű Luther-kultúra idehaza végre kibontakozhasson, s a külföldi kutatások eredményeiről legalább tudomást szerezzon.

Evangélikus Belmissziói és Baráti Egyesület (EBBE)

Anyagi és emberi erő, de legfőképpen egyházvezetői aktív támogatás hiányában viszonylag kevés lelkészt érnek el ezek a kiadványok. Majdnem egy évtizednyi küzdelem után szomorúan kellett felismerni, hogy egy sajátos-sajnálatos szellemiség következtében lelkészei, teológus hallgatói nem egyházunk igazán nem becsüli meg ezt a munkát, s a lutheri örökség iránt nem mutat különösebb érdeklődést. Számos negatív jelenség tapasztalata Szeverényi János budai esperest arra készítette, hogy egy csoportot szervezzen, amelyik aztán 2002. január 8-án elfogadta az *Egyházunk mai fogsága* című nyílt levelet, amit az egyház vezetésének is elküldött. Ebben többek között ez is olvasható: „*A teológiáról kikerülő, pályakezdő lelkészek szolgálatában nem tapasztaljuk, hogy a lutheri teológia gondolkodásmódjuk meghatározó mértéke lenne.*” Az irat nagy port kavart, azonnal ellenségeket és barátokat teremtett magának. Bár az egyházvezetés irányába igen kritikus hangot ütött meg, célkitűzése és hangneme mégsem volt ellenséges. Ezzel is magyarázható, hogy az un. „fogság-levél” háttérén, a két világháború közötti „Baráti Mozgalom” és a dunántúli „Belmissziói munkaprogram” örökségét felvállalva igen gyorsan megszerveződött az Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület (EBBE), amely segítséget ajánlott az egyházvezetésnek, s az Egyesületet egyházunk közgyűlése elfogadta. Az EBBE sajátos szolgálatát azóta is töretlenül folytatja a „kritikai szolidaritás” (Vajta Vilmos kifejezése) jegyében, s az egyházvezetés ezt elfogadja, s tulajdonképpen támogatja.

Az EBBE a 2002 márciusában történt megalakulás óta havonként tart rendszeresen összejöveteleket, ahol egyházunk megújulásáért imádkozik, előadásokat és fórumokat szervez, sokszor olyanokkal, akik másképpen gondolkodnak, mint a baráti egyesület képviselői. Az Alapszabályból idézek: *"Az Egyesület célja, hogy összefogja mindazokat a testvéreket, akik az Isten igéjében kijelentett, s a golgotai kereszten megragadott evangélium alapján hitük, szeretetük, szolgálatuk felajánlásával a jelen egyesületi keret formájában is munkálni szeretnék az anyaszentegyház ébredésének és építésének ügyét, azzal a meggyőződéssel, hogy az egyháznak és a hívőknek állandó reformációra van szüksége. Az Egyesület a 2002. január 8-án indult evangélikus egyházi őrálói mozgalom háttérén szerveződik, ugyanakkor épülni kíván a II. világháború előtti evangélikus megújulási és egyházépítői hagyományokból: a "Baráti Mozgalom", valamint a "Belmissziói Munkaprogram" áldásaiból."*

Miben sajátos az EBBE célkitűzése? Három pontban fogalmazható meg az Egyesület sajátossága: 1) Az egyéni keresztyén életünk megújulásán túl az egész anyaszentegyház ébredéséért küzd rendszeres imádkozó közösségben és célirányos szolgálatban. A belmisszió mindenek előtt az egyház "önmissziója", ezért különös figyelemmel fordul a szekularizált egyháztagok, a pusztuló gyülekezetek, a szórványok felé. 2) Az egyház megújulásához elengedhetetlennek tartja a teológiai reflexiót, elsősorban a reformáció örökségének, a mai embert is megszólító lutheri teológiának az érvényesítését. 3) Tág ölelésű, nyitott egyesület,

melynek tagjai között különböző irányzatok képviselői is megférnek. Az egyes irányzatok Isten igéjének fényében egymással párbeszédet folytatnak. A keresztyén testvéri szeretet jegyében lankadatlanul keresik a kapcsolatot a tőlük eltérő gondolkodású hittestvérekkel is. Ez a látás elengedhetetlen a Krisztusban elnyerhető valódi megbékéléshez és kiengesztelődéshez.

Az elmúlt években az Egyesület féléves sorozatokat indított. A legutóbbi, 2005 tavaszán a „Hitünk titkai. Teológia – Luther nyomán – mindenkinek” című előadásai a rejtőzködő és kinyilatkozató Istenről, a testté léétel, a keresztfá, a feltámadás, az egyház és a végidő titkáról szóló előadások immár kötet formájában is olvashatók. A jövő héten indul őszi sorozatunk: „Igazság és kiengesztelődés” címen az egyházi közelmúlt teológiai, történeti, etikai és gyakorlati kérdéseiről hangzanak el előadások minden hónap második csütörtökén.

Az EBBE elindította a *Tájéoló* című hírlevelét, s mivel tudatosan felvállalta a dunántúli Belmissziói munkaprogram örökségét, a munkafüzetek teológiailag ma is aktuális, a lutheri teológiát híven tükröző írásaiból egy válogatást tett közzé. Hiszünk ugyanis abban, hogy egyházunknak hitvalló klasszikusai, akik hangját a politikai-egyházpolitikai erőszak, vagy éppen a felületes korszellem elnémíthatta, de ma nekünk ismét hallani az egyház élő hangját, ami végső soron Jézus Krisztus hangja, de az ő tanúinak, a szentek gyülekezetének kórusában szól hozzánk: Luther Márton, Ordass Lajos, Túróczy Zoltán, Kapi Béla, Szabó József, Urbán Ernő, Keken András, Kendeh György, Vajta Vilmos. Scholz László hangján keresztül. Az ő hangjukat ismét megszólaltatva mi is a *communio sanctorum* részesei lehetünk. S ez felemelő érzés.

Luther tudta, nagyon jól tudta, hogy az egyház küzdelemben él, e földi vándorútján *ecclesia militans* marad. Ezért a lutheri örökségért nekünk is küzdeni kell. Amíg a világias szemmel telepszik rá egyházunkra, harcolnunk kell azért, ami a miénk. Szemben az ellenszennvel, apátiával vagy csupán a közönnyel. Az egyesületek kérdése mindig is vitatott az egyházban. Ha az egyház jól működne, nem lenne szüksége egyesületekre. De amíg az egyház nem a *proprium*-nak megfelelően él, addig az egyesületek az egyház *helyett* végzik a szolgálatot. Túróczy Zoltán írta 1939-es székfoglalójában, hogy „Az egyház munkájának lényegéhez tartozó missziói szolgálatot, értve annak akár evangéliumi, akár pedig szeretetszolgálatát, évtizedeken keresztül a különböző egyesületek végezték. Létrejöttük és munkájuk egy ideig ítélet volt az egyház fölött. Meg is érdemelte az egyház ezt az ítéletet, mert hiszen éppen olyan munkaterületet hagyott parlagon, amelyet elsősorban kellett volna megművelnie.” Az Egyesületek, ha kritikuskak is az egyház vezetésével szemben, jól tudják, hogy ők nem az egyház ellen, vagy helyett működnek, hanem az egyházért: segíteni akarnak az egyháznak, gyógyítani akarják az egyház beteg testét. Munkájuk, szolgálatuk ezért az egyház centrumából nézve „partizán-akciónak” tűnhet. Karl Barth a hitvallókat nevezte „Isten partizánjai”-nak. Szolgálatunkat mi is „őrállásnak”, „hitvallásnak”, „sáfárságnak”, „katalizátor”-nak tekintjük. Munkánkhoz nem fűződik érdek, bár ellenfeleink nem mulasztották el kinyilvánítani, hogy azért buzgólkodunk, mert pozícióra vágyunk. Én azt hiszem, hogy nincs bennünk ilyen „vágyakozás”, biblikus nyelven: *epithümia*, mert nem pozíciókért, hanem Isten igazságáért küzdünk és harcolunk. Sokszor talán családi életünk, munkahelyi előremenetelünk rovására. Inkább afféle „megszállottak” vagyunk, szorongat bennünket a lélek, itt állunk, másképp nem tehetünk. A harcban persze mi is örlődünk. De Krisztus e földi valóságban még küzdő egyház, *ecclesia militans*. Küzdelmünkre, szolgálatunkra addig van szükség addig van szükség, amíg begyógyul az egyház egynéhány sebe. Tudjuk, mert Luthertől megtanultuk: az anyaszentegyház elrejtett titok marad: *ecclesia abscondita*. Szentjei sokszor rejtettek a mi szemünk elől. A szenvedést nemcsak megspórolni nem lehet, de nem is szabad. Ha Urunk keresztet mér reánk, akkor azt hordoznunk kell, mert az egyház *ecclesia crucis* is, kereszthordozó, vagy ahogy E.W.Gritsch mondja, „keresztformájú”, „cruciform” közösség. Ám, a kereszt - s erre Luther tanít meg – megtanít helyesen látni bennünket. A kereszt nélkül, a világ, vagy az elvilágiasodott egyház szemével fordítva látjuk a dolgokat, mint ahogyan azok a valóságban vannak. A kereszt, mint írja Luther, megfordítja a látásunkat. Csak akkor válhatunk a kereszt teológusaivá, ha vállaljuk a kereszt hordozását. A *Heidelbergi Disputáció* 21. tétele élesen metsző, tiszta szavaival: „A dicsőség teológusa a rosszat jónak, a jót rossznak mondja, a kereszt teológusa azt mondja, ami a valóság”.

Ezért a valóságért, annak látásáért és láttatásáért küzdünk, s nem csupán a lutheri teológiáért. A lutheri teológia csak eszköz, szemüveg, amit egy jó ideje eldobtunk magunktól. Érdemes újra felvennünk, hogy ismét azt lássuk, ami a valóság.

Böröcz Enikő:

A lutheri teológia tartaléka az egyházvezetés számára: Ordass Lajos példája

Bevezetés:

Hálásan köszönöm a meghívást, megtiszteltetés számomra egy ilyen grémimum előtt szólni. A címet ízlelgetve annak három súlypontját fedeztem fel, és pedig a lutheri teológia, ezúttal az egyházi vezetés felé kihegyezve, mindez pedig Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspök példája nyomán.

A címet érintetlenül hagyva, a lutheri teológiából az egyházzól, az egyházvezetésről és a világi dolgokról és világi többségről szóló tanítást fogom itt és most kiemelni. Ezt követően beszélek Ordass lutheranizmusáról. Az előadás harmadik részében, pedig a két mondanivaló közös üzenetével kívánom szembesíteni nemcsak a szűkebb értelemben vett egyházi vezetést (püspököket, egyetemes és kerületi felügyelőket, espereseket), hanem mindnyájunkat.

Azért tartom nagyon fontosnak, hogy ezekről a kérdésekről beszéljünk, mert az a meglátásom, hogy az elmúlt évtizedek önhibánkból és részben önhibáinkon kívül – előbbit súlyosabbnak tartom! – ránk zúduló történései, és az ezekre adott válaszaink nyomán a három történelmi egyház közül a Magyarországi Evangélikus Egyház (a továbbiakban: MEE) ment át a legnagyobb identitás-vesztésen. Ma már valóban odáig jutottunk, hogy igaznak tűnik, amit sokan fogalmaznak: „lassan el kell döntenünk, hogy a legkisebb történelmi egyház, vagy pedig a legnagyobb keresztyén szekta kívánunk-e lenni Magyarországon.”

Az identitás-vesztésünk legfőbb okai között előkelő helyen áll a lutheránus örökség, Luther és a lutheránus világ és magyar örökségünk mérhetetlen devalválódása a sorainkban. Mindez sokszor Jézus Krisztusra, máskor az ökumenére, ismét máskor a szekularizált világra való mutogatás jegyében történt és történik sokszor ma is. Elképzelhetetlennek tartom, hogy a katolikus egyházban szent Ágoston, Aquino-i Tamás és a többiek, a református egyházban Zwingli, Kálvin János, és a többi nagy református teológus olyan mértékű kritika, vesszőfutás, és ebből fakadóan olyan mértékű elértéktelenedés alá essenek a saját egyházaikban, mint ami Luther Mártonnak, és az ő teológiájának jutott a mi egyházunkban az elmúlt évtizedekben.

Elősorban az evangélikus teológiát rosszul művelő szakembereink, a saját teológiát kreáló, és azt másokra is rá oktroyáló egyházi vezetők felelősek a kialakult helyzetért. Másodsorban viszont a fentiek megszólalásait dicsérgető, azokat kritika nélkül magáévá tevő papság és laikusok is felelősek. Tudnunk kellene, hogy a rossz teológia hibás hitet gerjeszt, a hibás hitből, hibás megszólalások, és ebből hibás életek születnek.

1963-64-ben folyt egy szűk körben lezajlott teológiai vita egyházunkon belül. Az egész egy, Hafenscher Károly és Keken András közötti levelezéssel kezdődött. A vita Stauffer egyes állításai, és hatása problémakörrel indult, de azután az evangélikus igehirdető és egyéb szolgálat milyenségét célozta meg. Ennek kapcsán Hafenscher Károly húsz pontot állított össze, amelyekkel egyszerre kívánt az akkori Kekennel, és az akkori egyházi helyzettel vitázni. A pontok a következők: „Stauffer szerepe nem túlhangsúlyozott-e?; Valóban mindenki mértéke Jézus Krisztus?; A „logia” lett a Bibliánk? A rejudaizálás a legnagyobb veszély-e?; Ösbűn, eredendő bűn, ember-látás kérdése; Megtérés; Műhelymunka szellőztetése.; Az egyháztörténelem egyoldalú értékelése; Az egyházfogalom kicsinyítése.; Bizonygatás-e a mi dolgunk?; Nem kísértés-e a „vallásos” teljes lenézése?; A historizmus veszélye; Tévedhetlenség-e a mi igényünk?; Van-e új élet, engedelmes Krisztus-követés?; A kegyelem helyett az általános szeretet hirdetése.; Nem értékeljük-e túl a modern embert?; Örömtelenség –

mint problémázgatásunk következménye.; Óriás-szerep a szószéken.; Az eszhatologia hangsúlytalansága.;¹

Ismereteim szerint 1984-ig, a Dóka-levél megírásáig tulajdonképpen ez volt az egyetlen teológiai vita az evangélikus egyház teológiáját és szolgálatát illetően.

A Dóka-levél után a Vajta Vilmosnak adományozott díszdoktori cím elfogadásának feltételül szabott, és a több mint 15 év után most megjelentetett Vajta-könyv körül mozdult meg újból ez a kérdés. Azonban a háttérben itt is óriási sumákolás folyt, amelynek csak mozaikkockáit sikerült kikutatnom. Arról volt szó ugyanis, hogy 1989-ben a Vajta-könyvet valaki vagy valakik kiadták fordításra dr Ferdinánd Istvánnak. Ferdinánd István egy 1990. március 2-án kelt levelében közölte, hogy a könyv első részét 1989. elején, a második részét 1989. végén lefordította.² Az első rész lefordítása után ígéretet kapott arra, hogy a kész anyagot az LMK-k rendelkezésére bocsátják, majd a második rész elkészülte után kiadják. Az elkészült anyagot Ferdinánd Istvántól elvitték, és többet nem jelentkeztek. Különféle hírek keringtek a dologgal kapcsolatban, amelyek a fordítás minőségét, és egyéb körülményeket emlegettek. Tény az, hogy valaki, vagy valakik tizenöt évre hibernálták ezt az egész kérdést. Jó lenne tudni, hogy mi történt. Az örömet, hogy a mű, most már Vajta Vilmos halála után mégis megjelent, beárnyékolja a kérdés, hogy ki vagy kik gátolták az ügyet, több mint 15 évig.

Zárójelben jegyzem meg, hogy a közelmúlt egyháztörténelmének a kutatásával kapcsolatosan is hasonló tapasztalatokat gyűjtöttem be. 1988-ban, az új vallásügyi törvény előkészítésekor óriási különbség volt az akkori egyházvezetés és annak ellenzéke javaslatai között. Az akkori egyházvezetés bizonyos feltételek mellett fenntarthatónak vélte az 1957-es 22-es törvényt, ugyanígy helyeselte az AEH-megmaradását is. Nem kérték az ETA egyetemi karokba történő kooptálását sem. A fentieket kevesellve ellenzéki körök is megírták a maguk javaslatait. Ezek között a következők szerepeltek. A teljes vallásszabadság elvének hangsúlyozása, garanciákkal együtt az autonómia biztosítása, az egyházaknak közjogi testületekként történő elismerése. A vallásszabadságról készülő új törvényre tekintettel: több szabadságot, önkormányzatot, felelősséget, demokráciát követeltek a többi egyházak, ezt kell nekünk is követelni-, írták a beadványukban. A követelések között szerepelt még az önkormányzat, az 1957 22 tv. eltörlése, teljes vagyoni autonómia. Istentiszteletek, vallásitanítás, lelkigondozás, egyházi iskolák egy része visszaadásának a követelése, temetők dologának rendezése, az alternatív katonai szolgálat biztosítása, egyházi egyesületek teljes szabadsága egészítették ki a kérdést. Állami segítség-nyújtást kértek az egyházi törvények érvényesítéséhez. Államsegélyt kértek, továbbá az egyházi jogi tanszék visszaállítását, és egy állandó közös bizottságot. A beadványban idézték a francia közmondást, amely szerint „Kormányozni annyit tesz, mint előrelátni.”³

Ezen a háttéren nagyon örülök ha valami mozdulni látszik ezen a téren is, azonban azt is tudom, hogy minden haladás ellenére az útnak még csak az elején vagyunk.

Visszatérve a témánkhoz egy eklatáns példa arra, hogy a múlt itt kísért közöttünk. Egy nem régen született szigorlati dolgozatban, amely Keken András Deák téri lelkész hatását vizsgálta,⁴ elsősorban az értelmiség körében, az egyik megszólaló az egyházpolitikailag sokat szenvedett, teológiailag magasan képzett, de életének bizonyos időszakában szünkretista teológiába tévedt Kekent a következőképpen kívánta méltatni. „Számomra... kissé zavaró volt, hogy Laci bácsi... [Scholz László zuglói lelkésztől van szó, aki vita nélkül az elmúlt évtizedek legnagyobb evangélikus teológusai közé tartozott! B.E.]... a teológusok közül szinte kizárólag Luther tanításait hirdette, mindenki más fölé helyezve. Holott úgy érzem, hogy ahogy a zeneszerzőket nem egyedül Bach, vagy a 20. századi teológiát nem egyedül Bonhoeffer képviseli, ugyanúgy a teológia világképe sokkal összetettebb, sokkal színesebb annál, hogy csakis Lutherre alapozzuk.”⁵

¹ A levelezés szövegét id.dr Hafenscher Károly bocsátotta rendelkezésemre.

² Ferdinánd István levele Mátis Istvánnak Gyúró 1990. március 2. A levél dr Ferdinánd István tulajdonában van.

³ Az anyagot l. In. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti levéltára Belügyminisztérium III/III-1-c alosztály Objektum Dosszié Szám: 11-OD -4326. 1986.okt.20. Az ETA területén jelentkező ellenséges tevékenység felderítése.

⁴ A levelezést Hafenscher Károly ny.lelkész bocsátotta rendelkezésemre.

⁵ Kézdí Péter szigorlati dolgozatát, amely Keken András hatását vizsgálta elsősorban az értelmiség körében Kertész Gézáné bocsátotta rendelkezésemre.

Csak azért idéztem ezt a véleményt, hogy aláhúzzam azt, hogy óriási káosz uralkodik a fejekben és a szívekben Lutherre és a lutheri teológiára gondolva. Egészen odáig menően, hogy Lutherből Jézus Krisztus és az egyház ellenségét is megpróbálják kifarangni, és pedig azzal a szándékkal, hogy mi majd valami jobbat hozunk helyette.

A kissé hosszúra nyúlt bevezetés végén egy szubjektív vallomás Lutherről és a lutheri teológiáról. Azért, hogy tisztázzam, hogy ebben a kérdésben magam hol és hogyan állok. Soha nem tévesztettem össze Luther Márton személyét, és az ő teológiáját Jézus Krisztussal. Soha nem tekintettem sem Luther személyét sem a művét tévedhetetlennek. Azonban minél jobban megismerem teológiája lényegét a kereszt és feltámadás-teológiát, a megigazulásról szóló tanítását, evangélikus hitvallási iratainkat, egyre erősebb az a meggyőződésem, hogy Luther a keresztyén világ legnagyobb hatású teológusai közé tartozik ma is. És Jézus Krisztus evangélikus egyházainak erre szabadna büszkének lenni. A MEE-nak is.

I. Az Ágostai Hitvallás és annak magyarázata az egyhárról, az egyházi és a világi felsőbbbségről

Az Ágostai Hitvallás a 7. és 8. cikkelyeiben, illetve ezek Védőiratában beszél a minden időben megmaradó egyház lényegéről¹, a 14. cikkelyben és annak magyarázatában az egyházi rendről², végül pedig a 16. cikkelyben, és annak magyarázatában a világi dolgokról.³

1. Az egyhárról szóló evangélikus tanítás rövid összefoglalása

Az egyhárról szóló tanítás legfontosabb kijelentései az egyháznak *communio sanctorum* – szentek közösségeként történő aposztrofálása. Az egyház speciális feladatáknak az evangélium tisztán történő tanítása és a szentségek helyes kiszolgáltatása van megjelölve. Az is tisztázódik, hogy az egyház mindezek ellenére sem *societas perfecta*, hanem *corpus mixtum*, amelyben nem csak a magukat *simul iustus et peccator*-nak tartó szentek, hanem „képmutatók és gonoszok” is élnek. Ez utóbbiak szentségosztása mégis érvényes és hatékony, mert annak „Krisztus rendelése és parancsa folytán van hatóereje”.⁴ Az Apológiában azt húzzák alá, hogy az egyháznak nem a külső dolgai és a szertartások, hanem a láthatatlan, de tapasztalható dolga számít igazán, ez pedig a „hitnek és a Szentléleknek szívbeli közössége.” Az egyház közepén tehát a személyek Krisztussal való élő kapcsolata áll. Ez az igazság vigasztalás azoknak, akik szomorkodnak és kétségbeesnek amiatt, hogy „roppant nagy az istentelenek száma magában az egyházban, akik azt valósággal elnyomják.”⁵ A világban ennek megfelelően háromféle nép él: Izrael – a törvény népe -, Jézus Krisztus egyházának tagjai, akik a Lélek népe, és a többiek, akik kevesebbet vagy többet hordoznak a fenti két nép által képviselt vonásokból. A legnagyobb felelőssége ezen a háttéren Jézus Krisztus visszajöveteléig a Lélek népének van, ez azt jelenti, hogy mi sokkal tartozunk a másik két csoportnak

2. Az egyházi hatalomról

Ami az egyházi hatalmat illeti – vagy ahogy az eredeti szöveg mondja „a püspökök hatalmát”- itt az oldás és kötés, (kulcsok hatalma!), az evangélium hirdetése és a szentségek kiszolgáltatásának az Istentől eredő hatalma és megbízatása kerül említésre. Örök, isteni javak közvetítésének a szolgálata ez. A püspöki *iurisdictio* –ba a következők tartoznak bele: a már említett oldás és kötés; az evangéliummal ellentétes tanítás elvetése, a nyilvánvalóan istentelenek kiebrudalása az egyház közösségéből, „nem emberi erővel, hanem az igével.”⁶ Engedelmisséget a fenti háttéren kell kapniuk, „amennyiben az evangélium ellenében tanítanak vagy rendelnek el valamit” – akkor nem kell nekik engedelmeskedni. (Az evangéliummal ellentétes, ha un.

¹ Konkordia Könyv Az evangélikus egyház hitvallási iratai I. kötet Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály Budapest, 1957. 24-25; 163-175.o.

² Konkordia Könyv im. 27. illetve 226-227 o.

³ Konkordia Könyv im. 28. 238-241.o.

⁴ Konkordia Könyv : im. 25.o.

⁵ Konkordia Könyv im. 164.o.

⁶ Konkordia Könyv : im. 56.o.

„érdemszerző” vallásos előírásokat próbálnak meg rákényszeríteni a hívekre, vagy pedig megtiltanak dolgokat, amelyekről a Szentírás a keresztyén szabadság nevében másként vélekedik).

Az Apologia nagyon erősen hangsúlyozza azt, hogy az egyház vezetői a lelkek szolgálatára rendeltettek, és nem pedig arra, hogy sanyargassák azokat. A lelkek szolgálatát az jelenti, hogy megtartani azt a tanítást, hogy „ingyen, Krisztusért, hit által kapjuk a bűnbocsánatot.”¹ Ennek megfelelően a püspököknek „rendi” és „joghatósági” hatalmuk van, de nincs, nem lehet „zsarnoki” hatalmuk. A rendi hatalom az ige és szentségek szolgálatát, a joghatósági hatalom a kirekesztés és megtérés esetén a visszafogadás hatalmát. Zsarnoki hatalom az, ha a rendi és joghatósági hatalmon túl magukat ezek fölé emelve hoznak törvényt, és vezetnek be szokásokat.

3. A világi dolgokról

Ami a világi dolgokat és hatalmat illetik, itt az Ágostai Hitvallásban röviden, az Apológiában kicsit bővebben Isten jó rendjeiként aposztrofálják ezeket. Bátorítanak arra, hogy különféle hivatalokat vállaljanak azok, akik a világban élnek a maguk keresztyén életét. A „szabad” és „jogos” kategóriáit emlegetik meg, és a világban élt keresztyén élet széles skáláját vonultatják fel, (hivatalviselés, bírászkodás, ítélkezés, hadviselés, katonáskodás, szerződések kötése, magántulajdon birtoklása, eskütétel, házasodás stb.) . Az engedelmességnek azonban ott van a határa, ahol a lelki birodalomhoz tartozó kérdésekről van szó. Apostolok Cselekedetei 5, 29 és Róma 13 szétszakíthatatlanul összetartoznak, és az előbbi húzza az utóbbit, nem pedig fordítva. Az „inkább kell Istennek engedelmessé válni, semmint embereknek”, Istenbe vetett abszolút bizalmat fejez ki, Róma 13 pedig nem „kadáver-engedelmességről” szól.

Ha röviden össze akarjuk foglalni az egyházi és a világi felsőbbeségről szóló evangélikus tanítást, akkor szabad úgy fogalmaznunk, hogy az első kettőben az Isten Jézus Krisztusban megjelent szabadító üzenetéről, az evangéliumról, annak az igehirdetésben, - amely törvény és evangélium – adott meghirdetéséről, a szentségekben történő kiabrázolásáról, ezek feltétlen védelméről és megéléséről van szó. Minden egyéb dolog ebbe foglaltatik bele, és ennek következménye. Ezen a háttéren az egyház küldetése és autonómiája érdekében folytatott minden megmozdulás biblikus, reformatori, azaz evangélikus és hitvalló.

A harmadik dolog viszont Isten teremtési rendjéről, és az általa törvénnyel kormányzott világi felsőbbeségről, és a hozzá való viszonyról szól.

II. Ordass példája három megszólalása alapján

1. Ordass előadása Békéscsabán 1943. március 25-én

Ordass Lajos 1943. március 25-én – még nem püspökként, - majd 1945-ben a püspöki székfoglalójában fejtette ki a maga véleményét az „evangélikus Útról”.² Ezt megelőzően 1942-ben Gustav Aulen svéd teológusnak a norvég egyházi harcról szóló előadását fordította, kommentálta és küldte el a négy püspöknek és a soproni teológiának. Az előadás viszont már egy szélesebb grémiumot kívánt megszólítani.

Budapest-kelenföldi lelkészként Ordass részt vett három egyházmegye –Arad-Békés, Békés és Csanád-Csongrád – által közösen tartott konferencián Békéscsabán. A konferencia résztvevői lelkészek, tanárok és tanítók voltak. Ordass előadásának a címe – *Küzdelem evangélikus*

¹ Konkordia Könyv : im. 322.o.

² Arra a kérdésre, hogy mit értett Ordass „Út” alatt Robert Fischer amerikai egyháztörténész a következőkben írja : „Az Út a Krisztus-tanítványságra történő utalás – írja Ordass püspök.” In. Robert Fischer (szerkesztő) : Franklin Clark Fry A Palette for a Portrait 1972. A Lutheran Quarterly XXIV. – 1972-ben megjelent - kiegészítő kötetének számából. 246. o. Azt, hogy az „Út” Ordassnál valóban a Krisztus-követés útja megerősíti Ordass Lajos egy másik megjegyzése. A könyv 97-103 oldalain ír Otto Dibélius hitvalló püspökről, és itt mondja: „Dibéliussal tehát az Úton találkoztam. A Krisztus-követés útján, amelyen mindketten igyekeztünk Urunk iránti teljes odaadással járni.” (103. o.) In. Ordass Lajos : Akikkel az Úton találkoztam Ordass Lajos Baráti Kör Budapest, 1996. 103.o.

hitünkért – ma¹ volt. Ordass az előadás bevezetőjében elmondta, hogy „a legnagyobb mértékben gyakorlati tájékoztatást” fog nyújtani, és egyszerre kíván szólni az egyház klerikus és laikus tagjaihoz. Mindezt „nem politikai célzattal, és nem is a politika szolgálatában” – kívánja elmondani, hanem „Csak az egyházra tekintő szemmel és az egyházat szerető szívvel”²

Az előadásnak mindjárt az elején az derült ki, hogy Ordass figyelemmel kísérte az orosz ortodox egyház 1917 óta folyó három évtizedes harcát, továbbá azt a harcot is, amelyet a spanyol polgárháborúban a római katolikus egyháznak 1936-39 között kellett megvívnia. Ugyanakkor érdeklődését hosszabban a norvég evangélikus egyház helyzete kötötte le. Azért is, mert – ahogy fogalmazta – az orosz és spanyol példa esetében „keletről” – a német és a norvég evangélikus egyházak esetében „nyugatról” jövő támadásokkal kellett a keresztyéneknek szembesülniük. Ordass tehát Magyarország német megszállását megelőző utolsó évben mondta el a maga történelmi, egyháztörténelmi és teológiai paraboláját, azért, hogy az egyház fel tudjon készülni arra, ami a nemzetre és benne az egyházakra vár.

A norvég egyházzal kapcsolatosan – az 1941-es német megszállást követő sorsát figyelve – , azt mondta el, hogy ennek az egyháznak tisztáznia kellett, hogy ebben a helyzetben mi a teendő. Egy elméleti felismerés volt az, amely az egész hozzáállást meghatározta. Ez az elméleti felismerés az volt, hogy az egyház nem állam és az állam nem egyház. Ebből az következett, hogy kimondták, hogy az állam külső dolgokban gyakorolhat kényszert az egyházzal szemben, de belső/lelki dolgokban nem. Az egyháznak Isten „teljes igéjét” – tehát mindenre érvényes törvényét és csak az egyház számára érvényes evangéliumát kell hirdetni. Ez azt jelenti, hogy két fronton kell helyt állni. Egyfelől nem maradhat néma a világ, másfelől nem maradhat néma az egyház felé. A norvég egyház vezetői fenntartották maguknak az „intés jogát” mind a két oldal felé. 1942 húsvétján elkészítettek egy hitvallást, amelyben „Az egyház alapja” címen hat pontban foglalták össze a maguk üzenetét. (1/ Az ige szabadságáról; 2/ A felszentelés által kapott jogokról; 3/ Az egyháztagságról; 4/ A szülők gyermeknevelési jogáról; 5/ A felsőbbséghez való viszonyról; és 6/ Az állam-egyház égető kérdéseiről). A teológiai fakultások - a lutheri teológiát képviselők és az ébredés képviselői – egységesen tiltakoztak.

Ordass a norvég példát parabolaként használta, azért, hogy vele három dologra utaljon. Az egyik az volt, hogy a hitküzdelem, az mindig harccal jár, a küzdelem az evangéliumért folyik, és ebben mindenkinek részt kell venni. A támadások jöhetnek keletről és nyugatról. Szovjet-Oroszországban az egyház sorsát a teljes pusztulás felé akarják vinni, Németországban tovább folyik a harc, Spanyolországban „átvéstelték, és ott az újraéledő katolicizmus ma soha nem látott virágzása idejét éli.”³ Norvégiában a harc még befejezetlen, de a norvégok tovább harcolnak. A még konkrétabb alkalmazáskor, Ordass elmondta azt a véleményét, hogy a magyar evangélikus egyház „a nagy kényelemszeretet útját választotta”, és ezért a gyökeres változás váratlanul érheti, és ezen a háttérben újra kell gondolnia azt, hogy „Az egyház ebben a világban sohasem élhet küzdelem nélkül”.⁴

1/a. Dibélius és Ordass

Ezen a ponton, éppen a német és a norvég egyházharc kapcsán kell megemlékeznünk arról a két személyről, akik Ordassra nagy hatással voltak, hozzátéve azt, hogy mindketten a lutheranizmus nagy alakjai közé tartoztak. Az egyik a német Otto Dibélius, a másik a norvég Eivind Berggrav.

Dibélius a német hitvalló egyház nagy alakja volt. Ordass sokat olvasott tőle, majdnem minden művét ismerte. Többször emlegette Dibéliusnak azt a mondatát, amelyet 1933-ban, a náci hatalomátvétel napján, az első hitlerista parlamenti összejövetel megnyitóján tartott istentiszteletén mondott. „Az evangélikus egyház nem érdemelne meg többé, hogy Luther nevével jelöljék, ha az államhatalomnak nem mondaná meg minden időben Isten igéjének igazságát.”⁵ Ha az ember megnézi Dibélius egy másik munkáját, amelynek címe :Bericht von der Kirche⁶, és annak kis alcímeit összeveti az ordassi életművel, akkor azonnal ráérez a párhuzamra. Ilyen

¹ Az előadás Ordass által kézzel irt teljes szövege In. Doktor Ordass Lajos Levéltár (a továbbiakban : DOLL) 19.doboz 6.csomó 3.pont anyagában 28 oldalon.

² DOLL 19. doboz 6. csomó. 3.pont 2.o.

³ Doktor Ordass Lajos Levéltár (DOLL) 19. doboz. 6. csomó 3. pont 26. o.

⁴ Doktor Ordass Lajos Levéltár (DOLL) 19. doboz 6. csomó 3. pont 27. o.

⁵ Ordass Lajos : Akikkel az úton im. 99.o.

⁶ Otto Dibélius : Bericht von der Kirche Furche-Verlag, Berlin 1941.118 o.

alcímekre gondolunk : „A Názáreti Jézus nem azt mondta, hogy «te».”; hanem azt, hogy «ti».”; [ti. amikor egyházzól beszélt ! B.E.] „ Mindig volt egyházüldözés. Az egyház ezen nem csodálkozott.” „Ami a Názáreti Jézus tanítványainak olyan fontos volt, az először is az, hogy az egyház az üzenet hordozója.”¹ Az egyházüldözés – írta Dibelius – a Diocleciánus-féle üldözéstől eltekintve mindig a püspököket, papokat, a gyülekezetek jó módú tagjait érintette. Ordass azt is megjegyezte, hogy a püspököknek, és egyházi vezetőknek nem a tündöklés, nem a reprezentáció, hanem az egyház képviselője a mindenkori feladatuk, és ez kikerülhetetlen szenvedésekkel is járt.

1/b Berggrav és Ordass

A másik személyiség, akit szintén egy egyházharccal emelt magasra a norvég Berggrav püspök volt. Azok közül a tanácsok közül, amelyeket Ordass tőle kapott a maga egyházharcahoz témánk szempontjából a legfontosabb : „Tisztán a Biblia és a Hitvallási-iratok alapján állva folytatni a küzdelmet.”² Ordass és mások is ezen a véleményen voltak, hogy Berggravból a legfontosabb nem a teológiai munkássága, nem a missziói lendülete, nem a békéért folytatott küzdelme, nem is ökumenikus törekvései, hanem elsősorban és mindenekelőtt a norvég egyházharccal levezénylése egy kritikus történelmi és egyháztörténelmi pillanatban volt a legfontosabb. És ebben az egyházharccal a lutheri teológiának hatalmas szerepe volt.

2. Ordass püspöki székfoglalója 1945. szeptember 27.

Ha az ember végigolvassa Ordass püspöki székfoglalóját, akkor azt mondhatja róla, hogy az biblikus, reformátori, magyar evangélikus és személyes. A biblikus, a reformátori, és a személyes úgy vannak szoros kapcsolatban egymással, hogy mind a három a Jézus Krisztusról szóló evangélium mellett teszi le a maga voksát. Ordass azonosította magát a Biblia és a reformátor Luther szavával.

Ordass ebben az ígértetésében először azt mondta el, hogy nem félti az egyházat, de félti az egyház tagjait. Nem a külső romok mondták ezt vele, hanem az egyház többsége tagjainak belső lelki állapota. Az egyháznak az örök bünbánat állapotában kell lenni, mert a világ mindenkori állapota, és az egyház küldetése ott kapcsolódnak egymáshoz, hogy ha az egyház erőteljesen képviseli a maga portékáját, akkor felelős lesz azért, ha a világ a pusztítás erőinek engedelmeskedik. Azonban ha bekövetkezik egy ilyen helyzet, akkor nem jajveszékelnünk, hanem újat kezdeni. Ezt azonban azon a háttéren kell megtenni, hogy „... soha el nem ismerhetjük az egyházi szolgálat elé odaállított sorompókat... Az Egyház ősidők óta eredményes missziót csak ezzel a föltétellel tudott folytatni.”³

Arra a kérdésre, hogy hogyan kell neki, mint püspöknek nekifogni a munkának – először is egy emberi példaképet emlegetett meg, éspedig az „az ősz kormányost” Raffay Sándort. Elmondta, hogy magas szintű, nem „írastudói” hanem „prófétai” képességeket felmutató teológiát és teológusokat, egymással testvéri közösségben élő lelkészeket, híveket szeretne látni. Diakónusokat, hűséges egyházi vezetőket.

Az államhatalom képviselői felé intézett üzenetei közül az első az egyházi iskolákhoz történő ragaszkodásnak a kifejezése volt. Nem kritikátlanul hangzottak el a szavai, hanem annak megvallásával, hogy az egyházi iskola sokszor levetette az egyháziasságot, ugyanakkor kihangsúlyozva, hogy a magyarság egésze milyen sokat köszönhet az egyház tanítói szolgálatából kinőtt iskolarendszernek. Egy szomorú példával bizonyította, hogy az akkori korszakban az államhatalom által beindított „fényes iskolák fényes internátusiban” bizony szomorú dolgok is történnek. Idézte egy kis falusi gyermek példáját, aki az állami iskolába járva három hónap után

¹ Otto Dibelius : Bericht im. 5.52.63.o.

² Ordass Lajos "Akikkel az úton im. 41.o.

³ Ordass püspöki székfoglalója többek között In. Doktor Ordass Lajos Levéltár (DOLL) 19. doboz 6. csomó 3. pont 6.o.

arra kérte az édesanyját, hogy többet ne jöjjön látogatóba, mert szégyenkezik a mezítlábassága miatt.¹

Az államhatalmat érintő másik témája a püspöki székfoglalónak az az volt, hogy Ordass kijelentette, hogy elvileg természetesnek tartja, hogy az államhatalommal „közeli érintkezést” tartson fenn. Ezt arra az esetre értette, ha az államhatalom a jogrend eszközeivel gondozza azt a népet, amelyen az egyház a maga sajátos küldetését végzi. Ordass azt mondta a jogrendről, hogy az, az evangélium után következő legdrágább kincs a nép számára. Egyház és állam kapcsolatát illetően partneri viszonyban gondolkodott. Azt is elmondta, hogy egy dán példa meggyőzte arról, hogy szociális munkát az egyház teljes kikapcsolásával végezni egyet jelent az előre beprogramozott kudarccal. Az állam és egyház kapcsolatában egyfelől az egyház szabadságának megőrzését tartotta fontosnak, másfelől a szoros együttműködést, mert ez segítheti az egyházat abban, hogy felvállalja a nép minden „ínségét, bűnét, örömét és jó reménységét.”²

A püspöki székfoglaló utolsó előtti gondolata a felekezetek „belső szolidaritása” gondolatának megemlégetése, és pedig egészen gyakorlati módon, azzal az indoklással, hogy éppen az adott korszak az, amely ezt egyenesen megköveteli. „Közösen vagyunk felelősek népünkért. Közösen kell megvédelmeznünk a keresztyénség alapelveit a jog, a szociálpolitika, a nevelés területén. Kérdezem azért, lehet-e ezekre gondolva nem egyeknek lennünk?”³

A püspöki székfoglaló befejező részében az új püspök a világ lutheranizmus és a világkeresztyénség felé fordulva mondta el, hogy bizonyos abban, hogy ezek óriási szolgálatokat képesek tenni nem csak a saját népük felé, hanem a világ népeinek összebékítése dolgában. Hangot adott annak a reményének, hogy a magyar evangélikusság is meg fogja tapasztalni, hogy mit jelent együtt viaskodni „Istenért, az egyház ügyéért.”

3. Ordass 1956. október 31-i igehirdetése

1956. október 31-én reformáció ünnepén egy, a Deák téren elmondott igehirdetésében Ordass világos párhuzamot vont a lutheri reformációban és a MEE-ban 1956-ban bekövetkezett változások között.⁴ A textus Jézusnak a názáreti zsinagógában elmondott híres prédikációja Lukács 4, 16-21 volt. Mivel jövőre ünnepeljük a MEE 2. világháború utáni történelme csúcspontjának és egyben magyar népünk forradalmának és szabadságharcának az 50. évfordulóját is, ezért jogos, sőt kötelező – témánk szempontjából, pedig nagyon is aktuális – Ordassnak ezt az igehirdetését kicsit közelebről megnézni.

Ordass azzal kezdte, hogy az evangélikus egyházat ez az ünnep egyfelől „vér, gyász, könny és kétség”, másfelől pedig a „jó reménység” állapotában találja. Az egyház és a nemzet élete egyszerre érkezett „útélagához”. Ebben a helyzetben minden embernek ugyanarra van szüksége, mint amit Jézus annak idején a názáreti zsinagógában nyújtott, és pedig az Isten szeretetéről szóló, Jézus Krisztusban megjelent evangéliumra. A reformációban ugyanez történt : „Isten ígéjéhez nyúlt a reformátor keze. Nem más volt a fontos, nem más volt az élet számára döntő, kizárólag az, hogy Isten szóljon s az ember hallgathasson rá. Ha mi a reformáció emléke előtt állunk meg, akkor nekünk nem szabad mellékmomentumokba feledkeznünk, nekünk egy igazán központi üzenete van a reformáció ünnepének, hogy Isten újra megszólaltatta ígétjét félreérthetetlen szóval, kegyelmének üzenetét végigbocsátotta a világra.”⁵

Az igehirdetés következő részében Ordass újra egymásmellé állította Jézust és Luthert, és megint kihangsúlyozta, hogy „egy a szükséges dolog.” Ennek az egy dolognak, az evangéliumnak a tartalmát illetően azt mondta ki, hogy Jézus volt az egyetlen, aki azzal kezdte az üzenetet, hogy az „Isten bűnbocsátó Isten. Ezt nem győzte Luther elég hangosan mondani. Ahova hangja eljutott, lelkek szabadultak föl. Azt szeretném kiáltani [ti. Ordass B.E.] egész magyar népünk

¹ Ordassnak az egyházi iskolákat féltő szavaira Bereczky Albert vallás és közoktatásügyi államtitkár kioktató hangnemben válaszolt, de valószínűleg az Ordass által elmondott példa böszítette fel, és kijelentette, hogy az államnak még meg sem fordult a fejében az egyházi iskolák államosításának a terve. Három évvel később a református egyház püspökeként minden további nélkül elfogadtatta egyházával az államosítási tervet. Bereczky üdvözlő beszédét l. In. Magyar Értesítő IX. évfolyam, 21. szám 21-22. o.

² Doktor Ordass Lajos Levéltár (DOLL) 19. doboz. 6. csomó 16.o.

³ Doktor Ordass Lajos Levéltár (DOLL) 19. doboz 6. csomó 17.o.

⁴ Ordass Lajos : Jó hír a szenvedőknek Ordass Lajos Baráti Kör Budapest 1992. 257-260.o.

⁵ Ordass Lajos : Jó hír im. 258.o.

felé, hogy Isten olyan gazdag a bűnbocsánat adásában, hogy egész magyarságunk bűneit haladéktalanul, az utolsóig megbocsátja.”¹ Ordass mindezt a tízezer talentumos adósság elengedéséről szóló jézusi példázatra célozva mondta. Kijelentette, hogy ezt a példázatot „földi vallásalapítók” úgy mondták volna el, hogy előre került volna a százdénáros sztori, és akkor a király azért engedte volna el a tízezer talentumos adósságot, mert az a másikkal elengedte a száz dénárt. Jézus volt az egyetlen, aki ezt fordítva mondta el, mondta Ordass, azért, hogy utaljon arra, hogy Isten elengedi a nagy tartozást, és ebből következik, hogy nekünk is irgalmasnak kell lenni.

Az igehirdetés záró részében Ordass saját magát a Jézus, Luther-vonalba tartozó „szegény szolgának” nevezte, aki abban kötődött szorosan az előző két személyhez, hogy ő is a Jézus által hozott, és Luther által megtisztított evangéliumot kívánta hirdetni. Ordass elismerte, hogy van létjogosultsága az emlékezésnek, azt mondta, hogy kell az emberekre emlékező hálás szív. Azonban Ordass számára Luther és a többiek emberi reformátorok, a nagy reformátor az az Isten Szentlelke. A reformációban, mint világ és egyháztörténelmi eseményben ennek az Istennek a Jézus Krisztus személyében és művében újra oda adott üdvtörténelmi reformációját ünnepeljük.

4. Ordass és az evangélikus egyházvédelem a fenti háttéren

Ordass nagyon keveset, szinte spórolósan beszélt Luther személyéről, annak ellenére, hogy egy az egyben felfedezhető nála egy Raffay Sándortól örökölt vonal. Ezt az jelentette, hogy állandóan hangsúlyozta, hogy az evangélikus egyházat három oldalról kell védeni, éspedig a római katolikus és református egyházakkal továbbá a mindenkori államhatalommal szemben. Raffaynak és Ordassnak ez a véleménye két dolgot takart. Az egyik az volt, hogy szerintük az evangélikus egyháznak meg kell mutatnia, hogy mitől evangélikus és nem katolikus vagy református, tehát az evangélikus identitás tisztázása. A másik viszont az volt, hogy ezen a háttéren az egyháznak kötelessége megvédeni saját magát.

Az az Ordass vélekedett így, aki előbb kijöhetett volna a börtönből, ha aláírja a Mindszenty – elleni nyilatkozatot. Az az Ordass vélekedett így, akinek a védője Kardos János református főgondnok volt. Az az Ordass vélekedett így, aki Kapi Béla helyére lépve Mindszentyvel és Ravasz Lászlóval együtt a történelmi keresztyén egyházak közötti „belső szolidaritás” munkása volt egy, egyre erőszakosabbá váló baloldali diktatúrával szemben.

Az említett „belső szolidaritásnak” a kezdeményezője, és legfőbb mozgatója a református Ravasz László volt, akinek 1947-ben az volt a véleménye, hogy először mindenki rakjon rendet a saját portáján, és azután az evangélikusokkal, majd a katolikusokkal kell megállapodni. Ravasz nem teológiai önfeladásban gondolkodott, hanem elvi tisztázást akart, éspedig öt pontban. Ezek a következők voltak: 1/ Az egyház prófétai tiszte, Isten törvényeinek hirdetése, védelmezése. „Az emberség, a szabadság, az erkölcsi felelősség igénye és oltalma.” 2/ Az egyház teljes szabadsága. Mindannak biztosítása, „mely az egyház lényegéből, vagy történetéből következik.” 3/ Az egyház szociális munkájának „belföldi és külföldi vonatkozásban” akadálytalan biztosítása. 4/ „az egyházi iskolák értékének elismerése, és munkájának támogatása.” 5/ Tartózkodás minden szélsőségtől, amely lehetőséget nyújtana arra, hogy a megszálló hatalom beavatkozzon. Mert ez „megsemmisítené a magyarság önállóságának és függetlenségének eszmei maradványát is.”²

Az evangélikus egyház az 1948. március 20-án a Deák téri templomban felolvasott ünnepi nyilatkozatában az 5. pont kivételével minden pontot felolvasott az egyház és állam közötti jövőbeni tárgyalások egyházi feltételül. Ravasznak Ordassról a következő volt a véleménye: „Kapi Bélával a barátság a régi, meleg, testvéries. Ordass Lajos püspök Raffay utódja, hidegebb természet, mint elődje, de szava aranyfedezettel bír.”³

¹ Ordass Lajos : Jó hír im. 259.o.

² Ravasz László Emlékezéseim Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya Budapest, 1992. 328.o.

³ Ravasz László : im. 327.o.

A fentiekből következik, hogy Ordass a maga evangélikus hitét nem a Lutherre történő szakadatlan mutogatásban, hanem a Luther által középpontba helyezett Jézus Krisztus keresztyére és föltámadására történő rámutatással ábrázolta ki.

Ordass az evangélikus egyházarcot először a fenti, a három történelmi egyház közötti „belső szolidaritástól” is segítve az evangélikus egyház más vezetőivel együtt kezdte meg. A harc során bizonyos időszakokban többedmagával együtt küzdött, máskor viszont egyre magányosabbá vált.

5. Ordass lutheranizmusa a legújabb kutatások tükrében

Vajta Vilmos, Terray László, Ittész Gábor és Eric W. Gritsch gondolataiból

A legújabb időkben kezdődött el Ordass lutheranizmusának a vizsgálata. Ebből a szempontból négy nevet kell említenünk, a magyar-svéd Vajta Vilmost, a magyar-norvég Terray Lászlót, valamint az osztrák-amerikai Eric W. Gritsch és a magyar Ittész Gábor nevét. Mivel ezeket megelőzően szinte kizárólag egyháztörténelmi szempontú feldolgozások születtek, ezért ezeknek a megszólalásoknak úttörő jelentőségük van.

Vajta Vilmos

Vajta Vilmos volt az első, aki Ordass teológiájára, illetve annak összetevőire próbált meg rákérdezni, és pedig a dán Kierkegaard hatására az ordassi életműben. Művének címe: Hit és élet összecsengése. Kierkegaard – Ordass Lajos tolmácsolásában.¹

Terray László

Terray László öt évvel később folytatta ezt a vonalat. Ő már megpróbált egy összefoglalást is adni mindazokról a személyekről, akik hatottak Ordassra.², és azokról is, akik főként külföldön foglalkoztak Ordass személyével, sorsával és műveivel. Eivind Berggrav, Nathan Söderblom, Gustav Aulen, Anders Nygren nevét emlegette meg, mint olyanokét, akik hatottak Ordassra. Ezenkívül arról is szólt, hogy Ordasst még gyülekezeti lelkész korában az Országos Luther Szövetség egyházi elnökévé választották, ez is azt mutatta, hogy Ordass lutheránus teológusnak tartotta magát.

Terray tanulmányának az informáláson kívül két fontos gondolata van. Az egyik az, amikor megvédi Ordasst az ún. harmadik út képviselőinek azon vádjától, amely azt célozta, hogy Ordass fontosabbnak tartotta volna az egyház autonómiájának a védelmét az egyház belső életének ügyeinél.³ A másik még ennél is fontosabb gondolata az, hogy kimutatta, hogy Ordass minden hasonlóság mellett sem nevezhető „magyar Berggrav-nak”. Ordass nem egy „állam-egyházban” szolgált, ő nem a jog és jogrend kérdéseiből elindulva érkezett meg a tudatos lutheránus teológián alapuló egyházharchoz, hanem az akkori magyar társadalom és benne az egyház tagjainak „mély lelkiismereti válsága” foglalkoztatta, egy, egyre könyörtelenebbé váló diktatúra árnyékában. Ordass tudta, hogy az egyháznak ebben a helyzetben meg kell szólalni, és pedig azok oldalára állva, akik a kommunista terror áldozataivá váltak.

Ittész Gábor

A hazai magyarok közül Ittész Gábor munkásságát⁴ kell megemlegetni, mert ő az az evangélikus teológus, aki a legtöbbet foglalkozott Ordass személyével és művével. Ezen a

¹ A kötet 1990-ben jelent meg Budapesten.

² Terray László : Ordass Lajos és Eivind Berggrav In. Keresztyén Igazság Ordass Lajos Baráti Kör (a továbbiakban : OLBK) folyóirata Új folyam 27.szám 1995.ŐSZ 30-47.o.

³ Itt Terray Veöreös Imre : A harmadik egyházi út 1948-1950. Budapest, 1990. című munkájával vitázik.

⁴ Ő azok közé tartozik, akik a legvilágosabban hívták fel a figyelmet az Ordassi életmű és az egyház aktuális állapota közötti hatalmas eltérésre, és ezen keresztül próbálták a jövőbe vezető utat is mutatni. Dóka Zoltán Nyílt levelét, majd azt követően a Testvéri majd a Kiáltó Szó című körleveleket, valamint Vajta Vilmos könyve alapján a „kritikai szolidaritás” problémáját is ő elemzte a legjobban. Igehirdetése az evangélikus igehirdetés klasszikus példáinak tekinthetők.

ponton utalnunk kell a Keresztyén Igazságban megjelent számtalan, különböző előadásokból született írására¹. Előadásunkban viszont, a témánk szempontjából döntő fontosságú Ordass Lajos és a lutheri két birodalomról szóló tanítás című előadását kell kiemelnünk.²

Ittész Gábor ebben a tanulmányában arra hívta fel a figyelmet, hogy a sok Ordass megszólalás ellenére szinte semmi szó nem esik Ordassról a teológusról, Ordass magatartásának és megnyilatkozásainak a „teológiai háttéréről”. A maga részéről úgy próbál meg ezen a hiányosságon segíteni, hogy rákérdez a lutheri két birodalomról szóló tanításra, és annak Ordass teológiájában való jelenlétére. Az első megállapítása ezen a téren az, hogy „kimutatható irodalmi összefüggés nélkül is feltételezhető a belső kapcsolat”³

Ordass, – mondja Ittész – tisztában volt azzal, hogy a két birodalom, a két kormányzás el és nem szétválasztásra szoruló valóságok. Amiben hasonlítanak az az, hogy mindkettőnek Isten az URa, és egyiket a törvényével, a másikat evangéliumával kormányozza. Ordass, egyház és állam kapcsolatát egymásmellettségben szemlélte, ugyanakkor azért küzdött, hogy az egyház „örizze meg az állammal szembeni szabadságát mindig olyan nagymértékben, hogy a nép sorsfordító és nehéz óráiban és küzdelmeiben is lehessen az ...állam lelkiismerete és az evangélium alkut nem ismerő szolgája.”⁴

A másik dolog, ami ehhez kapcsolódóan tisztázást nyert az a coram Deo és a coram hominibus kérdése a iustitia Dei és a iustitia civilis megkülönböztetésének az eredményeként.

Ordass mind a kettőre hangsúlyt helyezett, önmagát coram Deo „mindig bűnbocsánatra szoruló embernek vallotta”, eközben azonban „súlyt helyezett emberi tisztességére és annak elismerésére is.” Ittész nagyon keményen fogalmaz, amikor kijelenti, hogy „Aki a kettőt összekeveri, az nemcsak egyenlővé teszi a rablógyilkost és áldozatát, de meghamisítja a bűnbocsánat evangéliumát is.”⁵

Mielőtt az Amerikában élő nyugdíjas egyháztörténész, Eric W. Grisch előadását ismertetnénk, röviden utalnunk kell Ordass két amerikai barátjára, akik szintén a nagy lutheránusok közé tartoztak. Az egyik S.C. Michelfelder volt, akit a környezete „a legnagyobb lutheránus” kifejezéssel illetett. Ordass arra a kérdésre, hogy Michelfeldert miért nevezték így, Michelfelder saját mondatára utalt, aki a münsteri egyetem disz doktorátusát megkapva következőt mondta: „Örülök annak, hogy szüleim nem ezüstkanalat adtak nekem, hanem Luther Kátéját és erős alapokon nyugvó imádságot.”⁶

A másik amerikai Franklin Clark Fry volt, akit a környezete „Mr Protestant”-nek szólított, és akinek az egyik méltatója szerint négy nagy szenvedélye volt, Jézus Krisztus, az evangélikus egyház, a család és a new yorki yenkik (baseball –csapat).⁷ Fry élete végén a katolikus-evangélikus párbeszéd felé fordult, és azt mondta, hogy a két felekezet között természetes vonzalom van, „az ökumenikus mozgalom lelke Luther lelke odáig menően, hogy ez olyan mozgalom, amely visszafelé, a keresztyén hit közepe felé tart.”⁸

¹ L. tbbek között : A kritikai szolidaritás példája Vilmos Vajta : Die „diakonische Theologie” im Gesellschaftssystem Ungarns Verlag Otto Lembeck Frankfurt a.m. 1987, In. Keresztyén Igazság Ordass Lajos Baráti Kör (a továbbiakban : OLBK) folyóirata Új folyam 3. szám 1989. szeptember. 43-48.o.; Néhány személyes szó a „Testvéri Szó” történetéhez In. Keresztyén Igazság OLBK folyóirata Új folyam 4. szám 1989. december; 25-28.; Ordass Lajos élete és munkássága – kritikus helyzetek tükrében In. Keresztyén Igazság OLBK folyóirata Új folyam 41. szám 29-35. stb.

² Ittész Gábor : Ordass Lajos és a lutheri két birodalomról szóló tanítás In. . Keresztyén Igazság OLBK folyóirata Új folyam 50. szám 3-7.o.

³ Ittész Gábor : Ordass Lajos és a lutheri két birodalomról szóló tanítás i.m. 3.o.

⁴ Ittész Gábor : Ordass Lajos és a lutheri két birodalomról szóló tanítás i.m. 5.o.

⁵ Ittész Gábor : im. 6.o.

⁶ Ordass Lajos : Akikkel az úton talákoztam Ordass Lajos Baráti Kör Budapest, 1996. 29.o.

⁷ Robert Fischer (szerkesztő) : Franklin Clark Fry A Palette for a Portrait 1972. Supplementary Number of the Lutheran Quarterly, Volume XXIV, 1972. Eric W. Modean nyilatkozata 4.o.

⁸ Ugyanott : 13.o.

Eric W. Gritsch

Eric W. Gritsch az Ordass-centenárium évében 2003-ban Ausztriában tartott egy előadást, amelynek címe : Isten fátyola – teológiai visszapillantás Ordass Lajosra – volt.¹ Az említett előadása Ordass teológiáját a klasszikus lutheranizmusban gyökerezőnek látatja, amely „megigazulás és megszentelődés kölcsönös erejének ragyogó példája.”² Ugyanakkor kiemeli Ordass nagy, „lelki fegyelmét”, és azt mondja róla, hogy erre bizony nem sok példa akad a lutheranizmusban. Az előadás legfontosabb gondolata az, hogy a magyar ellenálló püspök egész életét és gondolkodását „ a Krisztus-követés indítéka vezette...Ez a követés Krisztus-követés, aki nem más, mint a végtelen szeretetben elfátyolozott Isten. Egyetlen Ordassról szóló megszólalás sem megy el amellett, hogy ő mindenekelőtt Urának hű tanítványa volt. Tudta, hogy a Krisztusban elrejtőzött Isten vele a szenvedésben találkozik, és a szenvedést, egy jobb jövő vidám megvallásává lehet tenni.”³

III. A lutheri és ordassi teológia közös üzenete az egyházvezetés számára

Miután tisztáztuk a lutheri életmű, és az evangélikus hitvallási iratok szoros kapcsolatát Ordass gondolkodásával és életútjával nincs akadálya annak, hogy megpróbáljuk ezek közös üzenetét megfogalmazni a mai egyházvezetés, de az egész egyház számára is.

Ordass 1963-ban, tehát már végleges belső emigrációjában élve lefordította a kelet-német evangélikus egyház nyolc tagedyháza vezetőinek konferenciája által elfogadott tíz cikkelyt, amelyek az egyház szabadságáról és szolgálatáról szövegezték.⁴

Az irat egy praeambulumból és tíz cikkelyből áll. A bevezetésben a Zsidókhoz írt levél 12. fejezete 2-3. versei („Nézzünk fel Jézusra a hit szerzőjére és beteljesítőjére, aki az előtte levő öröm helyett, a gyalázzal nem törődve – vállalta a keresztet, és az Isten trónjának a jobbára ült. Gondoljatok rá, aki ilyen ellene irányuló támadást szenvedett el a bűnösöktől, hogy lelketekben megfáradva el ne csüggedjete.”) A praeambulum másik mondanivalója annak megvallása, hogy nincs más Úr, csak a praegzistens, a megtestesült és feltámadott Jézus Krisztus, akinek személyében Isten megteremtette, kiengesztelte a világot. A Szentlélek által vagyunk Isten gyermekei, és türelemmel várjuk Isten országának beteljesülését, és tisztában vagyunk azzal, hogy az utolsó ítélet bírója Jézus Krisztus lesz.

A tíz cikkely azzal a szándékkal született, hogy bizonyossá tegyen az egyház szabadságáról és szolgálatáról. A cikkelyek címe a következő : „Megbízás az igehirdetésre”; „A hitben és engedelmisségben való élet”; „Tudomány és igazság”; „megigazulás és jog”; „Kiengesztelés és béke”; „A munka”; „A felsőbbesség”; „Az egyház élete és szolgálata”; „Az egyház rendje”, és „Az egyház reménysége”.⁵

Az egyes cikkelyek rövid üzenete a következő: Jézus Krisztus gyülekezete az evangélium hirdetésére küldetett a világba, aki ezt elfogadja, az „dicsőséges szabadságra” jut.

Minden körülmények között meg kell őrizni a hitünket és engedelmisségünket. Nem a történelmi és társadalmi adottságok, hanem a küldetés teljesítése a döntő a számunkra.

A tudományokhoz tárgyilagosan kell közelednünk, ugyanakkor Isten Jézus Krisztusban adott igazságát kell hirdetnünk és élnünk.

A megigazulás – Isten sajátos jogrendje és irgalma együtt. Az emberi jogrendnek nem a mindenkor hatalom szolgálatában (legyenek azok jobb vagy baloldali, esetleg a korunkra jellemző újliberális diktatúrák és hatalmak, és azok ideológiái!), hanem az igazság szolgálatában

¹ Az előadás szövegét l. In. Keresztyén Igazság Ordass Lajos Baráti Kör folyóirata Új folyam 49. szám. 2001. Tavasz 6-13.o. (Fordította : Böröcz Enikő)

² Eric W. Gritsch : Isten fátyola im. 13.o.

³ Gritsch ezen a ponton utal Terray : In köngilicher Freiheit . Bischof Lajos Ordass , 1901-1978. Erlangen, 1990. 212.o-ra.

⁴ DOLL. 7. doboz Ordass Lajos fordítása: Az egyház szabadságáról és szolgálatáról Az NDK evangélikus egyházainak irata 7 o.

⁵ ugyanott

kell állnia, ez pedig nem lehetséges Isten törvényeinek, és igazságának a figyelembevétel nélkül.

A világot Jézus Krisztusban kiengesztelő Isten a pax Christi megteremtését és megőrzését kínálja. A pax mundi szolgálata ennek háttérén lehetséges, ugyanakkor a kettő nem tévesztendő össze. Isten, munkálkodásra hívta el a világot és az ő népét is.

Önfeltartásra és mások megsegítésére, a teremtett világ beteljesedéshez juttatását is szolgálni kívánja az emberi munka. Azonban nem a munka-alkoholizmusig menően, hanem a pihenés idejének komolyan vételével. Ora et labora – együtt.

Jézus Krisztust tartjuk mindenek Urának, Ő az Ura azoknak is, akik a világi hatalmat gyakorolják. A felsőbbségért imádkozunk, és tekintélyét tiszteljük. Ugyanakkor az is igaz, hogy „Az államhatalom hordozói Isten kezében és az Ő rendelkezése alatt maradnak akkor is, ha tévútra kerülnek, ha az emberek lelkiismeretének uraivá teszik önmagukat, vagy ha beleavatkoznak az egyházi hivatalba.”¹ Az egyháznak a mindenkori hatalom lelkiismeretévé kell lennie még a szenvedés keresztjének vállalása árán is.

Az egyház létét egyedül azt indokolja, hogy Jézus Krisztus Szentlelkével az ige és szentségek szolgálata révén gyülekezetté gyűjti össze az embereket, őket a világba kiküldi, hogy az evangélium szolgálatát végezve bizonyosságot tegyenek az evangéliumról. Az igehirdetés és a szolgálat szabadságáról szüntelenül vallást kell tennie. Az egyházat nem a kegy, hanem a kegyelem mozgatja és tartja meg.

Az egyház mindenkori rendjét a világ változásai befolyásolhatják, de ez a rend nem a történelemnek, hanem a Szentírásnak van alávetve. Nem a rend, hanem az Isten Lelke hordozza az egyházat. „Engedetlenné válik az egyház, ha rendje és joga helyében eltűri az önkényes emberi szeszélyt, ha nem tartja be saját rendjét, vagy rendjének megállapításait egyházon kívüli erőknek adja át.”²

Krisztus végleges győzelme háttérén a gyülekezet már egy győztes ügy szolgálatában áll, annak ellenére, hogy ez a győzelem a világban és a történelemben csak a hívő szem számára látható. Ennek tudatában a gyülekezet egy szent aktivitás és egy szent passzivitás feszültségében él. Ezen a háttérén azért munkálkodik az egyház, hogy a saját soraiban és a világban kevesebb legyen a szenvedés, és a rosszabb helyére a jobb kerüljön.

Az utolsó tétel utolsó mondata, Jelenések 11,15 hitben történő megvallása: „A világ felett a királyi uralom a mi Urunké, az Ő Krisztusáé lett, és ő fog uralkodni örökkön örökké”.

Zárógondolatok:

Reménykeltőnek tartjuk – bár az eredményt illetően még vannak kétségeink – hogy az un. rendszerváltás óta eltelt 15 év alatt valami – ha nem is az, ami történhetett volna – megmozdult az egyházban.

A jogi keretek megadását a zsinat vállalta magára. Az előző törvénykönyv ad abszurdumig fokozta az egyházvezetés jogkörét, a mostani szinte az ad abszurdumig csökkentette azt. Mindez előprogramozni látszik egy anarchisztikus jövőt. (Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára világosan mutatja, hogy egy diktatórikus államvezetés mindig örült, ha egy egyházban anarchisztikus állapotok uralkodtak!) Ma nagyon tisztán lehet látni, hogy a mostani államhatalom egyfajta szellemi és pénzügyi nyomás alá helyezte a történelmi egyházakat. Ahhoz, hogy ellen tudjunk állni, – rövidebb, vagy hosszabb ideig – oda teológiának és egyházjognak az egymást segítő és nem egymást gátló szolgálatára van szükség.

Beindult – bár nagyon keservesen a közelmúlt történetének a feltárása is. (Nemcsak egyszerű emberek, hanem evangélikus értelmiségünk egy része is – számunkra érthetetlen módon - nem

¹ Az egyház szabadságáról és szolgálatáról i.m. 5.o.

² Az egyház szabadságáról és szolgálatáról i.m. 7. o.

segíti, hanem gátolja ezt a munkát.) Bár ezen a téren is tudunk némi eredményt felmutatni, ez nagyon kevés ahhoz, amit elérhettünk volna, ha komolyan vesszük a kérdést. Ordass annak idején nem vállalta, hogy világi direktívák alapján történjen a lelkészek igazolása. Nekünk sem szabadna megengedni, hogy a világ a saját direktívái alapján kényszerítse ránk a saját történelmünk feldolgozását. Nagyon kellemetlen meglepetésekkel is számolnunk kell, ha elmulasszuk a közelmúltunk számunkra lehetséges feldolgozását.

Ez a konferencia a teológiai tisztázás reménységét villantotta fel. Ezzel kellett volna annak idején kezdeni, mert az evangéliumhoz a teológiai tisztázás tartozik hozzá, a jogi keretek megteremtése, és a közelmúlt feldolgozása is csak egy teológiai tisztázás háttérére lehetséges. Meggyőződésem, hogy ami a zsinat által megteremtett új törvénykönyvet illeti, annak hiányosságai, ugyanígy a közelmúlt feldolgozásának keservesen történő haladása a teológiai tisztázatlanság egyenes következményei.

Ordass és Túróczy újra együtt kormányzásának, és a magyar forradalom és szabadságharc ötvenéves évfordulójának a küszöbén a lutheri és ordassi teológiák tisztázásra hívnak bennünket. A jubileumhoz közeledve ünnepi nyilatkozatot kellene megfogalmazni, amelyben már egy teológiailag tiszta, a közelmúlt feldolgozását segítő és az egyház szolgálatát a fenti alapelvek alapján megfogalmazó tiszta és egységesebb hang szólalhatna meg. A megvalósítás nem pusztán az egyházi felsőbbtség feladata, de az ehhez vezető úton az egyházi felsőbbségnek sokat kell tenni. A Magyarországi Evangélikus Egyház akkor tölti be helyesen a küldetését, ha biblikus, reformatori, hitvalló és magyar tud lenni. Ordass Lajos élete és szolgálata ezen a ponton még mindig meg és kikerülhetetlen kihívás a ma egyháza számára.

VISSZAEMLEKEZÉS

Isó Zoltán:

EGY UTAZÁS MARADANDÓ ÉLMÉNYEI

Az utazás mindig élményt jelent. Igaz ez leginkább akkor, ha érdekes emberekkel utazhatunk együtt és ha az utazás nemcsak térben, hanem időben is történik. Ilyen, különleges élményt jelentő időbeli utazást élhettünk át mindnyájan, akik ott voltunk Piliscsabán a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége konferenciáján szeptember első napjainban.

A szervezők és a meghívott előadók, résztvevők különböző hosszúságú útról érkeztek, Európa több országából: Angliából, Németországból, Franciaországból, Svájcban, Szlovákiából és Magyarországon más-más területéről: Nyíregyházától Győrön át Veszprémig.

Nagy élményt nyújtó filmbeli utazást tehettünk a '70-es évek Magyarországi Evangélikus Egyházába, érdekes volt látni az akkori személyeket és egyházi körülményeket, közállapotokat egy finn filmes stáb kameráján keresztül. Ezen túlmenően egy gazdag válogatás alapján átfogó képet kaphattunk a szocialista rendszerben élő egyház és képviselőinek a küzdelméről, a Krisztusba vetett hitük miatt viselt szenvedéseikről. Filmről pergő megrázó, személyes vallomások

tették jelenné a múltat. Fájó volt látni a diktatúra emberiségén is keresztül gázoló agresszióját és ezt az ideológiát kiszolgáló teológia térnyerését egyházunkban. A konferencia témája is éppen a “diakóniai teológia” volt és az előadók ezt a komoly, nem könnyű témát fejtették ki, tárták elénk személyes és közérthető módon.

Meglepő volt hallani az egyik előadás érdekes megállapítását, hogy a “diakóniai teológia” precíz, mélyreható kritikáját megfogalmazó teológus, Vajta Vilmos professzorhoz hasonló eredményre jutott egy marxista elemző is. Múltbeli utazásunk meghatározó pillanata volt, amikor felvételről hallhattuk Vajta professzor nyugodtan csengő hangját és hallhattunk személyes élményeket, hogy miképpen élték át és tapasztalták meg a '40-es évek vége felé külföldre került fiatal teológusok, Istennek öröklük gondot viselő szeretetét, melynek áldott eszköze éppen Vajta Vilmos volt. Rendkívül érdekes volt bepillantást nyerni a múlt egy kevésbé ismert részletébe, amikor is még a '80-as évek közepén a magyar egyházvezetőség bántó, szeretetlen magatartásként fogta föl Vajta professzor Krisztus keresztségéhez kötött teológiai állásfoglalását és egyértelműen visszautasította azt. Megdöbbentő volt megtudni, hogy a magyar titkosszolgálat abban az időben megfigyeltette a Svédországban élő professzort. A békülés jeleként az évtized végén a magyar egyház által felajánlott díszdoktori címet a professzor azzal a feltétellel fogadta el, hogy magyar nyelven is jelenjen meg a diakóniai teológiáról írt könyve. Az eredetileg német nyelven írt könyvet magyar fordításban a tervek szerint a konferencián vehettük volna kézbe, de sajnálatos módon ez még most sem történhetett meg a Luther Kiadó késlekedése miatt, bár az ígért óta eltelt 16 év. A szöveg magyar nyelvre ültetése azonban, - ami nagy és fáradságos munkát igényelt - elkészült, ezt mindnyájan meg is köszöntük a fordítónak.

Fontos és tanulságos volt, hogy megismerhettük a diakóniai teológia hazai bírálóit és az ő küzdelmekkel teli tevékenységüket, közöttük elsőként Dóka Zoltán Nyílt levelének, és a Testvéri Szónak máig ható jelentőségét. A múltban tett utazásunk egy lényeges pontja volt az 1984-ben Budapesten megrendezett LVSZ nagygyűlés. Több filmrészletet és személyes élményt is láthattunk-hallhattunk erről a fontos eseményről, megragadó volt, ahogy a szemtanúk elmondták, miképp jutott el Magyarországra és terjedt el a nagygyűlésen a Nyílt levél, minden itthoni tiltás ellenére.

A múltban tett utazás során még nagyon sok élményt szereztünk, és gazdagodtunk a beszélgetések és egymás meghallgatása által. Tudjuk, hogy Istennek célja volt ezzel: nem a múlton való merengés, hanem a múlt megismerése és az azzal való szembenézés, a jelen megértése és helyes megélése szempontjából, hogy így nyitott testvéri szeretettel forduljunk a jövő felé, mert “van jövőnk. Ezt még a keresztre feszítés óráján is alig hiszik a tanítványok. De a Feltámadott és Megdicsőült Krisztus nevében az egyház csak ezt az egy kincset hirdetheti sajátos üzenetként az elmúló világban.” (Vajta Vilmos) Isten gondviselő kegyelmére hagyatkozva ez a mi szolgálatunk.

Köszönjük Istennek ezt az utazást, és rajta keresztül a szervezőknek, az Ő áldott eszközeinek.
